

କାଲିନ୍ଦୀ

(ମାଟ୍ୟନିକେତନ ଓ ଷ୍ଟାରେ ଅଭିନ୍ନିତ)

ତାରାଶଙ୍କର ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ

ଶ୍ରୀ ଉଦ୍‌ବୋଧନ

ଷ୍ଟାର—୧୩୧ ଜୁଲାଇ, ବୃହିମ୍ପତ୍ତିବାର ୧୯୪୮

କାତ୍ୟାଯନୀ ବୁକ ଷ୍ଟଳ

୨୦୩, କର୍ଣ୍ଣୋଦ୍ୟାନିମ୍ସ୍ ଷ୍ଟାଟ, କଲିକାତା

প্রাপ্তিষ্ঠান—কাত্যায়নী বুক স্টল
২০৩ কর্ণওয়ালিশ স্ট্রিট, কলিকাতা

১৩৪৮ সালে কালিন্দী উপন্থাসের নাট্যকল্প, নাট্যনিকেতন
রঞ্জমক্ষে অভিনাত হয়েছিল। নাট্যনিকেতনের তখন ভগ্নাবস্থা, কোনোক্রমে
বহু বাধাবিষ্ট অতিক্রম করে মঞ্চ ইল—কিন্তু পঁচিশ রাত্রির পরেই একদা
মামলা-মকান্দমা-সংক্রান্ত কারণে নাট্যনিকেতন প্রাতঃসন্ধি বিলুপ্ত হ'ল।
যথন অভিনাত হয়, তখন নাটকটির কিছু কিছু দুর্বলতা আম লক্ষ্য
করেছিলাম। কিন্তু তখন তা সংশোধনের আর উপায় ছিল না।
বিশেষ করে প্রথম অঙ্গ এবং পরিবর্ত্তী অঙ্গগুলির সময়ের ব্যবধানই
(পঁচিশ বৎসর) নাটকাভিনয়ে শুধু অসুবিধাব স্ফটিক করে নাই—এই
হই অংশ কোথায় খেত না। অনেকদিন থেকেই একটি নৃত্য
নাট্যকল্প আমার চিন। সময়ভাবে হয়ে ওঠেনি।
অক্ষয়াৎ কারণের নাটকার—পরিচালক শ্রায়ুক্ত মহেন্দ্র শুল্প
আমার কাছে এই নাটকখানি অভিনয় করবার প্রস্তাব করায় আমি
সামন্দে অভ্যন্তি দিই এবং তাকেহ নাটকখানি সংশোধন করে নিতে
বান। তিনি যে নাট্যকল্প দেন—তা আমাকে দেখান—তারও আমি
কিছু বদল দেই—কিছু শুতন ঘটনাও যোগ করে দি। যেমন রাধারাণীর
কঢ়ণ, সারার শৃঙ্গ ইত্যাদি। পরে এবধানিকে শুতন করে নাটকাকারে
ছাপাবার সময় আরও অনেক পরিবর্তন হ'ল। প্রথম অঙ্গের শেষ
দৃশ্য করনাটি মহেন্দ্রবাবুর—সেটিকে অবগ্ন নাটকে আমি শুতনভাবে
গিথেছি। তৃতীয় অঙ্গের শেষ দৃশ্য (ষারের দ্বিতীয় অঙ্গের শেষ দৃশ্য)
আমার মূল নাটকের একটি দৃশ্য থেকেই উন্মুক্ত হয়েছে। মহেন্দ্রবাবু
তাৰ উপর একটি বিশেষ কল্প আৱোপ করেছেন। আমার নাটকে
ওটি তৃতীয় অঙ্গের শেষ দৃশ্য। ওটিতে আমি আৱোপ কিছু পরিবর্তন

ঘটিয়েছি। যথা—বিবাহের ফুলশয্যার রাত্রে অঙ্গীনের চলে ষাণ্ডুষাটা
অত্যন্ত মস্তাস্তিক, ভাবাবেগকে কঠিন আবাত দিয়ে লাগানো হয় এন্টে
আমি ও পরিবর্তন ক'রে ইঙ্গিতে অঙ্গীন' বাত্তিয়াপন দেখিয়েছি।
অভিনয়ের নাটকের সঙ্গে অনেক পার্থক্য বয়ে গেল এই নাটকের।
এ বিষয়ে কোন আলোচনা কৰা নিষ্পয়োজন। অভিনয়ের নাটকের
সঙ্গে পার্থক্য থাকবেও ছাবে নৃতন করে অভিনয় হওয়ার জন্যই এই
নবনাট্যক্রম প্রকাশের সুযোগ ঘটল। এই কাবণ্ডে ছাব খিয়েটাবের
কর্তৃপক্ষ, অভিনেতা অভিনেতীবণি বিশেষ ক'বে নাটাকাব- পার্শ্চাংক
শ্রীস্কৃত মহেন্দ্র শুপ্তকে ধন্তবাদ জ্ঞাপন করছি। ইতি—

লাভপুর, বীবত্তম
আধিন ১৩৫৫ }

তারামণ্ডল প্রয়াধ্যায়

পদ� পূজনীয়

নির্মলশিব বন্দেয়াপাধ্যায়

শ্রীচবণ্ণ—

গাড়পুর, বৌবড়ম

১৩৪৮ সাল

}

পাত্রপাত্রী

বামেশ্বর চক্রবর্তী	-	নায়হাটোব জমিদাব
ইজ্জবাগ	-	বায়হাটোব জমিদাব, বামেশ্ববেব শালক
মচীলু	-	বামেশ্ববেব জ্যেষ্ঠপুত্ৰ
অঙ্গীল	-	বামেশ্ববেব কনিষ্ঠ পুত্ৰ
আচন্দা		পেন্শনপ্রাপ্ত বসন্ত ভদ্রনোক
মিঃ মুগাঙ্গী		চিনিব কলেব মালিক
গোগেশ মজুমদাব	-	চক্রবর্তী বাড়ীব গোমস্তা পবে
	-	কলেব ম্যানেজাৰ
শূলপাণি	-	বায় বৎশোব এক সবিক
শ্রীবাস পাণ	-	চামী মহাজন
ননী পাল	-	জনৈক চামী
কমল ষ্টোৱ	-	সঁওতালদলেব সুন্দৰ
ডগক	-	সানীৰ বাগদত স্বামী
		পুনিস ইন্স্পেক্টোৰ পাটক প্ৰভৃতি

স্তৌ চাৰিহত

সুনীতি	-	বামেশ্ববেব স্তো
তেমাদীনী	-	ইজ্জবায়েব স্তো
উমা	-	ইজ্জবায়েব কণা
সাৰী	-	কমল মাধিব নাতিনী
মানদা	-	চক্রবর্তী বাড়ীৰ নি সঁওতাল তৰণীগণ

ଶ୍ରୀନିବାସ ନନ୍ଦାରେ

କାଲିନ୍ଦୀ

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

ଯେତେବେଳେ ଗାନ

ପୁନରାୟ ପଲାଶ ବଲେ ଫୁଲ ଝୁଟିଲ
କୁଣ୍ଡରେ ଫୁଲ କେ ଝୁଟାଲେ ?
ଆଜିନାତେ ରଙ୍ଗ ଛାଲେ—ବାସ ଛାଲେ ।
ଓରେ ଫୁଲ କେ ଝୁଟାଲେ ?
ଉରୁର—ଉରୁର—ଉରୁର ।
ଧିତାଂ ଧିତାଂ ଧିତାଂ ।

(ଖିଲ ଖିଲ କରିଯା ହାସି)

ପୁନରାୟ ଗାନ ଧରିଲ
ଅୟୁର ଘନାଳ ପେଣ୍ମ ଧରେଛେ
ବୌଳ ଆକାଶେ ହୀସ ଉଡ଼େଛେ—
ଲଦୀର ଧାରେ ଚଲଗୋ ସବାଇ ରୁଜେ ଦେଖିବ
ବାଶିତେ କେ ହୁଏ ଉଠାଲେ !
ବାଦିନୀ ଚୁଲେ ପାଲକ ଗୌରୀ
କଣ୍ଠ କାଳେ କେ,
ଆମାଦେଇ ମନ ମାତାଲେ ।

[অক্ককারের মধ্যে জলিল নীলাত আলো, তারপর ফুটিয়া উঠিল পূর্ণ আলো—
—মৃষ্ট হইল চৱ। শব্দনের অস্তরালে সাঁওতাল মেয়েদের গান
শোনা গেল। তাহারা কলসী মাথায় চলিয়া গেল জল
আনিতে, তাহার পর প্রবেশ করিল
অহীন এবং রঙলাল।]

রঙলাল। এই দেখেন দাদাবাবু চৰ'। কালেব ভগী কালিন্দী
ওপারে জমি খেয়ে এপারে ওগরালে। (খানিকটা মাটি তুলিয়া লহয়া)
দেখেন না কেনে মাটি। সোনার মাটি—চন্দনের পারা। এ মাটির
লেগে চাষীরা খেপবে না দাদাবাবু ?

অহীন। (চারিদিক চাহিয়া দোখতেছিল স্বপ্নাবিষ্টের মত) আচ্ছা
আগে নাকি এই চৱের ওপবেই ছিল কালিন্দীর গৰ্জে !

রঙলাল। আজ্ঞে হ্যাঁ। ঠিক এই, চৱের গৰ্জে ! এখন
দেখেন নদী সেখানে ছিল রায়হাটের জমি ! এখন কোথায় জমি
ছিল। তুত পাতার চাষ হত, আলু হ'ত, আখ ইষ্ট ! নদীর ঘাট
থেকে গেরাম ছিল এক পো বাস্তাব ওপৰ।

অহীন। তুমি দেখেছ ?

রঙলাল। এই দ্যাখেন দাদাবাবু কি বলেন দ্যাখেন। আমার মে
তখন পেবথম ঝোয়ান বয়েস দাদাবাবু ! আপনকার পিতার বয়েস
তখন আপনকার মতন। কি চেহারা ! কি সে চুলের বাহার ! কি সে
গানবাজনা ! আঃ—আপনাদেব বাড়ী সঙ্গে থেকে ইন্দুবন ! ঝলমল
করতো আলো। হা-হা ক'রে হাসি। আঃ, সেই মাঝুষ কি হয়ে
গেলেন—কি মাথা, কি বৃক্ষ—সেই মাঝুষ পাগল হয়ে গেলেন,
আঃ— !

অহীন। তুমি চৱের কথা বল রঙলাল।

ରଙ୍ଗଲାଲ । (ମୁଖେର ଦିକେ ଚାହିୟା) ଆଜେ ଠ୍ୟା । ରାୟହାଟେର ତଥନ ବାଡ଼ବାଡ଼ିନ୍ତ । ଆପନକାମେର ମୁଦ୍ରେ ଛୋଟ ବାସ ହଜୁରେବ ତଥନ କନ୍ତ ଭାଲବାସା, ଏକମୁଦ୍ରେ ଆଦାୟ—

ଅହୀନ । ମେ ଜାନି ରଙ୍ଗଲାଲ । ଆମାର ବଡ଼ମା ଛିଲେନ ଛୋଟରାଯେର ମହୋଦରା । ତିନି—(ମେ ସ୍ଵକ୍ଷର ହଇଲ)

ବଙ୍ଗଲାଲ । ଆହା, ଦାନାବାବୁ ମନେର ଦୁଃଖେ ମୋନାର (ପ୍ରତିମେ କୋଥାରେ ଯେ ଚଲେ ଗେଲେନ) ସନ୍ତାନେର ଶୋକେ—ଆହା-ହା । ସମଳ ବଦଳ ସନ୍ତାନ ଦୋଲନାର ଓପର ମରେ ପଡ଼େ ରହିଲ—ଶୋକ ସାମଲାତେ ପାରଲେନ ନା, ଏହି ଚରେର ଉପର ଦିଯେ ଚଲେ ଯେବେଛିଲେନ ତିନି । ମକାଣେ ଏହି ଚରେର ବାଲିତେ କୁଡ଼ିରେ ପାଓୟା ଯେବେଛିଲ ତାର ହାତେର ଏକଗାଛା କାକନି ।

ଅହୀନ । ଓସବ କଥା ଯାକୁ ରଙ୍ଗଲାଲ, ଏଥିନ ତୋମାମେର କଥା ବଳ । ତୋମରୀ ଚରେର କଥା କରନ୍ତିରାହୁ । ଚର ଉଠେଛେ ଅନେକଦିନ । ଏତଦିନ ଦାବୀ କରାଯିବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା ? । ବଳ କେମ କରନ୍ତି ?

ବଙ୍ଗଲାଲ । କରନ୍ତିରାହୁ କରନ୍ତିରାହୁ ଦାନାବାବୁ ?

ଅହୀନ । ନା, ଝାଗ କରି ମି । କଥାଟା ଜାନତେ ଚାହିଁ । ହଠାତ ଏ ଦାବୀ ତୁଳନ କେମ ? ଚରତୋ ପଡ଼େଇ ଛିଲ—

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଆମାମେର ଚୋଥ କୋଟେ ନାହିଁ ଦାନାବାବୁ । ଅକ୍ଷେ-ଭାରା ସାପ ଖୋପ ଜାନୋଯାରେର ଆଶ୍ରାମା ଚର୍ଚାମିଳିଯେ କେଉ ଆମରା ଏତଦିନ ହାତିହି ନାହିଁ । ସୌନ୍ଦର୍ତ୍ତାଲେରା ଏସେ ଆମାମେର ଚୋଥ ଫୁଟିଯେ ଦିଲେ । ଏହି ଗାଥେନ ନା କେନେ କେମନ ଆଲୁ ଫଳିଯେଛେ ବେଟାରା । ଏକ ପୋର ତୋ କମ ହବେ ନା ଏକ ଏକଟା । ଛୋଲାର ଝାଡ଼ ଦେଖୁନ—କି ବାହାରେର କ୍ଷେତ୍ର ! ଆମରା ଚାରୀ ମାହ୍ୟ । ଏମନ ଜମି ! ତା ଛାଡ଼ା ଓପାରେ ଆମାମେର ଜମି ଖେରେଇ ତୋ ଏପାରେ ଚର ଉଠେଛେ ଦାନାବାବୁ !

ଅହୀନ । ବୁଝାମ ଯୁକ୍ତି ତୋମାର ମାରବାନ । କିନ୍ତୁ ଆହିନ କି ତାଇ ଶବ୍ଦବେ ?

ରଙ୍ଗଲାଲ ! ଆଇନେର ବିଚାର ଆର ଧ୍ୱରବିଚାର ତୋ ଏକ ଲୟ ଦାଦାବାବୁ ।
ଆହ'ଲେ ତୋ ଆମରା—(ସେ ଧରିଯା ଗେଲ)

ଅଛୀନ । ତା ହ'ଲେ ଥୋମରା ହୋଟ ବାସ ମଶାମେର କାହେ ସେତେ କେମନ ?

ରଙ୍ଗଲାଲ । (ଏକଟୁ ମାଥା ଚାଲକାଇଯା) ଆଜେ, ତିନିଓ ତୋ ଖାମ୍ଚ
ତୁଲେଛେନ । ଧ୍ୱରବିଚାରେ ଏ ଚର ଆପନକାଦେର । ଆର ଆପନକାଦେର
କାହେଇ ଧ୍ୱରବିଚାର ପାବ—ଏ ଆମରା ଜାନି !

ଅଛୀନ । ଏ ଚର ଆମାଦେର ଠିକ ଜାନ ରଙ୍ଗଲାଲ ?

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଆଜେ ହ୍ୟା । ଧ୍ୱତ ଆପନକାଦେର, ଆଇନେଓ
ଆପନକାଦେର । ରାଯହାଟେର ସେ କୂଳ ଭେଣେହେ କାଲିନ୍ଦୀ, ତାର ପେଜା
ଛିଲାମ ଆମରା—ସେ ଛିଲ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀବାଡୀର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚକ ରାସବପୁର । ଆବାର
ଏପାରେ ଚର ଉଠେଛେ—ସେଓ ଉଠେଛେ ଆପନକାଦେର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚକ
ଆକଜଳପୁରେର ସାମିଲ ହେଁ ।

ଅଛୀନ । ଓ ପାରେଓ ଭେଣେହେ କାଲିନ୍ଦୀ—(କାଲିନ୍ଦୀର ପାରେର ପାରେ
ଗଢ଼େହେ ତାଓ ଦିଯେଛେ ଆମାଦେର ! କାଲିନ୍ଦୀର ପାରେର ପାରେ—

(ଶ୍ଵର ହଇଲ)

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଏଇ ଠିକ ବଲେଛେନ ଦାଦାବାବୁ—ଠିକ ବଲେଛେନ । ଖେଳ—
କାଲିନ୍ଦୀର ଖେଳ । ଠିକ ଖେଳ, ଠିକ—ଠିକ । ଆମାଦେର ମେଯେଗୁଲୋ
ବେମନ ନନ୍ଦୀର ଘାଟେ ଏସେ ଭିଜେ ବାଲି ନିଯେ ଖେଲେ—ସର ଗଡ଼େ, ଦୋର ଗଡ଼େ,
ଆବାର ହଠାଏ ଓଠେ, କି ମନେ ହସ, ଲାଥି ମେରେ ଭେଣେ ଦେଇ—ବଲେ ହାତେର
ଝୁଖେ ଗଡ଼ାମ, ପାଯେର ଝୁଖେ ଭାଲୋମ, ତେମନି—ଠିକ ତେମନି । ଓପାର
ଭାଙ୍ଗନ, ଏପାରେ ଏସେ ମାଟି, ବାଲି, ଖଡ଼ କୁଟୋ ଏସେ ଜମା କରନ୍ତୁ—
ଶାମୁକ-ଶୁଗଳ—

ଅଛୀନ । ମରେ ଏମ ରଙ୍ଗଲାଲ—ସରେ ଏମ ।

(ହାତ ଧରିଯା ସେ ତାହାକେ ଟାବିଲ)

ବଙ୍ଗଲାଳ । କି ଦାଦାବାବୁ ?

ଅହୀନ । କାଶବନ ଦୂଳଛେ । କି ଯେନ ନଡ଼ଛେ ।

(ଓଦିକେ ଗୋଲମାଳ ଉଠିଲ)

ନେପଥ୍ୟେ । କୀଡ଼ ! କୀଡ଼ ! ଶଡ଼କୀ ନିଷେ ଆୟ ଶଡ଼କୀ !

୨ୟ ଜନ । ହାକୋ ପାକୋ । ହାକୋ ପାକୋ ।

ମେଯେ । ଆୟ ବାବା ଗୋ ! ଅ—ଜ୍ଞୋ—ଗର— ! ଇଥା ଚିତି !

ଅହୀନ । ସାପ ! ସବେ ଏମ ବଙ୍ଗଲାଳ !

ରଙ୍ଗଲାଳ । ପାଲିଯେ ଆସୁନ ଦାଦାବାବୁ । ପାଲିଯେ ଆସୁନ୍ ।

(ଅହୀନ ବନ୍ଦୁ କଟା ତୁଲିବା ଧରିଲ)

~~ଓରେ ବାପବେ~~ ! ଇଥା ଚିତି ! ଓରେ ବାପବେ ।

(ପଳାଯନ)

(ବନ୍ଦୁକେର ଆଖିରେ କଟା ତୀର, ଦୁଇଟା ଶଡ଼କୀ ଚଲିଯା ଗେଲ । ଅହୀନ ବନ୍ଦୁକେର ଆଖିରେ କରିଲ । ତାରପବ ମେ ଚଲିଯା ଗେଲ ରଙ୍ଗଲାଲେର ପିଛନେ । ଓଦିକେ କଲରବ ବେଣୀ ଉଠିଲ । ଇତିମଧ୍ୟ ଅବେଶ କରିଲ ଦାବୀ । ଗେ ଗାନ ଗାହିତେ ଗାହିତେ ଆସିଲ) ।

ଶ୍ରୀଗାନ

ଆଜୋଗରେ ମାଥାର ମାଣକ କେ ଦିବେ ଏନେ ଗୋ

କେ ଦିବେ ଏନେ ଗୋ—କେ ଦିବେ ଏନେ ।

ରାଜାର ବେଟା ଧୟୁକ ବାଣ ନିଯେ ଏମ ବନେ ଗୋ

ନିଯେ ଏମ ବନେ ଗୋ—ନିଯେ ଏମ ବନେ ।

ଧିତାଃ ଧିତାଃ ଧିତାଃ ଧିତାଃ ଧିତାଃ ରେ !

ଉରମ ଉରମ ଧିତାଃ ରେ !

ସାପେର ମାଥାର ମାର୍ଗକ ନିଯେ ଗାଥି ଗଲାର ହାର ଗୋ
ଆବାର କେନେ ହୁଧାଓ ତୁମି ଆମି ବଟି କାର ଗୋ
ଧିତାଂ ଧିତାଂ ଧିତାଂ ଧିତାଂ
ଉକର ଉକର ଧିତାଂ ରେ ।
ରାଜାର ସରେର ପାଶେ ନଦୀ ବାନ ଏଲ କେବେ ଗୋ
ବାନ ଏଲ କେନେ ଗୋ ବାନ ଏଲ କେବେ ।
ତୃକାର ଜଳେ କଥନ ଖେରୋର ଲା ନିଯେଛେ ଚେଲେ ଗୋ,
ଲା ନିଯେଛେ ଚେଲେ ।

(ଅହିନ ଫିରିଯା ଆମିଲ । ମେ ଦେଖିଲ ତାହାର ଏକକ-ଭୃତ୍ୟ ଏବଂ ଗାନ ।
ହଠାତ୍ ସାରୀ ତାହାକେ ଦେଖିଯା ଶ୍ଵର ହଇଲ । ତାବପର ଛୁଟିଯା ପଲାଇୟା
ଗେଲ । କ୍ରତ୍ପଦେ ପ୍ରାବେଶ କରିଲ ବଙ୍ଗଲାଲ ।)

ବଙ୍ଗଲାଲ । ଦାଦାବାବୁ ।

ଅହିନ । ତୁମି ତୋ ଖୁବ ବୀବ ବଙ୍ଗଲାଲ, ଆମି କିମ୍ବା କିମ୍ବା ରେ ଗେଲେ !

ବଙ୍ଗଲାଲ । ବାଡୀ ଚଲେନ ଦାଦାବାବୁ । ବାଡୀ ଚଲେନ କିମ୍ବା କିମ୍ବା !

ଅହିନ । କେନ ? ଶେୟାଳ ବୈବିଧ୍ୟେଛେ ?

ବଙ୍ଗଲାଲ । ଆଜେ ନା, ବାଘ ଦାଦାବାବୁ, ବାଘ । ରାଷ୍ଟ୍ର ହଜୁବ ! ବବକଳାଜ
ନିଧେ ବୈବିଧ୍ୟେଛେନ । ଆସଚନ ନା ମୋଥନ ।

ଅହିନ । ତାବ ଜଞ୍ଜେ ବାଡୀ ଧାବ କେନ ବଙ୍ଗଲାଲ !

ବଙ୍ଗଲାଲ । ଆପନି ବୁଝଛେନ ନା ଦାଦାବାବୁ—ଆପନି ବୁଝଛେନ ନା ।
ଆପନାଦେବ ଓପରେ ଝାଁର ପେଚଣ୍ଡ ରାଗ । ଆପନି ତୋ ଜାନେନ ମାମଲାର ପର
ମାମଲା ଲେଗେଇ ଆଛେ ଆପନାଦେବ ସଙ୍ଗେ ।

ଅହିନ ! ତାବ ଜଞ୍ଜେ ଭୟେ ପାଲିଯେ ଧାବ କେନ ?

ବଙ୍ଗଲାଲ । (କାତବଭାବେ) ତବେ ଆମି ପାଲାଇ ଦାଦାବାବୁ—ଆମି
ପାଲାଇ । ଆମାକେ ଆଶନାବ ସଙ୍ଗେ ଦେଖିଲେ ମାଥା ଝାଖିବେ ନା ।

ଅଛୀନ । ରଙ୍ଗାଳ ! ରଙ୍ଗାଳ ! ଯେବେ ନା । ଏତ ଭୟ କେବେ
ତୋମାଦେର ? ରଙ୍ଗାଳ ! (ଅମୁସରଣ)

(ଇଞ୍ଜରାୟ, ନାୟେବ ଓ ବରକଳାଜେର ପ୍ରବେଶ)

ନାୟେବ । ଓହଁ ସାମନେ ଚକ ଆଫଜଲପୁର ।

ଇଞ୍ଜ । (ଉପରେବ ଦିକେ ଚାହିୟା) ଆଜ ୪ୱା ତୈତ୍ରି । ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଏକେବାରେ
ବିଷ୍ୟବ ରେଖାୟ । ହ୍ୟା, ଏହିଟାଇ ଉତ୍ତବ ।

ନାୟେବ । ଆଜେ ହ୍ୟା । ମାମଲାଯ ଓଟା—(ମାଥା ଚାଲକାଇଲ)

ଇଞ୍ଜ । ହ୍ୟା । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଦେରଇ ହବେ । ବଟେଓ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଦେର । ତା
ହୋକ, ହାଇକୋଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଲୁକ ।

(କଥେକ ଘୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶିଯା)

ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଦେର ଆମି ଚର ଭୋଗ କରତେ ଦୋବ ନା । କିଛୁତେଇ ନା ।

(ନାୟେବ କିଛକଣ ପ୍ରକାଶିଯା)

ତୋମାର ମରକାର, ରାଧାରାଣୀ ରାତ୍ରେ ନିରଦେଶ ହେଲେ—
ଗେଲ—ଚାରଦିକ ଥୁଅତେ ଥୁଅତେ, ଏହିଥାମେ ତଥନ କାଲିନ୍ଦୀର ଗର୍ଭ—ଏହିଥାମେ
ପ୍ରାଣୋ—ତାର ହାତେର ଏକଗାଛି କଙ୍କନ, ମୁନେ ଆଛେ?

ନାୟେବ । ମନେ ଆଛେ ବୈ କି ! (ଅଭାସ ଦୁଃଖେ ସବେ ମାଥା ନୀତୁ
କରିଯା ବଲଲେ ମେ) ।

ଇଞ୍ଜ । 'ମନେ ଆଛେ ରାମେଶ୍ଵର ମେଠ ପବର ଶୁଣେ ବଲେ ପାଠିଯେଛିଲ, ତୁଙ୍କ
ତ୍ୟାଗିନୀ ଭଗୀର ହୁଇ ନଦୀର ଗୁଡ଼େ ଏକଟା ଶ୍ରୁତିମନ୍ଦିର ଗଡ଼ାତେ ।
ଇଞ୍ଜରାୟକେ । ମନେ ଆଛେ ।

(ନାୟେବ ଚୁପ କରିଯା ରହିଲ)

ଇଞ୍ଜ । ଏହିବାର ଗଡ଼ାବ, ତୈରୀ କରବ ଆମି ରାଧାରାଣୀର ଶ୍ରୁତିମନ୍ଦିର
ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀବାଡୀର ଇଟ ଥିଲେ/ ଏବେ । କେ ?—କେ—ଓ କେ—ମରକାର—
'ଶୁଣେଟି' (ରାଯ ପିଛାଇଯା ଗେଲେନ ଦୁଇ ପା)

(অঙ্গীনের প্রবেশ)

অঙ্গীন । আমি আপনাব ওখানেই ষেতাম । এখানেই দেখা হয়ে গেল । (প্রণাম করিল)

(ইন্দ্ররায় আশীর্বাদ করিতে ঢাক্ত তুলিতে গেলেন
আধথানা তুলিলেন মাত্র)

ইন্দ্র । কে তুমি ? তুমি ? তুমি বামেখবের ছেলে ?

অঙ্গীন । আজ্ঞে হ্যাঁ ।

ইন্দ্র । ও ! তুমিট বিষয় সম্পত্তি দেখছ ? তুমিই আমাব সংজ্ঞ
মামলা মকর্দিমা কৰছ ?

অঙ্গীন । আমি পড়ি । বিষয়-সম্পত্তি দেখেন আমাব দানা ।
তিনি নাযেব কাকাকে নিয়ে মহলে গিয়েছেন, তাই মা আমাকেই
আপনাব কাছে পাঠানেন ।

ইন্দ্র । তোমাব মা ? (চক্ষু হইলেন) ~~তোমার~~— তাবা !
তোমার মা তোমাকে আমাব কাছে পাঠিয়েছেন ।

অঙ্গীন । আজ্ঞে হ্যাঁ ।

ইন্দ্র । তোমাব মামাব বাড়ী তে, কাশী ?

অঙ্গীন । আজ্ঞে হ্যাঁ ।

ইন্দ্র । তাবা— তাবা— তাবা !

অঙ্গীন । মা আপনাব কাছে পাঠানেন এই চৱ সম্পর্কে—

ইন্দ্র । (অসহিষ্ণুভাবে) এ চৱ আমাব । বুঝেছ । বলো তোমাব
মাকে,—এ চৱ আমাব । অবশ্য আশুব্ধ জ্ঞানবুদ্ধি মত । হ্যাঁ— আমাব
জ্ঞানবুদ্ধি মত ।

অঙ্গীন । দেশ তাই বলব । তবে চায়ী প্রজাগ্রা মায়েব কাছে গিয়ে
পড়েছিল । তাদেব ওপারেব কলে জমি ছিল, এ পাবে চৱ উঠে ওপারের
জমি তাদেব গেছে । তাদেব উপব যাতে অবিচাব না হয, সেইটেই তিনি
অঙ্গীনের জানিয়েছেন । আচ্ছা, তা হ'লে আমি আস । [প্রস্থানোচ্চত

ଇନ୍ଦ୍ର । ଦ୍ୱାଙ୍ଗୋ । ଦେଖ ଚରେର ଅନ୍ତଳେ ବଡ ସାପେର ଉପନ୍ଦସ୍ତ ।

ଅହୀନ । ଏଥିନି ଏକଟା ପାହାଡେ ଚିତି ମେରେଛେ ସାଂଗ୍ଠାଲେରା ।
ଆମିଓ ଶୁଣି ମେରେଛି ଏକଟା !

ଇନ୍ଦ୍ର । ଯେଓ ନା । ଯେଓ ନା । ବାଡି ଫିବେ ଯାଓ ତୁମି ।

(ହଠାତ୍ ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାସୁର ପ୍ରବେଶ) ,

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ବାପରେ—ବାପବେ—ବାପବେ । ଆଶ୍ଚିକଷ୍ଟ ମୁନେରୀତା—
—ବାପବେ—ବାପବେ ଅଜଗବ ଦର୍ଶକାଯ, ପାଞ୍ଜାଡିଯା ଚିତି—ବାପବେ—
ବାପରେ !

‘ମରକାର । ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଯାବୁ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । କେ ? ଆବେ ବୀଘଜୁବ ! ଏଟା କେ ? ଅହୀନ୍ଦ ! The
best boy in the village- I. A ତେ ତୁମି କୁଳାରଶିପ ପେଯେଛ ।
Congratulation, କିମ୍ବା ଆପନାରା ଏଥାନେ କି କବଚେନ ? ପାଲାନ ।
ଇଯା ପାଞ୍ଜାଡିଯା କିମ୍ବା କିମ୍ବା ପାରିଲୁଛେ ମଶାୟ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ସେଟା ତୋ ମରେ ଗେଛେ । ଏତ ଭୟ ପାଚେନ କେନ ?

‘ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଓରେ ବାପରେ, ଆବ ଏକଟା ନେହ କେ ବଲଲେ ? ପାଲିଯେ
ଆଶ୍ଵନ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଚଲୁନ ଆପନି, ଆମରା ଯାଚିଛ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଓରେ ମଶାୟ, ଯେତେ ପାବଲେ ଆମି ଯେତାମ । ସଙ୍କ୍ଷେଯ ହେଁ
ଏମେହେ, ଏକା ଯାବ କି କବେ ? ——

ଇନ୍ଦ୍ର ।, ହ୍ୟା, ଚଲୁନ । (ଅହୀନ୍ଦକେ), ତୁମି ? ତୁମି ଯାବେ ନା ?

ଅହୀନ୍ଦ ।, ଯାଚିଛ ଆମି । ଆମାର ସଙ୍ଗେ ଦୋକ ଆଛେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଓ, ଆଚା । ହ୍ୟା । ତୋମାର ମାକେ ବଲୋ—ଚରଟା ଆମାର ।
ତୋମାବ ଦାନ୍ତା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଲହପ୍ରିୟ । କିମ୍ବା ମାର୍ମା କରେ ବିଶେଷ ଫଳ ହବେ
ନା । ବୁଝଲେ ! ଚରଟା ଆମାର ! ସୁରକ୍ଷିତ ତୋମାର ଇଚ୍ଛା—ଇଚ୍ଛାମୟୀ ତାଙ୍କୁ
ତୁମି ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ହା, ସାଙ୍କ୍ଷକତୋର ସମୟ ହଁଯେ ଗେଲ । ବାଡ଼ୀ ଚଲୁନ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ତାବ ମା ଗୋ !

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆଜେ ହ୍ୟା । ବାଡ଼ୀ ଚଲୁନ, ସଙ୍କ୍ଷୋ ହୟେ ଏବ । ବାଡ଼ା ଗିଯେ
ମାକେ ଡାକବେନ । ଏଗନ ମାୟେର ହଞ୍ଚାୟ ସାପେ ଛୁଣେ ଆବ ମା ବଲେ ଡାକବାବ
ସମୟ ପାଓୟା ସାବେ ନା ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଚଲୁନ—ଚଲୁନ !

(ଅହିନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟତୀତ ସକଳେର ପ୍ରହାନ । ଧୀବେ ଧୀବେ
ଆଲୋ ବୃଦ୍ଧ ତହିୟା ଆସିଲ)

ଅହିନ୍ଦ୍ର । ରଙ୍ଗଲାଲ ବଙ୍ଗଲାଲ !

(ଚରେବ ସାମେର ମଧ୍ୟ ହଇତେ ଟିକି ମାବିଲ ସାବୀ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ
କ୍ୟେକଜନ ମେଯେ । ତାଦେବ ପିଛନ ହଇତେ ବାହିର ହଇୟା

ଆସିଲ କମଳ । ସେ କାହେ ଆସିଲା ଆମ୍ବିଲକେ
ଦେଖ୍ୟା ସେନ ଚମକିଯା ଉଠିଲା)

କମଳ । ତୁ ମି କେ ଗୋ ବାବ ? ଆମ୍ବନି—ଆମ୍ବନି ଝିଲ୍ଲର କେ ବଟ ଗୋ ?

ମାରୀ । ଆୟ ବାବାଗୋ—ଆମ୍ବନେର ପାରା ରଙ୍ଗ—ଆୟ ବାବାଗୋ !

ଅହିନ । ଆମି ନାମ ବଲଲେ କି ଆମାକେ ଚିନତେ ପାବବେ ତୁ ମି ?

କମଳ । ତୁମାକେ ଯେନ ଚିନିଛି ବାବ—ତୁମାକ ଯେନ ଚିନିଛି ! ଓରେ
ବାବାରେ ! ଟିକ ତେମୁନି—ଟିକ ମେହ ପାବା—ଆମ୍ବନେର ମତ ବବଣ- ତେମୁନି
ମୁଖ—ତେମାନ ଚୋଥ— ଓବେ ବାବାରେ—

(ବଙ୍ଗଲାଲର ପ୍ରବେଶ)

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଚିନତେ ପାରିସ ମାଧି ? ଚିନତେ ପାବିସ ? ତୋଦେର
ରାଙ୍ଗଠାକୁବ, ସଂଗ୍ରହ ହାଙ୍ଗମାର ସମୟ—! ତାରଇ ନାତି ! ଛେଲେର ଛେଲେ ।

କମଳ । (ଚିନ୍ତକାବ କବେ ଉଠିଲ) ଚୋପାଯା—ଚୋପାଯା—ଚୋପାଯା ।
ହାକୋ ପାକୋ—ହାକୋ ପାକୋ !

(ବଲିଯା ମେ ଗଡ଼ ହ୍ୟା ପ୍ରଣାମ କରିଲ)

ଠିକ୍ ଚିନଲମ ଆମ, ଠିକ୍ ଚିନଲମ । ତେମନି ସୁଥ, ତୟନି ଆଶ୍ରନେବ ପାବା ବବଗ ।

ଅହାନ । କି ବନ୍ଦ ମାଖି ? ତୁମି ଟାକେ ଦେଖେଚ ?

କମଳ । ଦେଖଲମ । ବାବୁ ଦେଖାମ । ତଥନ ଆମବା ଛୁଟୋ ବଟେ । ୩୯ ମନେ ଜୁଗ-ଜୁଗ କବଚେ । ଶାଙ୍କ ଡଙ୍ଗୋଣ ମାଦଳ ବାଜିଲି, ସଢ଼କ, ଝାଡ଼, ସବୁକ ନିଯେ ବଡ ବଡ ମାର୍କିଳା ନାଚଛିଲା ହାତିଆ ପାଇଛିଲୋ—ମଣାନେର ଆପୋତେ ସବ ବାଙ୍ଗ ହୟ ଗେଲଛିଲୋ, ତଥନ ଠିକ୍ ତଥୁନ ଏଲୋ ବାଙ୍ଗଠାକୁବ ଆଶ୍ରନେବ ପାବା ବବୋଣ ଥାତ ଏହ ରକ୍ତମାଗୀ ଟାଙ୍ଗ—ଆୟ ବାବାବେ—ଉଦେ—ବାବା

ମାବା । ଆୟ ବାବାଗୋ ।

କମଳ । (ହାତ ଜୋଡ କମଳ) ତୁମି ଆମାଦେବ ବାଙ୍ଗଠାକୁବେ ଲାଗି, ତୁମି ଆମାଦେବ କାହାର—ବସ, ବାବମଶ୍ୟ— ଏମ ଆପୁନି ।

ବନ୍ଦଳାଳ । ତୋଦେବ ଜମିଦାବ । ଚବେବ ମାର୍କିଳକ, ବୁଲି ।

କମଳ । ହା—ହା— ଜମିଦାବ ମଣାୟ

ମାବା । ନା—ନା । ଡର୍ବିନ୍ସ ନା ବୁଡା । ଜମିଦାବ ବୁଲିସ ନା ।

(କମଳ ଦ୍ଵାରା ତାକାଟଣ)

ବାବ ବୁଲିସ ନା, ଜମିଦାବ ବୁଲିସ ନା । ବଳ- ବାଙ୍ଗବାବୁ ! ବାଙ୍ଗଠାକୁବେବ ଲାତ, ବୁଲ- ବାଙ୍ଗବାବ । ଆମାବ ମନେ ଠିକ୍ ଲାଗଲ କିନା— ଦେଖଲମ ଆଶ୍ରନେବ ପାବ ଏବଗ ବନ୍ଦୁକ ଦିଯେ ମାବଲେ— ସାପଟୋକେ ମାବଲେ । ଆୟ ବାବାଗୋ, ଆଶ୍ରନେବ ପାରା ବବଗ ଦେଖେ ଭ୍ୟ ଲାଗଲ । ଛୁଟେ ଗେଲମ ତୁବ କାହେ । ବୁଲଲମ, କେ ଏମେହେ ଦେଖ ।

କମଳ । ଏହ ଟୋ ଆମାବ ଲାତିନ ବଟେ ବାଙ୍ଗବାବୁ । ଲେ—ଗଡ କର ଗୋ ! ଜାନିସ ବାବୁ, ଭାବୀ ଭାଲ ବେଟେ । ନାମ ବଟେ ସାବୀ । ମାନେ କି ହୋଇ—ନା—ଥୁବ ଭାବୋ ।

(ମାରୀ ଶ୍ରଗାମ କରିଲ)

ଅହୀନ । ବାଃ, ତୋମାର ଖୋପାୟ ଏ କି ଫୁଲ ? ଚମର୍କାର ଫୁଲ ତୋ ?

ସାରୀ । ଲିବିନ ? ଆପୁନି ଲିବିନ ବାବୁ ?

ଅତୀନ । ତୁମି ଖୋପାୟ ପରେଛ, ତୋମାର ଦୁଃଖ ହବେ ନା ।

ସାରୀ । ନା । ଭାଲ ଲାଗିବେ । ତୁମାକେ ଆବଶ୍ୟ ଫୁଲ ଏନେ ଦିବ ।

ଆଚଳ ଭରେ ଏନେ ଦିବ ।

(ଫୁଲଟା ଥୁଲିଯି ତାଢାବ ଢାତେ ଦିଯା ସଞ୍ଜନୀଦେବ ବନିଲ,

ଦେଲା—ବୋ ! ଦେଲା)

[ସକଳେ ଛୁଟିଯା ପ୍ରଥାନ

ଅହୀନ । ତୋମାଦେର ଏଥାନେ ଭାଲ ଲାଗଛେ ମାକି ?

କମଳ । ହଁ । ଲତୁନ ମାଟି । ଭାରୀ ଭାଲ ମାଟି । ଲତୁନ ମାଟି ଆମରା
ଭାଲବାସି ଗୋ ! ଜଞ୍ଜଳ କାଟି, ଚାଷ କରି । ଭାରୀ ଭାଲ ଲାଗେ !

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଏକେହି ବଳେ ଇନ୍ଦ୍ରବେ ଗର୍ତ୍ତ କରେ ସାଂଗେ ଶ୍ରୀକୃତିରେ ।

ଅହୀନ । କି ବ୍ୟାପାବ ?

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଆବ କେନ ଦାଦାୟାବୁ ! ଚବ ଉଠିଲ ନାହିଁତେ । ସାଂଗଥୋପ
ଜନ୍ମ ଜାନୋଯାବେ ଭବା ଜଞ୍ଜଲେ ଛେଯେ ଗେଲ ଚୀ । କେଉ ଆସତ ନା ।
ସଂଗ୍ରହତାଳରା ଏଲ, ସାଫ କବଳେ ଜଞ୍ଜଲ, ଚାଷ କବଳେ, ଶାତ ଫମଳ ଦେଖେ ଚାରୀ
କ୍ଷେପେଛେ କୋଦାଳ ନିଯେ, ଲାଙ୍କଳ ନିଯେ, ଡମିଦାବ କ୍ଷେପେଛେ ଶଢକୀ ନିଯେ
ଲାଠି ନିଯେ - ସବାଇ ବଲଛେ - ଚବ ଆମାଦେବ । ସଂଗ୍ରହତାଳଦେବ ତାଡ଼ିଯେ —
ଶେଷ —

କମଳ । କେନେ ତାଡ଼ାବେ କେନେ ? ଆମବା ଥାଜନା ଦିବ ।

ରଙ୍ଗଲାଲ । ଆବେ ବାବା ଥାଜନା ଦିବି କାକେ ? ରାଯହାଟେର ଛତ୍ରିଶ
ଗଣ୍ଠ ଜମିଦାର, ରାଯବଂଶ, ତାରା ବଲଛେ ଆମବା ପାବ । ଛୋଟ ଦ୍ୟା ବଲଛେ,
ଥାଜନା ଘୋଲ ଆନାଇ ଆମି ପାବ ।

କମଳ । ଆମରା ଥାଜନା ଦିବ ରାଙ୍ଗଠାକୁରେର ଲାତିକେ । ରାଙ୍ଗବାସୁକେ ।
ଆମାଦେର ରାଜା ବଟେ, ଠାକୁର ବଟେ ।

(ସାରିରା ଆବାର ଆସିଲ ଫୁଲ ଲଇଯା)

ସାରି । ଆମରା ଫୁଲ ଦିବ ରାଜୋବାବୁକେ । ସର ଗୋ ବୁଡ଼ା, ସର !

କମଳ । ଦେ କେନେ ?

(ସାରିରା ଫୁଲ ଚାଲିଯା ଦିଲ । ଚିତି ଗଲାଯ ପ୍ରବେଶ
କରିଲ ସଂଗୋପତାଳ ସୁବକ)

ସୁବକ । ଏହି ଦେଖ ବାବୁ ମେହି ସାପଟୋ ! ଆପୁନି ଶୁଣି ମେଲେ ମାଥାଯ,
ଆମି ମାରନ ତିନ କୋଡ଼ି, ଏହି ଦେଖ, ଏହ ଦେଖ, ଏହ ଦେଖ ।

କମଳ । ଏହ ଛେଣୋବ ମାଥେ ବିଦ୍ୟା ଦିବ ଗୋ ବାବୁ ମାରୀବ ।
ବୀର ବଟେ !

ଅହୀନ । ବାଃ ! ଚମ୍ବକାର ସାନ୍ତ୍ୟ—ଚମ୍ବକାର ।

ମାରୀ । ଆମାର ଲାଜ ଲାଗଛେ ବାବୁ ବୁନିଶ ନା !

କମଳ । ଲାଜ କିମେର ? ଉ ଦାଶ ବାଜାକ, ଆମି ବାଜାବ ମାଦଳ ।
ତୁରା ନାଚ ।

ଅହୀନ । ଆଜ ନୟ ମାରି ଅଞ୍ଚି ଦିନ ।

ମାରୀ । ନା ବାବୁ ଆମାଦେର ଦୁଖ ହବେ ।

ଅହୀନ । ତୋମାର ନାଚ ତୋ ଆମ ଦେଖେଛି । ଚମ୍ବକାର ନାଚ
ତୋମାର । ଗାନ୍ତି କି ?

ମାରୀ । (ଶୁରେ ଦୁଃଖ ଦିଲି ଗାହିଯା ଦିଲ)

ଅଜୋଗରେର ନାଥାର ମାର୍ଗକ କେ ଦିବେ ଧନେ ଗୋ
ବାଜାବ ଦେଟା କାନ୍ଦ ମୃଦୁକ-ବାଣ ବିଯେ ଏଲ ବନେ ଗୋ ।

(ଏମନ ସମୟ ଶୁଲପାଣି ରଙ୍ଗମଙ୍ଗର ଏକପ୍ରାଣେ ପ୍ରବେଶ କରିଯା
ଆସି । .. ଫରିତେ ଫରିତେ ଚାନ୍ଦ୍ୟ ଗେଲ)

ଶୁଲପାଣି । ଏ ଚବେ ଆମାର ଭାଗ ଆଛେ । ଶିର ଲେଜେ । ମାଥା
କାଟିଯେ ଦୋବ ।

[ପ୍ରହାନ

ରଙ୍ଗଳାଳ । ଶୂନ୍ପାର୍ଥି ବାବୁ କେପେହେ ଦାଦାବାବୁ । ସାଡେ ତିମ ଗଣ୍ଡା
ଜମିଦାରୀ ଅଂଶ ତବ୍ବ ବଡ଼ ପାଂଚ ଆନି—

ଅହୀନ । ଛିଃ ବଞ୍ଚାଳ । ତାଙ୍କ'ଲେ କାହିଁ ଉଠି ମାଖି !

କମଳ । ମଶାଲ ! ମଶାଲ ! ମଶାଲ ଆନ ଗୋ ! ମଶାଲ !

(ଦୁଇଟା ମଶାଲ ଧରାଇଯା ଆନିଲ ଦୁଇଜନ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଥୋଣା ବାବାନ୍ଦା , କୋନ ଆସିବାବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରବେଶ କରିଲେନ ସୁନ୍ନାତି)

ସୁନ୍ନାତି । (ଚାରିଦିକ ଚାହିଁବା ଦେଖିଲେନ । ମାଥାର କ୍ରାପଡ଼ ନାମାଇୟା
ଦିଲେନ । ଚାଲ ତୀର ଥୋଣା) । ଡାକିଲେନ -ମାନଦା ମୁହଁରାର
ମାନଦା । (ନୌଚେ ହହତେ ସାଡ଼ା ଦିଲ) -ଯାଇ ମା !

ସୁନ୍ନାତି । ଏକଥାନା ମାତ୍ରର ଆନିସ ତୋ ମା !

(ଦୂରେ ବାଣୀ ବାର୍ଜିନ ଚରେ, ମତ୍ତ ଶବ୍ଦ । ସୁନ୍ନାତ ଚକିତ ହହିଲେନ । ଉଦ୍‌ଗ୍ରୌବ
ହଇୟା ଦୂରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିବନ୍ଧି କରିଲେନ । ମାନଦା ପ୍ରବେଶ କରିଲ,
ମାତ୍ରର ବିଛାଇଲ । ସୁନ୍ନାତି ସେଦିକେ ତାକାଇଲେନ ନା)

ମାନଦା । ମା ! ମାତ୍ରର ବିଛିଯେ ଦିଯେଛି ମା ! ମା !

ସୁନ୍ନାତି । ବାଣୀ ବାଜଛେ କାଲିନ୍ଦୀର ଚବେ, ନା ?

ମାନଦା । ଝୟା ମା । ଓଦେର ତୋ ବୀର୍ଗ ଆର ମାଦଳ—ମାଦଳ ଆବ
ବାଣୀ । ବେଶ ଜାତ !

ସୁନ୍ନାତି । ରାତ୍ରେ ବାଣୀ ବାଜାତେ ନେଇ ଯେ । ଓରା ତୋ ତା ଜୋନେ ନା ।

ମାନଦା । କେବ ମା ?

স্মৰণীতি । বাঁশের বাঁশা রাত্রে শুমলে সশ্রান্মেব মায়েদের জল খেতে
নেই রাত্রে ।

মানদা । কিন্তু বাঁশের বাঁশা রাত্রে শুনতে ভাবা ভাল নাগে ।
কে—মন হয়ে যায মন !

স্মৰণীতি । সেই তো রে মনে পড়ে যাগ মা যশোদার দুঃখ, কৃষ্ণ
গেলেন মথুরা, রেখে গেলেন বাঁশা—সে বাঁশা আপনি বাজত ; যথনহ
যশোদাব চোখে ঘূম আসত তখনহ বেজে উঠত । ঘূম পালিয়ে যেত,
চোখে ভেড়ে আসত কালিন্দীব বন্ডা !

মানদা । ও মা ! আমাদেব কালিন্দী তো সামাঞ্চ নয় !

স্মৰণীতি । এ কালিন্দী নয় রে, মে হ'ল দৃন্দাবনের কালিন্দী, যমুনার
নামও কালিন্দী ।

মানদা । অ । তিমি হলেন বড় বুন, ইনি হলেন ছোট বুন । না মা ?

স্মৰণীতি । (কালিন্দী) হ্যাঁ । তিনি ভেড়েছিলেন যশোদার
কপাল আৱ ইনি ভাঙছেন রায়হাটেৱ কপাল । চৰ তো তোলেনি
কালিন্দী, তুলেছে সর্বনাশা পুৱী । গোটা গ্রাম আজ ক্ষেপে উঠেছে ।
(দৌঘনিঃস্থাস ফেলিয়া) সবচেয়ে ভয় আমাৰ মানদা ।

মানদা । তোমাৰ ভয় কি মা ? গুমি তো ঝগড়া বিবাদ কৰতে
চাও না ।

স্মৰণীতি । আমি চাই না । কিন্তু তো আমাৰ অদৃষ্টকে যেন টানছে ।
স্পষ্ট দৃষ্টতে পাৰছি রে আমাৰ সংসাৰকে অদৃষ্টকে ও টানছে । চাৰীৱা
এসে বলে গেল, চৰ আমাদেৱ । বলনাম—চৰ চাই না, ওৱা বললে—
তা বললে কি হয় মা ! (শিহরিয়া উঠিয়া) মহীন বাড়ী নেই, মজুমদাৰ
ঠাকুৰপো বাড়ী নেই । তাৱা এসে তো ছাড়বে না !

মানদা । ভগৱান তোমাৰ সহায় মা । ধৰ্ষ তোমাৰ সহায় ! আৱ,
ঠাড়িয়ে ধাকবেন না । (ক্ষেপণচৰ্ম-খামিৰ্য্য)

ସୁନ୍ନାତି । ହ୍ୟା । (ଶୁଇତେ ମାଠରେ ଉପର ଆସିଥା ଦ୍ୱାରାଟିଥା ବଲିଲେନ)
ଧବତୋ ମା—ହାତଟୀ ଧବତୋ ।

ମାନଦା । କି ମା !

ସୁନ୍ନାତି । ବୋଧ ହସ ମାଥାଟା ସୁବଚେ ।

ମାନଦା । (ଶକ୍ତିଭାବେ) ମାଥା ସୁବଚେ ।

ସୁନ୍ନାତି । ଟିକ ମନେ ହଛେ—ଚବଟା ସୁବଚେ, ପାକ ଦିଯେ ସୁବଚେ ।

ମାନଦା । ବଞ୍ଚନ ମା, ବଞ୍ଚନ ।

ସୁନ୍ନାତି । (ବସିଲେନ) ଆଃ ବାତାମେ ଶବ୍ଦବଢା ଜୁଡ଼ୋ ।

ମାନଦା । (ତାହାର ଚୂଳା ହ୍ୟା ଆଙ୍ଗୁଳ ଚାଲାଇଯା) ଏମନ ଚାଳ, ଏହ
ଚୁଳ ଅୟତ୍ତ କବେ ଜୁଡ଼ି ପାଇଁ କବେ ଫେନଲେନ ।

ସୁନ୍ନାତି । ଛାଡ—ଛାଡ ।

ମାନଦା । ଆଖା—ଚାକ ନେମ । ହୋଟ ଦାଦାବାବୁ ତୋମାର ପୁର
ଶୁଭ୍ର ବଟେ, ତା ମା ଏମନ ଚୁଳ ପାଇନ !

ସୁନ୍ନାତି । (ଚୁଳ ଚାନିଯା-ହ୍ୟା) କହେଁ ଏର୍ଥନ୍ତେ ରୋ ଅଧା କିମ୍ବ
ନା ! ପ୍ରଜାଦେବ କଥାର ତାକେ ପାଠାଗାମ ଓ ଧାରୀର ଦାଦାବ କାଢି, ଏତ
ଦେରା ହଛେ କେନ ?

ମାନଦା । ତିନି ଓପାବେବ ଚଲେ ଗିଯେହେନ ନା ଆମ ଦେର୍ଥେଇ—

ସୁନ୍ନାତି । (ଚକିତ ଭାବେ) ଓପାବେବ ଚଲେ ? ଓ— ।

[ଆଙ୍ଗୁଳ ଦେଖାଯା ତୁତାବେ ଏକ ହାତେ]

ମାନଦା । ହ୍ୟା । ନଦୀର ସାତେ ଜା ଆନତେ ଗିଯେହିଣାମ, ଦେ ଆମ ବନ୍ଦାଳୀ
'ମୋଡ଼ଳାକେ ନିଯେ ଦାଦାବାବୁ ନଦା ପାଇଁ ହ୍ୟେ ଚବେ ଉଠିଲେନ । ପିଠେ ବନ୍ଦୁୟ—

ସୁନ୍ନାତି । (ଚକିତ ଭାବେ) ପିଠେ ବନ୍ଦୁୟ ? ଆଃ ଛି—ଛି—ଛି ।

ମାନଦା । ତୋମାର ମା ସବହ ଧେ କେମନ, ବର୍ଣ୍ଣଦାନ ଦେଖେ କେନେ ସାବା ।

ସୁନ୍ନାତି । ଆହ—ହା ମାନଦା ଆମାଦେବର ପ୍ରାଣ ଧେମନ, ଜୀବଜ୍ଞବର ଓ
ତୋ ତେଥିଲି ରେ । କତ ସଦ୍ଗା ହ୍ୟ ବଳ ତୋ ? ଓ କି ଏତ ଆଲୋ କିମେବ ?

(ସାହିବେ ଆଲୋର ଛଟା ସାଜିଷା ଉଠିଲ)

ଦେଖତୋ ମାନଦା ?

(ମାନଦା ସାହିବେ ସାଇତେ ଉଠିଲ ଏମନ ସମୟ ଅହିନେବ ପ୍ରବେଶ)

ମାନଦା । ହୋଟିବାବୁ ? ଏତ ଆଲୋ କିସେବ ହୋଟିଦାନାବୁ ?

ଅହିନ । ଭୟ ପେଯେଥ ?

ସୁନ୍ନାତି । କିସେବ ଏତ ଆଲୋ ବେ ?

ଅହିନ । ବାଙ୍ଗାଠାକୁରେ ନାତି ବାଙ୍ଗାବାବୁକେ ଚବେବ ସାଂତାନେବା ପୌଛେ ଦିଲେ ଏସେହେ ମା ।

ସୁନ୍ନାତି । ବାଙ୍ଗାଠାକୁର ନାତି ବାଙ୍ଗାବାବୁ !

ଅହିନ । ଥା—ଗୋ । ଆମାକେ ଓବା ଚିନେଛେ । ଆମାବ ନାମ ଦିଯେହେ ବାଙ୍ଗାବାବ !

ନେପଥ୍ୟ ବାମେଶ୍ୱର । (ଚାପା ଗାଁଯ) ସୁନ୍ନାତି - ସୁନ୍ନାତି -

ମାନଦା । ସାବା ଆସଛେନ ମା (ଫ୍ରାଙ୍କ ଚିଙ୍ଗ ଗୋ)

ସୁନ୍ନାତି । ତୁଇଓ ସାହିବେ ସା ବାବା । ମନେ ହେଛେ ଥୁବ ଉଡ଼େଜିତ ହେଯେହେନ । କି ବାବନ, କେ ଜାବ ? ଗାଁଓତାନଦେବ ଦାତିଯେ ଥେକେ ମୁଢା ମୁଡକୀ ଦେଓୟା । ମାନଦା । ବାବା ।

ନେପଥ୍ୟ ବାମେଶ୍ୱର । ସୁନ୍ନାତି (କଥାବ ମନ୍ୟଶ୍ଵର) [ଅହାନେବ ପ୍ରହାନ (ଭୟଦିନଲ ବାମେଶ୍ୱରର ପ୍ରବେଶ)]

ବାମେଶ୍ୱର । ସୁନ୍ନାତି ।

ସୁନ୍ନାତି । ଏହ ଯେ ଆମ । ତୁ କି ? କି ହ'ଲ ?

ବାମେଶ୍ୱର । ଏତ ଆଲୋ ! ଏତ ଲୋକ । ଓବା କି ଆମାକେ ଧବେ ନିଯେ ଯେତେ ଏସେହେ ?

ସୁନ୍ନାତି । ନା—ନା । ଓବା କାଲିନ୍ଦୀର ଚବେବ ସାଂତାଳ ପ୍ରଜା । କାନ, ଓବା ଅହିନକେ ଠିକ ଚିନେଛେ, ବାଙ୍ଗାଠାକୁରେର ନାତି ବଲେ । ନାମ ଦିଯେହେ ବାଙ୍ଗାବାବୁ ।

ରାମେଶ୍ୱର । କାଲିନ୍ଦୀର ଚର ? ସାଁଗୋତାଳ ? ରାଙ୍ଗାବାବୁ ? ଏତଙ୍ଗଜୀବି
ଏକମଞ୍ଜେ ଘିଲେ ଗେଲ ?

(ଗଜୀର ଚିନ୍ତାପିତ ହଇଥା ମାଟିର ନ୍ତିର ମତ ଦୀଡାଇଯା ରହିଲେନ)

ଶୁନୀତିନୀ । କି ବଲଛ ତୁମି ? ଶ୍ରୀବ ହେ !

(ରାମେଶ୍ୱର ତେମନିଭାବେ ଦୀଡାଇଯା ବହିଲେନ)

ଶୁନୀତି । ଓଗୋ ! ଓଗୋ ! ଓଗୋ କଥା ବଲ ! କି ଭାବଛ ? ଓଗୋ !

ରାମେଶ୍ୱର । ସୋନାର କୋକନଗାଢଟା

ଶୁନୀତି । (ସାଂକି ଦିଯା) କି ବଲଛ ତୁମି ?

ରାମେଶ୍ୱର । ଚରଟା ଆକାରେ ଗୋଲ—ନା ? , କୋକନେବ ମତ—ନା ?
କାଲିନ୍ଦୀର ଚରଟା ?

ଶୁନୀତି । ନା । ସତ ସବ ଉଡ଼ଟ କଲନା ତୋମାର ! ଚବଟା ଲସା ଓଟ
ତୋ ପୂର୍ବ ପଞ୍ଚମେ ଲସା ଚର,-- ଦେଖ ନା ଜେଗେ ରଯେଛେ !

তৃতীয় দৃশ্য

ইন্দ্ৰৱায়ের বহিবাটী

[কেহ কোথাও ছিল না । ভিতৱ হইতে গুন্ধুন কবিয়া গান গাহিতে
গাহিতে উমা প্রবেশ কবিন ঘৰ গুছাইল এটা ওটা নাড়িল ।
সাধাৰণ গ্ৰাম্য সন্দৰ্ভ ঘৰেৰ মেয়েৰ পোষাক ।]

উমাৰ গান

ফাগুনেৰ ইঙ্গৱায় চাওৱায

মন ভেসে যায

কোন ষপ্ট দ্বিপাঞ্চারে

কি রহ খুঁজে মৰে

কাঁচ দোলন লেগেতে মহৱপঞ্জী বায ।

মঢ় ডিঙা তাহাব কি ধন লৱে

কোন তেপাঞ্চাৰ হতে আসৰে বয়ে

আনবে দো কি বলৰে গৰ্জ

পাখীৰ গানৰ পূলক ছল

আনবে দে কি আৱো অনেক দখিণা বায ।

(গানেৰ পঁঠৰ প্রবেশ কবিল অহীন)

উমা । অহীন দা ।

অহীন । (সবিশ্বায়ে তাব দিকে তাকাইয়া) তুমি—ও । —তুমি
উমা ।

উমা । ঈঝা, চিনতে পাৰছেন না ?

অহীন । অনেক বড় হয়ে গৈছ তুমি । অনেক বড় হয়েছ । বেশ-
ভূষাতেও অনেক তফাহ । দে ছিলে—কলকাতাব ক্লাস সেভেনেৰ ডবল
বেগী দুলানো মডার্ণ মেয়েটি । আৰ—

উমা । (হাসিয়া) আর ?

অঠীন । রাগ কববে না তো ? তখন বড় মুখরা ছিলে ।

উমা । আপনাকে বলেছিলাম, সায়েব—না ? দাদা বললে, চিনিস ?
বললাম, সায়েব ! (হাসিয়া ডাইল)

অঠীন । আমি তোমাকে বলেছিলাম, তোমাকে কিন্তু আমি
বাঙালিনীটি দেখতে চাই । তা তুমি সত্যিহ বাঙাণী ঘবেবে লক্ষ্মী মেয়ে
হয়েছ ! শাস্ত মেদেটি

উমা । সে এখানে । কলকাতায় গেলে ঠিক মুখবাহ দেখতে
পাবেন ।

অঠীন । তা হ'চে তুম তৈ ! যখন নে আধাৰে থাক সেহ
আকাৰ ধাৰণ কৰ ।

উমা ওৱে বাপ'ৰ না ক'বে উপায় কি ? এখানে বাবাৰ ঢক্কন
বাইবে বেক্কবে না । গান টান চাবে না । ইচ্ছে হ'লে গুন চন কৰে
বড় জোৰ । চওমওগে সকে ধেনো একবাৰ বাবাৰ ছকুম আছে । গও
মা সকে বাবোন । এক জানি ক'ন ক'ন সঙ্গে কি উওণ কৰি । দেও
ৱায় বাড়াৰ অষ্ট প্ৰাণ, মে কোথাৰে ক'ন দেও ব'ৰ, অঙ্গস্পাদ
দেবে থাৰাপ ক' । ॥ ৩১৪ ॥ মাবাপ ০ . ১ . ১৬ ।

অঠীন । তাৰপথ তোমাৰ মার্টিক পদাম, কেমন হ' । বন ।

উমা । দাদা আপনাকে পড়াত বলেছিল গানি তো পড়ান
না ! ফে । হ'নো আৰ আপনাৰ কি ?

অঠীন । তোমাৰ বাবা শুনলে গাগ কৰতেন, আমাৰ দাদা ইন্তো -
(হাসিল)

উমা । জানি, জানি । বাপবে -বাপবে - এ যেন কুক-পাণ্ডু -
মোগড়া-পাঠান - চক্ৰবৰ্ণীবাড়ী আৰ বায়বাড়ীতে যে কি খগড়া ! উঁ,
ভেবে এক এক সময় দম আঁটকে বায় আমাৰ !

অহীন। সেক্ষপীয়াবেব রোমিও জুলিয়েটের গল্প পড়েছ উমা? ক্যাপিউনেট আব মটেগু বংশেব এমনি ঝগড়া ছিল। আমাদেব দেশেও অনেক আছে। জমিদাবদেব এ একটা বিলাস। (হাসিল)

উমা। আপনিও বড হযে এমনি ঝগড়া কৰবেন তো?

অহান। আমি গিটমাটেব কথা নিয়েই এসেছি। তোমাব বাবা কোণায়?

উমা। পঞ্জা কৰছেন।

অহীন। তা হ'লে মামি একটু পরে আসব কি বল "

ঠঙ্গবায়। (নেপথ্য) তাবা—তাবা—তাবা।

উমা। ষষ্ঠ বাবা আসচেন। আৰ্ম পাঞ্জাই।

। প্রস্থান

("ক্রবায় প্রবেশ কৱিলেন। বায অহীনকে দোখ্যা থমকিয়া

দাঢ়াইলেন, অহীন গিয়া প্রণাম কৰিব।)

ইঞ্জ। কে? ও- তুমি। সাঁওতালদেব বাঙাটাকুবেব নাতি, তুম্হি বাঙাবাবু।

অহীন। (হাসিয়া) হাঁ, ওপা আমাকে বাঙাবাবু বলেই ডাকে।

ইঞ্জ। শুধু তাহ নয়, সমাৰোহ ক'বে মশাল জালিয়ে গ্রাম আলো ক'বে বাড়ী পৌছে দিয়ে গায়।

অহীন। (এবাব চকিতভাবে তাতাব দিকে চালিল) আপনি কি বাগ কৰছেন এব জাতে?

ইঞ্জ। বাগ" (হাসিলেন)

অহীন। মা আমাকে সেই জন্মট আপনাৰ কাছে পাঠালেন।

ইঞ্জ। তোমাব মা? তোমাব মা আমায় ক্ষুব্ধ একজি ভাবে উত্তক্ত কৰছেন জানি না। আমাব সঙ্গে তোমাদেব সম্বন্ধ

(তিনি স্বৰ হইয়া গোলেন)

অহীন । যিনি বড়, যিনি মহৎ — তার ভরসা সকলেই করে ।

ইন্দ্র । তারা—তারা—তারা ! থাক ওসব কথা । কি বলেছেনু তোমার মা —বল শুনি ।

অহীন । তিনি অরুবোপ করেছেন, এ সর্বনাশ বিবাদ থেকে আপনি ক্ষান্ত হোন ।

ইন্দ্র । ক্ষান্ত হব ? (কঠিন হাস্তে মুখ তরিয়া উঠিল তাব)

অহীন । হ্যা । আব

ইন্দ্র । আব ?

অহীন । তিনি জিজ্ঞাসা করেছেন - আপনাব কাছে আমাদের অপরাধটা কি ? কি করেছি আমরা ?

ইন্দ্র । (চঞ্চলভাবে উঠিয়া পড়িলেন) তাব ; তারা- তারা ।

(জানালার কাছে গিয়া দোড়াইলেন, দেওয়ালের গায়ে
ঝুলানো তারামর্ণিব সম্মুখে দোড়াইলেন । তারপর
ঘুরিয়া আসিয়া বলিলেন)

তুমি যাও বাড়ী যাও । তোমার মাঘের কথা আমি ভেদে
দেখব । বুঝেছ ! যাও তুমি এখন যাও ।

[অহীন প্রস্থান করিল - ইন্দ্ররায হঠাৎ চাত ঢলিয়া তাহাকে
ডাকিতে গেলেন এমন সময় পিছনদিক হইতে প্রে শ
করিল তাহার স্তো হেমাঙ্গিনী]

হেমাঙ্গিনী । ছেলেটিকে তুমি তাড়িয়ে দিসে ?

ইন্দ্র । (চমকিয়া উঠিলেন) কে ? হেমাঙ্গিনী ?

হেমা । ও তোমাব বাড়ীতে এল, তুমি ওকে তাড়িয়ে দিলে ?

ইন্দ্র । তাড়িয়ে দিলাম ? নথ ? (ব্যাপারটা একক্ষণে তাহার
হৃদয়স্থম হইল) অস্থায় হ'ল । সংসার-ধন্যকে আমি লজ্জণ করলাম !

(তিনি মাথা হেঁট করিলেন)

ହେମା । ଜାନ ତୁମି, ଅମ୍ବଲେବ ଓ ବନ୍ଦୁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ବାମେଶ୍ଵବେ ଛେଳେ—ଇନ୍ଦ୍ରବାୟେ ଛେଳେବ ବନ୍ଦୁ ?

ହେମା । କଳକାତାଯ ତୋମାଦେବ ଏନାକୀବ ବାଟିବେ ଓବା ପବଞ୍ଚବକେ ଭାଟ୍ସେବ ମତ ଭାଲବାସେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । (ବୋମାବ ମତ ଫାଟିଯା ପଡ଼ିଲେନ) କୁଳାଙ୍ଗାବ ଅମଲ ତାହ'ଲେ—
କୁଳାଙ୍ଗାବ !

ହେମା । କି ବନ୍ଦୁ ତୁମି ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ଠିକ ବଲାଛି । (ହଠାତ୍ ଘୁବିଯା କାହେ ଆସିଯା ବଲିଲେନ)
ଅମଲବଟ ବା ଦୋଷ କି । ତୋମାବ ଶିକ୍ଷାଯ ତାବ ଏମନି ମତି ଗତି ହ୍ୟେଛେ ।
ତୁମି ଆସାକେ ଅନ୍ଧବୋଧ କବ—ଧର୍ମେବ ନଜୀବ ଦେଖିଗେ ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣଦେର କ୍ଷମା
କନତେ ବନ୍ଦୁ ।

ହେମା । ସେ କି ଅନ୍ତାଯ ଅନ୍ଧବୋଧ ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ଶୁଣୁ ଓ ଅନ୍ଧବୋଧ ତୁମି ଆମାବ କିବୋ ନା । ହେମାଙ୍ଗିନୀ, ବାଥରେ
ଆମି ପାବବ ନା । ଆଜ ପଞ୍ଚିଶ ବନ୍ଦୁର ବାଧାବାଣୀ ନିକଦ୍ଦେଶ । ସେ
ବୈଚ ନେଇ ଆମି ଜାନି । ଏଟ ପଞ୍ଚିଶ ବନ୍ଦୁର ତାବ ଆଜ୍ଞା ଲିଙ୍ଗଦିଶେର
କଳକ ବୟେ ବେଡ଼ାଛେ । ଆଜ ପଞ୍ଚିଶ ବନ୍ଦୁର ଛୋଟ ବାୟବାଟୀବ ମାଥା ହେଟ
ହ୍ୟେ ଆଛେ । ବାମେଶ୍ଵବେ ଜନ୍ମେ କୋନାଓ ଅନ୍ଧବୋଧ ତୁମି କ'ବୋ ନା ।
ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ ବାୟବାଟୀକେ ଆମି ମାଟିବ ସଙ୍ଗେ ମିଶିଯେ ଦେବ ।

ହେମାଙ୍ଗିନୀ । କିନ୍ତୁ କାବ ଓପର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବେ ? ଠାକୁବ-ଜାମାଇ—

ଇନ୍ଦ୍ର । ନା । ଓ ସଂସକ ଧ'ବେ କଥା ତୁମି ବ'ଲୋ ନା । ବନ, ବାମେଶ୍ଵବ ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ ।

ହେମାଙ୍ଗିନୀ । (ଡାନହାସିଯା) ବେଶ । ତାହି ବଲାଛି । ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ
ମଶାଟ କି ଆବ ମାନୁଷ ଆଛେନ ? ଶୁନେଛି ଚୋଗେର ଦୃଷ୍ଟି ଗିଯେଛେ,—ଦିନ
ବାତି ଅନ୍ଧକାର ସବେ ବ'ମେ ଥାକେନ । ମାଥା ଥାରାପ ହ୍ୟେଛେ—ବିଡ଼, ବିଡ଼,
କ'ବେ ବକେନ—ଦୁଇ ହାତ ଘୁରିଯେ ଘୁବିଯେ ଦେଖେନ, ବଲେନ—ଆସାବ ମହାବ୍ୟାଧି
ହ୍ୟେଛେ !

ইন্দ্ৰ ! জান হেমাঞ্জিনী, নাগবংশের একজনের অপৰাধে রাজা
জগ্নেঞ্জয় সমস্ত নাগবংশ ধৰণ করতে নাগমেধ বজ্জ করেছিলেন। রামেৰ
অকৰ্ষণ্য—কিন্তু রামখৰেৱ বংশ আছে। তাৰ দ্বিতোয় পক্ষেৰ ছেলেবা
উপযুক্ত হ'যেছে ! রামেৰেৱ বড় ছেলে বাপেৰ মতই জেদী দুর্দান্ত !
আমি ভুলতে পাৰি না হেমাঞ্জিনী যে, তাৰা রাধারাণীৰ সন্তানেৰ
অধিকাৰে অনধিকাৰ প্ৰবেশ ক'ৰেছে !—কালিন্দীৰ ওপাৰেৰ চৰটা
হ্য তো—চক্ৰবৰ্তীদেৱ সীমান্বায,—কিন্তু, আমি তাৰ চক্ৰবৰ্তীদেৱ ভোগ
কৰতে দোব না। ওই চৰে আমি ওদেৱ শ্ৰেণ কৰিব। প'ষ্ট চৰ-ঠিবে
চক্ৰবৰ্তীদেৱ শুশ্রান !

হেমাঞ্জিনী ! (শিহবিয়া উঠিলেন) উঃ মা গো ! ওগো কি বলছ ? ;
তুমি কি এত নিষ্ঠুৰ হতে পাৰ ?

ইন্দ্ৰ ! নিষ্ঠুৰ ! রাধারাণীৰ মুখ মনে পড়ে না তোমাৰ ? রাধারাণীৰ
প্ৰসঙ্গে মাথা হেঁট কৰতে হ্য তোমাকে ?—উমাৰ মুখেৰ দিকে চাও
না তুমি ?

হেমাঞ্জিনী ! উমা ? উমাৰ কথা কেন তুলছ তুমি ?

ইন্দ্ৰ ! (গাঢ়স্বরে) আমুৰ সোনাৰ প্ৰতিমা উমা ! আমাৰ বংশে
মিথ্যা কলাক্ষেত্ৰ জন্ম তাৰ নিৰ্বাচিত কথা ভাবে—গিযে কুল কিমাবা পাই
না আমি !

(বাহিৰ হইতে নাহিৰ সাড়া দিল)

নেপথ্যে নাযেব। (গলা পৱিষ্ঠাৰ কৱিয়া) বাবু !

ইন্দ্ৰ ! কে ? মিত্ৰি ?

নেপথ্যে নাযেব। আজ্জে হ্যা, আমি ;

ইন্দ্ৰ ! (হেমাঞ্জিনীকে) ঘাও, বাড়ীৰ ভিতৰ যাও। চোখেৰ জন্ম
ফেলো না, ওতে আমি গলব না। পাথৰ ফাটে আগুনে, জলে ঘলে না।
জা ছাড়া হেমাঞ্জিনী—কলুৱ চোখ নাকা বলদেৱ মত ঘুৰছি, যে ঘোৱাছে

“ତାର ହୁମେ ଚଲତେଇ ହବେ, ଚୋଥ ଢାକା ଅବୋଧ ଜୀବେର ପଥେର ବିଚାର କବେ
ଲାଭ କି ? ତାବା—ତାବା—ତାବା ।”

[ହେମାଙ୍ଗିନୀ ଭିତରେ ଚଲିଯା ଗେଲେନ
(ନାୟେର ପ୍ରବେଶ କରିଲ)

ନାୟେବ । ପାଠକେବା ସଂଗ୍ରହାଳଦେର ନିୟେ ଆସାଇ । ହବିଶ ଏକଜ୍ଞନକେ
ଆଗେ ପାଠିଯେ ଥିବା ନିଷେଛେ ।

ହଞ୍ଜ । ଆସାଇ ”

(ଦୌଘନିଶ୍ଵାସ ଫେଲିଲେନ)

ନାୟେବ । ଚକ୍ରବତ୍ତୀବା କୋନ ବାଧାଟାଧା ଦେଯ ନି ।

ହଞ୍ଜ । (ତାହାର ମୁଖେର ଦିକେ ଚାହିଲେନ) ହଁ । (ସାଡ ନାଡିଲେନ
ଚିକିତ୍ତଭାବେ)

ନାୟେବ । ସବଃ ଓ ବାଜୀବ ଗିର୍ଲୀ ନାକି ବ'ଲେ ପାଠିଥେଛେନ ସଂଗ୍ରହାଳଦେବ
ଯେ ବାୟହଜୁର ଏ ଯ ତୋମରୀ ମେଧାନ ଘାବେ, କଦାଚ ତାର ହୁମୁ
ଅମାଗ୍ନ କରିବେ ନୁହ ହିକି ॥

ହଞ୍ଜ । ଆଃ ଛି । ଛି । ଛି ।

ନାୟେନ । ଆଜ୍ଞେ ”

ହଞ୍ଜ । କିଛି ନା । ତୁମ ଏକବାଣ ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାବୁକେ ଡାକାଇ ପାବ ?
ମନଟା ବଡ ହାପିଯେ ଉଠେଛେ ।

ନାୟେବ । ଆଜ୍ଞେ ତିନି ତୋ ବାହରେ ବସେ ତାମାକ ଥାଇଛେ ।

ହଞ୍ଜ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାବୁ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାବ ।

[ନାୟେବେର ପ୍ରହାନ

ନେପଥ୍ୟେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ—Yes, my Lord !

ହଞ୍ଜ । ଆମୁନ ଆମୁନ, ଭେତରେ ଆମୁନ । କର୍ତ୍ତଦିନ ପବେ ଦେଖେ ଏଲେନ,
ଅର୍ଥଚ ଦେଖା ନେଇ । ମେଦିନ ଏକ ଚମକ ଚରେ ଦେଖା । କି ବ୍ୟାପାର କି
ମଶାଇ ?

(অচিষ্ট্যের প্রবেশ)

অচিষ্ট্য । কি ক'রি my lord ক'রি বলুন । শ্বৰীমাত্রং পল্লু বশ্য
সাধনং—বুৱাশেন কি না, স'ব আমাৰ শ্বৰীবেৰ জন্ম । শ্বাবেৰ জন্ম
invalid pension নিলাম, ভাবলাম—retire ক'বে কিছু business
ক'বৰ । দশ বিশটা business planও ক'বলাম । কিন্তু, শ্বাবেৰ জন্মে
every thing spoiled । শ্বৰীবেৰ মধ্যে আমাৰ পাৰঙ উদ্বৰ ।—
উদ্বেৰ জন্মে লোকে খাবাৰ থায়, আমাৰ উদ্বৰ আমাকে থাচ্ছেন ।
অবশেষে—ক'ণকাতায় গিয়ে—(হাস্ত ব্ৰজ তো কি ব্যাপাব ?

ইন্দ্র । কি ব্যাপাব ?

অচিষ্ট্য । দেখুন, ভাল ক'বে দেখুন, দেখে বনুন । হে-হে—বনতে
পাৰলেন না তো । (দাত দেখাইয়া) দাত দাত, my lord দাত !
এখন pearl-like teeth, মুক্তোৰ পাতিব এ '—পঁক বৈ ।
দম্ভুর্চ-কৌমুদী—আমাৰ ছিন " পোকা-থেকো টমাৰ মুক্তোকৰামাৰ্খনে
পড়ে ?

ইন্দ্র । তাহ তো মশাহ । সত্ত্বাত তো—এ-বে মুক্তোৰ পাতা মত
দাত ?

অচিষ্ট্য । হ্যা হ্যা, তুলিযে ফেলাম । বলব কি আপনাকে—
like a brave soldier, একবাৰ উঠ ক'বি লি । দাতই হ'ল
ডিসপেপ্সিয়াৰ মৃণ কাৰণ । এখন পাৰথ চিৰিযে থাবো এবং হজম
ক'ৱব ।

ইন্দ্র । বলেন কি ?

অচিষ্ট্য । নিষ্ঠ্য । দেখুন না, ছ মাসেৰ মধ্যে কি রকম বিশালকায়
হ'যে উঠি । কিন্তু মুস্বিঙ কি জানেন ?—খাবাৰ দাবাৰ, মানে—আসল
পুষ্টিক ব থাজ পাওয়া যাচ্ছে না ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ବଲେନ କି ? ପ୍ରଚୁବ ଦୁଧ ଘି ବସେହେ—

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ବାଜେ—ବାଜେ—ବାଜେ— ! ଦୁଧ ଘି ପୁଷ୍ଟିକର ଥାଗ୍—ବାଜେ କଥା ! ମଣାଇ, ଦୁଧ ଘି ଯଦି ପୁଷ୍ଟିକର ଥାଗ୍ ୨୩ ପଞ୍ଚବାଜ୍ଞୋ, —ବସେନ ? ମାଂସ—ମାଂସ ଥେତେ ହବେ । ଦୁଧ ଘି ଥେଯେ ବଡ ଜୋବ ଚର୍ବିତେ ଫୁଲେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଁ ଚଲେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ତା ଯା ବଲେଚେନ । ଦୁଧ ଘି ଥେଯେ ବଡ ଜୋବ ଚର୍ବିତେ ଫୁଲେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଁ ଚଲେ, ପାଷଣ ହେଁ ଚଲେ ନା, ଓ ଜନ୍ମେ ମାଂସ ଚାହ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । Yes my lord night you are' ସେଇ ଜଣେଇ ତୋ ମେଦିନ ଚବେ ଗିଯେଛିଲାମ । ଚବେ ନାକି ସାଂଗ୍ଠାନେବା ଶଶକ ଅର୍ଦ୍ଦ ପରଗୋପ ମାବେ । ମେହ ଶଶକେଣ ବୋଜେ ଗିଯେଛିଲାମ । ଶଶକ ମାଂସ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁଷ୍ଟିକର -କାବଣ ଓବା ଫାଟ୍ରଙ୍କାସ ଭିଟାମିନ ଚୋଲା ମସୁବେବ ଡଗା ଥାଏ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଏଟାଓ କି ଆପନାବ ଆବିକ୍ଷାବ "

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ନିକଟ । ମେଥାନେ ଗିଯେ ଆବଶ୍ୟକ ଆକିକାର କବେ ଫେଲୋଛ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । କି " ଆବାବ ଆବିକ୍ଷାବ କରନେନ "

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ହଁ-ହଁ । ଆପନାଦେବ ଚୋଖେ ତୋ ପଡ଼େ ନି ?

ଇନ୍ଦ୍ର । କି ବନ୍ଦ ତୋ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । Grand Business ! ଦେଖେ ଏଲାମ -ଚବେ ପ୍ରଚୁବ ଲତା-ପାତା ଗାଛ-ଗାଛଙ୍ଗ ବସେହେ । ବସେଚେନ my lord—ଆମି ଠିକ କରେ' ଲେଛି—ଏକେବାବେ ହିମେବ-ନିକେଶ—complete କରେ ଫେଲୋଛ—at least one hundred per cent ଲାଭ । କଳକାତାଯ ଦେଶୀ herbs-supply କବବ ! ଆପନି and ଆମି । ବସ-ଗୋମେଲ ଏୟାଗୁ କୋମ୍ପାନୀ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଗୋମେଲ ?

অচিন্ত্য ! ঘোসাল—ঘোষাল my lord—ঘোষাল। ঘোসাল কোটি-
প্যাণ্ট পরলেই গোমেন !

(নেপথ্যে শব্দ। মেট শব্দ শুনিয়া অচিন্ত্য সেইদিকে
চাহিয়া চমকিয়া উঠিল ।)

ওরে বাপরে ! my God ! এ কি মারুষ না মহিষ !

[মিত্রিন ও চরিষ বাগদা সাঁওতালদের লইয়া প্রবেশ করিল ।
সাঁওতালেরা প্রবেশ করিয়া হজ্জ রায়কে প্রণাম করিল ।

পিছনে মেঘেনা দাঢ়াত্যা রাখিল ।

মেঘেদেব সর্বাগ্রে ছিল সারী । ।

ইন্দ্র । মোড়ন মার্বি কে রে ?

(কমল আগাড়ায় আস্মাম প্রণাম করিল)

ইন্দ্র । তৃষ্ণ মোড়ন মার্বি ?

কমল । আজ্জেন টঁ। আমিহ বটেন মে টো ।

ইন্দ্র । চরের উপর এমে বসেছিস তোরা ?

কমল । আজ্জেন হ'গো !

ইন্দ্র । কাকে বলে বসেছিস ॥

কমল । আজ্জেন ? (আশৰ্গাভাৰে প্রশ্ন কৰিল—যেন এমন বিশ্঵াকৰ
প্রশ্ন সে আৱ পূৰ্বে শোনে নাই)

ইন্দ্র । কাৰ লকুম নিয়ে চৰে বসত কৰলি ?

কমল । কাৰ লকুম লিব ? ফিজেবাট বসে গেলম ।

ইন্দ্র । নিজেৱাট ব'সে গেলি ?

কমল । হ'। দেখলম বন ভঙ্গোল ভৰা জধি পড়ে ঝটিছে, জন্ম
জানোয়াৰ বাস কৱচে, দেখজম—লতুন চৰাঁৰ মাটি—ভাৱি মোলাম—
ভাৱি ভাল, কাছে লদীতে জল রাইছে—ভাল লাগল, মন বলনে বসে যা,
ইথানে বসে গেলম । হ' !

ইন্দ্র । কতদিন এসেছিস ?

কমল । তা' হবে বৈকি গো । তা' পাঁচ মাস দশমাস হবে । সেই
কাতি মাসে আলু লাগাবার সময় এলম—ই—কাতি মাসই বটে গো—
এসেই আলু লাগালম, ছোলা বুনলম । ই । (ঘাড় নাড়িল)

ইন্দ্র । বুনলাম । কিন্তু আমা'র হকুম নিয়ে বাস করা উচিং ছিল ।
ও চৰ আমা'র !

কমল । সি আমরা জানি না বাবু !

ইন্দ্র । জানতিস না—এখন জানলি, এইবার কবুলতি দিতে হবে ।
না চ'লে উঠে যেতে হবে চৰ থেকে ।

কমল । সেটো কি বটে ?

ইন্দ্র । কবুলতি । কাগজে টিপছাপ দিতে হবে—স্বীকা'র করতে
হবে যে আমি তোদের জমিদার - আমাকেও বছরে বছরে পাজনা দিবি
তোরা । বুবাণ !

কমল । (অন্ত এক মাঝির মধ্যে পরামর্শ করিতে লাগিল)

সারী । (বলিয়া উঠিল মৃপুরার মত) কেনে তা দিবে কেনে ?
টিপছাপটি দিবে কেনে !

(ইন্দ্র রায় তাহার দিকে চাহিলেন)

মিত্তির । এহ ! তুই চুপ কর ।

সারী । কেনে ? চুপ করবে কেনে ? তুরা যদি খৎ লিখে লিস ?
একশো—চুশো টাকা পাবি লিখে লিস ?

ইন্দ্র । না-না—জমিদার তা কথনও করে না !

সারী । কর্যে না ! কর্যে না কেনে ? উ গাঁয়ে সি গাঁয়ে লিখে
লিলে যি সব !

কমল । (পরামর্শ শেষে) বাবু মশায় সিটো আমরা শুধা'ব আমাদের
রাঙাবাবুকে —

ଇନ୍ଦ୍ର । କାକେ ?

କମଳ । ଆମାଦେର ରାଙ୍ଗଠକୁରେର ଲାତିକେ, ରାଙ୍ଗବାବୁକେ । ସି ସଦି ବୁଲେ—ତବେ ଦିବ, ଆମରା ଟିପଛାପ ଦିବ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ମିତ୍ତିର ସ୍ତରେ ଏଥାନେ ଆଟକ କରେ ରାଖ, ଟିପଛାପ ଦେବେ—ତବେ ଯେତେ ପାବେ ।

[ପ୍ରଥମାନୋଷ୍ଠତ ହଇଗେନ]

ହରିଶ । (ହକ୍କାର ଦିଯା ଉଠିଲ) ବମ, ସବ ବମ ଏଇଥାନେ !

(ଅଚିନ୍ତ୍ୟ କୋଣେ ପୁତୁଲେର ମତ ଦୀଡ଼ାଇସାର୍ଛିଲ—ମେ ଏହିବାର ବଲିଲ)
ହ'ଲ ଏହିବାର ସର୍ବନାଶ ହ'ଲ ! ଆମି ପାଲାଇ ।

(ସଂଓତ୍ତାଲେରା ବସିଯା ପଡ଼ିଲ, ପ୍ରଥମେ ବସିଲ କମଳ ।

ମେଯେରା ବସିଲ ନା ।)

ଇନ୍ଦ୍ର । (ଘୁରିଯା ହରିଶକେ ବଲିଲେନ) ମେଯେଦେର ଯେତେ ବଲ ଏଥାନ ଥେକେ ।

ହରିଶ । ଯା—ଯା—ତୋରା ବାଡ଼ୀ ଯା !

(ମେଯେରା ଗେଲ ନା)

ହରିଶ । ଏହି ମାଧ୍ୟି, ଓଦେର ଯେତେ ବଲ ।

କମଳ । ଯା ଗୋ ସାରୀ ବାଡ଼ୀ ଯା । ବାବ ରାଗ କରବେ । ବାଡ଼ୀ ଯା ତୁରା ।

ମାଧ୍ୟି । ହଁ—ବାଡ଼ୀ ଯା ତୁରା ।

ମିତ୍ତିର । ଯ—ଯା—ବାଡ଼ୀ ଯା—ତୋରା—

ସାରୀ । ଉରା ଏଥୁନ୍ତ ଥାଯ ନାହି, ତୁରା ଉଦିଗେ ଧରେ ରାଖବି କେନେ ?
ପେଟ କାନ୍ଦେ ନା ଉଦେର ? ହଁଁ ! (ଚୋଥ ମୁହିତେ ମୁହିତେ ଚଲିଯା ଗେଲ)
(ଉମା ପ୍ରବେଶ କରିଲ)

ଉମା । ବାବା !

ଇନ୍ଦ୍ର । ଉମା ! କିଛୁ ବଲଛିମ ?

ଉମା । ଓଦେର ଛେଡ଼େ ଦାଓ ବାବା । ଓଦେର ମେଯେରା କୌଦଛେ । ଓରା
ଏଥନ୍ତ ଥାଯ ନି !

କମଳ । ବାବୁ ମଶ୍ୟ, ଆମରା ଏଥୁନେ ଖାଟି ନାଟି ବାବୁ ମଶ୍ୟ ! ଛେଡେନ୍ ଦେ ଆମାଦିଗେ ବାବୁ ମଶ୍ୟ ।

ସରକାର । ଟିପଛାପ ଦେ, ଦିଯେ ବାଜୀ ଚଲେ ଯା ।

ଉମା । ବାବା !

ଇନ୍ଦ୍ର । ଓଦେବ ତୋ ଛେଡେ ଦିତେ ପାବବ ନା ମା, ତାବ ଚେଯେ ଓଦେର ବରଂ ଏଥାନେ ଭାନ କରେ ପାଞ୍ଚଗାବାର ବାନସ୍ତା କର ତୁହି । କେମନ, ତା ଠ'ଲେ ତବେ ତୋ ? ଚଳ—ମେହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି କରି ।

(ଉଭୟେ ପ୍ରହ୍ଲାନେର ଉପକ୍ରମ କରିଲେନ, ବିପବାତ ଦିକ ହିଲେ

ପ୍ରବେଶ କରିଲ ଅହୀନ୍ଦ୍ର ତାହାର ସଙ୍ଗେ ସାବି)

ଅହୀନ୍ଦ୍ର । ମାମାବାବୁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । (ଶ୍ଵରେଷ ଦ୍ୱାରାଇଲେନ ,

ଅହୀନ୍ଦ୍ର । (ପ୍ରଣାମ କରିଯା ହାତଜୋଡ଼ କବିମା ବଲିଲ) ଆମି ଆପନାର କାହେ ଜୋଡ଼ହାତ କ'ରେ ଭିଙ୍ଗା ଚାଇଲେ ଏମୋହି ମାମାବାବୁ ! ଏଦେର ଛେଲେ ମେଯେରା କୋଦିଛେ, ତୟେ ଆପନାର ମାମନେ ଆସତେ ପାରଛେ ନା । ବେଚାରାରା ଏଥନେ ଖାଯ ନି ! ଏଦେର ଏଥନ ଛେଡେ ଦିନ । ଆବାର ଡାକନେଇ ଆସବେ ।

ଉମା । ବାବା !

(ଇନ୍ଦ୍ରାଯ ଦ୍ୱାରାଇଯା ରହିଲେନ, ଦୌଘନିଶ୍ଵାସ ଫେଲିଲେନ)

ଅହୀନ୍ଦ୍ର । (ସାଁଓତାଲଦେର) ଯା—ତୋରା ଏଥନ ବାଜୀ ଯା । ଯା । ଆବାର ଡାକଲେଇ ଆସନି । (ସାଁଓତାଲେରା ଉଠିଲ)

ହରିଶ । (ଲାଟି ଟୁକିଯା ବଲିଲ) ଏୟାଓ ମାଝି, ଖବରଦାର ! ବସ :

ଇନ୍ଦ୍ର । (ହରିଶକେ) ଚୋପରା ହାବାମଜାଦା ! ଜାନିସ ଓ କେ ; (ସାଁଓତାଲଦେର ପ୍ରତି) ଯା—ଯା ତୋବା ବାଜୀ ଯା ! ଯା !

[ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚଲିଯା ଗେଲେନ]

[ତାହାର ପଢ଼ାତେ ଉମା ଓ ଅହୀନ୍ଦ୍ର ଭିନ୍ନ ସକଳେର ପ୍ରହାନ]

ଉମା । ଅହୀନ ଦା ।

ଅହୀନ । ଉମା ।

ଉମା । ଆପନାକେ ପ୍ରଣାମ କରସ ଆମି । ଆଜ ଆପନି ଆମାବ
ବାବାବ ଧର୍ମକେ ବକ୍ଷା କରସିଲେ । ବାଗେବ ସଦେ କି ଯେ କବେ ବସତିନେ--
ଭାବତେଓ ଶିଉବେ ଉଠେଛିଲାମ । (ପ୍ରଣାମ କବିନ) ତା ଛାଡା—

(ଥେମେ ଗେଲ ମେ)

ଅଶୀନ । ତା ଛାଡା ? ବଲତେ ବଲତେ ଥେମେ ଗେଲୋ ଯେ ?

ଉମା । ଜାନି ନା ସଂଗ କି ନା । ତବେ ଆମାବ ମନେ ହଜେ ସଂଗ ।
ମନେ ହଜେ -ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣାଭାଙ୍ଗ ଆବ ବାସବାଡାବ ମାଧ୍ୟାଖାନେ ଯେ ପାଥବେବ
ଦେଉୟାଜା ଗଢ଼େ ଟୁ ଟିଚିଲୁ— ତାତେ ଯେଣ ଆଜି ଫାଟା- ଧବଳ ।

ଅଶୀନ । ତୋମାର କନ୍ଧନା ଯେଣ ସଂଗିହିତ ଯ ଉମା—ଏହ ଆଶର୍ଵାନଙ୍କ
କଥେ ଗେଲାମ ତୋମାକେ ।

[ପ୍ରଥା ୧]

(ଉମା ତାଙ୍କର ଗମନପଥେବ ଦିକେ ଚାତିଯା ବହିଲ ତାରପର ଚାଲାୟ ଗେଲା,

ଶଶ୍ର ବନ୍ଦମଙ୍କେ ଚାର୍ବାବ କରିବିତେ ପ୍ରବେଶ କବିନ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ)

ଆଚନ୍ଦ୍ୟ । କବିନେବ କି Mr. Lord -ଏ ଆପଣିକ କଣିନେ ବି
ବୋକେ ଯେ ମା' ତା ବାହେ । ଏମେଥିବ ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣର ହୋଟ (ଲେ ତାପନାବ
ନାଗକାଯ ଝାମା ସଥଳ କବିନେ ଦିଲେ ଗେ । । ତାର ଆପଣି ନହା କବିନେ ?
ଛି—ଛି—ଛି !

(ଗିର୍ଭବେବ ପ୍ରବେଶ)

ମିତ୍ତିବ । ର୍ଧିଚନ୍ଦ୍ରାବୁ, ଏ ସବ ଆପଣି କି ବାହେନ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଯା ସକଳେ ଭାବହେ, ସବକେ ବାହେ, ତାଇ ବନ୍ଦି ଗଭର୍ମେ
ମାହେ । Yes, - ସକଳେଇ ବାହେ । ଶନପାଣି ବାହେ—ଯୁ-ସମ—କ ରେ
ଝାମା ଯ ମେ ଦିଯେ ଗେ- ।

ମିତ୍ତିବ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟାବୁ, ଇନ୍ଦ୍ରବାୟକେ ଜ୍ଞାନେନ ତୋ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । (ଚମାକ୍ୟା ଉଠିଲା) କେବ ବଲୁନ ତୋ ?

ମିତ୍ର ! ଲୋକେ ବଲେ,—ଇନ୍ଦ୍ରାୟ ବାଗଲେ ହ୍ୟ ଖୌଚାଥାଓସା ବାସ । ତାବ ଥାବାସ ସିଂହେବ ମତନ ପୁରୁଷ ରାମେଶ୍ଵର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଘାୟେନ ହ୍ୟେ ଗେଛେ । ସାଧାରଣ ମାଞ୍ଚେବ ମାଥାସ ମେ ଥାବା ପଡ଼ିଲେ ମୁଖୁ ଛିନ୍ଦେ ଚଣେ ଆସେ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ସତି କଥା । ଲୋକେ ତାଇ ବଲେ ।

ମିତ୍ରିବ । ତବେ ତୋକେ ଖୌଚା ମାବବେନ ନା । ସା' ତା' କଥା ବଲେ ଚେଁଚାବେନ ନା ।

ଇନ୍ଦ୍ର । (ନେପଥ୍ୟ) ମିତ୍ରିବ । ମିତ୍ରିବ ରଧେଛ ? ମିତ୍ରିବ ।

ମିତ୍ରିବ । ଆଜ୍ଞେ !

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆମି ପାଗାଇ । ମିର୍ତ୍ତିବ ମଶାଟ—ଆମି—
(ହଙ୍ଗବାୟ ତାହାନ ପୂର୍ବେହ ପ୍ରବେଶ କବିଲେନ)

ଇନ୍ଦ୍ର । ସ୍ବାତାଲେବା ଠଲେ ଗେହେ, ନା ମାର୍ଗୀ ! ଓ—କେ ? ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାସୁ
ପାଲାଚେନ କେନ ? ବମ୍ବନ !

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆମାର ଅପବାଧ ହ୍ୟେ ଶେଷେ ଶ୍ଵବ । ଆମି ଅନ୍ତାୟ ବଲେଛି ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ନା—ନା । ଆପନି ପାଦଜନେବ କଥା ବଲେଛେନ । ଆପନାବ
ଅନ୍ତାୟ କି ? ଲୋକେ ଏହ କଥା ବଲାଇ ନା କି ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାସୁ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆମାକେ ମାଙ୍କନା କରବେନ ଶ୍ଵବ । ଲୋକେ ବଲନେଓ ଆମି
ଆର ବନ୍ଦ ନା ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ନା—ନା । ଆଗନାବ କୋନ ତ୍ୟ ନେଇ, ଆପନି ବମ୍ବନ । ମିତ୍ରିବ !
ହରିଶକେ ତୁ ମି ଆବାବ ପାଟାଓ । ଧରେ ଆମୁକ ସ୍ବାତାଲଦେବ । ଆମାର
ଲମ ହ୍ୟେ ଗେଲ ମିତ୍ରିବ, ଆମାବ ଭମ ଶ୍ଵେ ଗେଲ । ଛେଲୋଟା ଆମାୟ ମାମାବାସୁ
ବଲେ ଡାକଲେ । ଆମାବ ମନେ ହ'ଲ—ରାଧାରାନୀବ ସନ୍ତାନ ଏଦେ ଆମାୟ
ଡାକଛେ (ଦୌର୍ଯ୍ୟନିଃଖାସ ଫେଲିଲେନ) । ସାକ୍, ଯା ହ୍ୟେ ଗେଛେ ଗେଛେ । ତୁମ୍ହି
ଡାକ ହରିଶକେ ଆମାର କାହେ ।

ମିତ୍ରିବ । ଆଜ୍ଞେ ? (ମାଥା ଚଲକାଇଲ)

ଇନ୍ଦ୍ର । ହରିଶକେ ଡାକ । ଆମି ହକୁମ ଦିଲିଛି ।

মিত্র ! আজ্ঞে এইমাত্র খবর পেলাম—চক্ৰবৰ্জী বাড়ীৰ বড় ছেলে, নায়েব ঘোগেশ মঙ্গলদাৰ মহল থেকে ফিৰল। বাপারটা জটিল হয়ে উঠবে।

হন্তু ! ভয় পাচ্ছ ? 'ফৌজদাৰী হবে ?

মিত্র ! ভয় পাই নি। তবে ভাবছি—ফৌজদাৰীতে হঠব না, কিন্তু মামলায় হয় তো ঠকতে হবে। সাঁওতালোৱা যে রকম রাঙাবাবু বলে চক্ৰবৰ্জী বাড়ীৰ উপৱ ঝুঁকেছে—তাতে ওদেৱ জমিদাৰ স্বাক্ষাৎ কৰলৈ আমাদেৱ হারতে হবে মামলায়। তাৰ চেয়ে—

হন্তু ! তাৰ চেয়ে — ?

মিত্র ! তাৰ চেয়ে আমি বলি কোশলে কাজ উকাও কৰাই ভাল হবে।

খৰচন্ত্য ! Yes; My Lord, Governor—ভাল বলেছেন। শুঁক্ষযশ্চ বলং তস্ত নিৰ্ব দ্বেষ্ট কুতো বলম্, পশ্চ সিংহ মদোশ্চত্ত শশকেন নিপাতিত !

হন্তু ! আপৰ্নি একটু থামুন অচিক্ষ্যবাবু।

মিত্র ! আমি বলছিলাম—সাঁওতালোৱা তো থানিকটা চৱ চাম বলছে। বাঁকী চৱটা গোটাই প্ৰায় পড়ে রয়েছে। ওটা যদি শক্ত জোবালো প্ৰজা দেখে আমৰা এখন বন্দোবস্ত ক'ৰে দি—মানে—সাঁওতালোৱা বলবে—চক্ৰবৰ্জীবাবুৱা আমাদেৱ জমিদাৰ—এৱা বলবে বায়ছজুৰ আমাদেৱ জমিদাৰ। সে ক্ষেত্ৰে দাঙা কৰলৈও আমাদেৱ অনধিকাৰ প্ৰবেশ হবে না। তাৰ পৰি স্বত্বেৱ মোকদ্দমা—সে অনেক দূৰ !

হন্তু ! প্ৰামৰ্শ থুবহ ভাল। কিন্তু সে রকম লোক কোথায় পাচ্ছ ?

মিত্র ! আমি বলছিলাম—ননী পালোৱে কথা !

ইন্তু ! ননী পাল ! কিন্তু ওটা যে একটা পাষণ্ড ! কোন ভদ্ৰলোকেৱ ছেলেৰ কান ম'লে দিয়েছিল না ?

মিত্রি । আজে হা লোকটা বিড়িব দোকান কৰে । বিড়িব দুরণ
হু আনা পয়সা পেত । কিছুদিন তাগাদা ক'বৈ না পেয়ে,— দুটো কান
ম'লে দিষে বনেছিল— এতেই শোধ হ'ল আমাৰ হু আনা ।

ইন্দ্ৰ । হ' !

মিত্রি । তাহ লে মনী পালকে—

(অচিন্ত্য প্ৰস্থানোদ্যত হইল)

ইন্দ্ৰ । চা খেয়েছেন অচিন্ত্যাবাৰু ?

আচন্ত্য । আজে না ।

ইন্দ্ৰ । তবে চললেন যে ?

আচন্ত্য । আজে হ্যা, হজ্জ ন আসবাৰ আগেই স্থান তাঁগ কৰা
নিবাপদ, সৰ্বনাশ । মনী পাৰ্ণ মাক্ষাৎ একটি ব্যাপ্তি । হঠাৎ থাৰা
মেৰে বসে । গাছ গাছড়া নিয়ে মা লক্ষ্মী আমাৰ মাথায থাকুন । ব্যবসায
আমাৰ ক'জ মেহ মশাই । সৰ্বনাশ । বাটা চৰে ওপৰ কোন দিন
খুন ক'ৰে ফেলবে আমাকে । My God !

[প্ৰস্থান

(ইন্দ্ৰ হাসিলেন)

মিত্রি । তা হ লে

ইন্দ্ৰ । (গষ্টীবভাবে বাৰ দুয়েক পায়চাৰী কৰিয়া) আচ্ছা ডা কা ও
ননী পালকে । চক্ৰবৰ্তীদেব আমি ক্ষমা কৰতে পাৰব না ।

[প্ৰস্থান

চতুর্থ দণ্ড

চক্ৰবৰ্ণী বাড়ীৰ দৱদালান

(বামেশ্বৰ বসিয়া আছেন)

বামেশ্বৰ । “অসদো মা সদ্গমসো, তমসো মা জ্যোতির্গময় !” শঙ্কণ !
আশুতোষ—আব যে অক্ষকাৰে থাকতে পাৰছি না প্ৰভু !

(সুনীতিৰ প্ৰবেশ)

কে ?

সুনীতি । আমি ।

বামেশ্বৰ । তুমি ? তুমি সুনীতি ? ও ! তুমি ! ওঃ !

সুনীতি । হ্যা । এইবাবে একটু জানালাৰ ধাৰে এসে ব'স ।
সুন্দৱ হাওয়া দিচ্ছে, এইথানে ব'স ।

বামেশ্বৰ । আঃ বাতাসে চমৎকাৰ ফুলেৰ গন্ধ আসছে । এটা কি
মাস 'বল ত ?

সুনীতি । চেছ মাস--

বামেশ্বৰ । “লালিভলবঙ্গলতাপৰিশীলনকোমলমল্যসমীবে ॥

মধুকব নিকৱ-কৱিত-কোকিল-কঞ্জিত-কুঞ্জ-কুটীৱে ॥”

অহীন । (নেপথ্য) মা !

সুনীতি । আঘ, ভেতৱে আঘ বাবা !

(অহীনেৰ প্ৰবেশ)

বামেশ্বৰ । অহীন ?

অহীন । হ্যা বাবা, আমি !

বামেশ্বৰ । মহীন কোথায় ? মহীন ?

সুনীতি । কাছারী বাড়ীতে গেছে ।

রামেশ্বর । অহীন কি পাশ ক'রেছে নয় ?

সুনীতি । I. A তে জলপানি পেয়েছে । এবাৰ B. A. দিয়েছে !

বামেশ্বৰ । বাঃ বাঃ ! রাজা দিলৌপেৰ পুত্ৰ রঘু, সমস্ত বংশেৰ তিনি
মুখ উজ্জ্বল ক'রেছিলেন, তাই ঠাব বংশেৰ নাম হ'বে গেল বয়ুবংশ !
তুমি রঘুবংশ প'ড়েছ অঙ্গ ? মহাকবি কালিদাসেৰ রঘুবংশ ? বাগৰ্ধি-
বিবসম্পত্তো বাগৰ্ধপ্রতিপত্তয়ে জগতঃপিতৃৱো বন্দে পাৰ্বতীপৰমেশ্বরো ।
মহাকবি কালিদাস !

অহীন । আমি ইকনমিকস্ নিয়েছি, সন্তুত ক'ব্য আমাকে পঢ়তে
হ্য না । তবে আমি ঘৰে পড়ি সংস্কৃত ।

বামেশ্বৰ । ইংবেজদেৱ এক মহাকবি আছেন, ঠাব নাম সেক্ষপীৱ !
ঠাব বইও প'ড়ো !

অহীন । আজ্ঞে হ্যা ! B. A.তে সেক্ষপীয়ৰ পড়াছ ।

সুনীতি । তুই এইখানে ব'সু অঁচি,—আমি তোৱ থাবাৱ নিয়ে
আসি ।

রামেশ্বর । (চকিত হইয়া) না - না ! যাও অহি, ভাল কৱে সাবান
দিয়ে হাত মুখ ধুয়ে ফেল, গৱমেৱ দিন ঝানই কৱে ফেল বৱং, তাৱপৱ
থাবে । যাও, যাও, একটু খোলা বাতাসে যাও বৱং ।

[অহীনেৰ প্ৰস্থান

সুনীতি । কেন তুমি ওকে এমন কৱে এথান গেকে তাড়িয়ে দিলে ?
ছেলেৰা ক'ছে এলে কেন তুমি এমন কৱ ?

রামেশ্বর । (দুহাত বাডাইয়া) অতি চুণিত সংক্রামক ব্যাধি । মহা-
ব্যাধি ! মহা-ব্যাধি । কুষ্ট, কুষ্ট !

সুনীতি । না, ক'ব্ৰেজ বলেছেন, ডাঙ্কাৱ বলেছেন, রক্তপৰীক্ষা
হ'বেছে, ও ৱোগ তোমাৱ নয় !

ରାମେଶ୍ବର । ଜୀବନେ ନା ସୁନ୍ନିତି, ଓବା ଜୀବନେ ନା । (ଦୂର ହଟିଲେ ମାତ୍ର ଓ ଦୀଶୀର ଶବ୍ଦ ଭାବିଗା ଆସିଲ) ଉଃ ଆଶ୍ରୁଲଙ୍ଘଲୋ । ବଡ଼ ଟାଟାଛେ—ଆର କି ଲାଗୁ ହୁଏ ଉଠେଛେ । ଓ କିମେର ଶବ୍ଦ ସୁନ୍ନିତି ?

ସୁନ୍ନିତି । ସାଁ ଓତାଳରା ମାନ୍ସ ବାଜାଛେ ! ଧରି ବାଜାଛେ ।

ରାମେଶ୍ବର । ତୁ ! ସାଁ ଓତାଳରା—ନୟ ?

(ସୁନ୍ନିତି ଯାଇତେଛିଲେନ)

ଶୋନ--ଶୋନ !

ସୁନ୍ନିତି । ବନ ।

ରାମେଶ୍ବର । ଦେଖ, ଆମି ବଡ଼ ଚିନ୍ତିତ ହୁଏ ପ'ଢ଼େଛି ସୁନ୍ନିତି !

ସୁନ୍ନିତି । କେନ ?

ରାମେଶ୍ବର । ଭାବଚି, ଅହା ଯଦି ସାଁ ଓତାଳଦେବ ନିଯେ ସରକାରେର ବିକକ୍ଷେ ହାଙ୍ଗାମା କଲେ ?

ସୁନ୍ନିତି । ନା ଗୋ, ନା ! ଅହି ଆମାଦେର ସେ ରକମ ଛେଲେ ନୟ ।

ରାମେଶ୍ବର । ସାଁ ଓତାଳରା ଓକେ ଚିନେଛେ ଯେ ! ନାମ ଦିଯେଛେ ବାଙ୍ଗାବାବୁ !
ବାଙ୍ଗାଠାକୁରର ନାତି, ବାଙ୍ଗାବାବୁ !

ମହିନ । (ନେପଥ୍ୟେ) ଚବ ନିଯେ ବାଧେବା ଦାଙ୍ଗ କବତେ ଚାଷ ନାକି ?
ବନ୍ଦେନ, ଚବେବ ଓପର ଏକଗଙ୍ଗା ବହିଯେ ଦେବ ଆମି ।

ରାମେଶ୍ବର । ଚବ ? ଦାଙ୍ଗ ? ସୁନ୍ନିତି, କୋଣ ଚବ ନିଯେ ଦାଙ୍ଗ ?

ସୁନ୍ନିତି । କାଲିନ୍ଦୀର ଓପରେ ଏକଟା ଚବ ଉଠେଛେ—

ରାମେଶ୍ବର । ଉଠେଛେ ? ଚବ ଉଠେଛେ ? କାଲନ ଭଞ୍ଚି କାଲିନ୍ଦୀ । ଏକଟା
ତୁଲେତେ ? (ଥର ଥର କରିଯା ଝାପିଯା ଟୁଟିନ

ସୁନ୍ନିତି । କି ହଲ ଗୋ ? ଏମନ କ'ବହ କେନ ?

ରାମେଶ୍ବର । କାଲେର ଭଞ୍ଚି କାଲିନ୍ଦୀ ! କାଲେର ଭଞ୍ଚି ! ତୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି !
ଅଧୋଧ ବିପାଶ । ହେ ଭଗବାନ ! କାଲେର ଭଞ୍ଚି କାଲିନ୍ଦୀର ଚରେ ଏଲ
ସାଁ ଓତାଳେବା । ତାରା ଚିନଲେ ବାଙ୍ଗାଠାକୁରର ନାତିକେ । ନାମ ଦିଲେ

বাঙাবাবু। তুমি জান স্বনীতি—বাঙাঠাকুবের কথা। আমাৰ বাবা—দীৰ্ঘকায় গৌৰবৰ্ণ পিঙ্গল কেশ পুৱৰ্ষ—তাৰ কথা জান ?

স্বনীতি। তুমি ব'স। তিব হয়ে বস। আমি জানি, তাৰ কথা আমি জানি।

নামেশ্বৰ। না—না—না। জান না। চক্ৰবৰ্তী বংশ কুণ্ঠীন তাঞ্জিকেৰ
বংশ। আমাৰ প্ৰপিতামহ শবসাধনা কৰতে গিয়ে উশ্মাদ হয়ে
গিযেছিলেন। জান ?

স্বনীতি। উশ্মাদ হয়ে গিযেছিলেন ?

বামেশ্বৰ। এই দেখ, তুমি তো জান না স্বনীতি, তুমি তো জান
না ! কি কৰে জানবে। তাঞ্জিক সাধনা—গুপ্ত সাধনা। তবে তোমাৰ
জানা উচিত। হ্যা জানা উচিত।

স্বনীতি। শুনব—অশুন্দিন শুনব।

বামেশ্বৰ। না। আজই শুনে বাথ। ওপালে কালিন্দী তুলেছে
চৰ, মেখানে গদেছে সাঁওতানো, চক্ৰবৰ্তী বাড়ীৰ ছেলে—তোমাৰ
হৈব সন্ধান সন্ধানেৰ মধ্যে তাৰা শাবিশাল কৰেছে বাঙাঠাকুবকে।
মশা। কেন তাৰা বেথে গেল গাক। অস্তুত যোগাবোগ স্বনীতি !
তুমি শুনে বাথ গে বথা।

স্বনীতি। তুমি শান্ত হও। ওসব তোমাৰ মনেৰ উল্টট ভাৱনা।
বস—তিব হয়ে বস। দ্বাৰ্থায় একটু জল দিয়ে ধূয়ে দোব ?

নামেশ্বৰ। যোগদষ্ট তাঞ্জিকেৰ বশ। প্ৰপিতামহ শবসন ছেড়ে
হোন উশ্মাদ, পিতামহ বাযবংশে বিবাহ কৰে সাধনা ছেড়ে হলেন
সম্পদেৰ অধিকাৰী। (হাসিলেন) তবু সৰ্বনাশী সঙ্গে ফেবে। সে
ছাড়বে কেন ? সে কোতুক কৰলে। রাযবংশেৰ এক তৰফেৰ
উত্তৰাধিকাৰিণী কন্যাকে বিবাহ ক'ৱে ঠাকুৱানো সাধক থেকে হলেন
আমিদ্বাৰ। সৰ্বনাশী—কোতুক ক'ৱে বিৰোধ বাধিয়ে দিলেন—

রায়বংশের অন্ত তরফের সঙ্গে। রায়বংশকে তিনি ব'লতেন—
ছোটলোকেরবংশ। এক হ'কোতে তামাক খেতেন না। আক্রোশে
রায়বংশ গজরাত। অজগবেব মত গজবাত! সব সেই সর্বনাশীর
চক্রান্ত! (হাসিলেন)

স্বনীতি। কার? কি বলছ?

রামেশ্বর। তার! তার! এলোকেশী সর্বনাশ! তার চক্রান্ত
—তার অভিশাপ। তার সাধনা ছেড়ে সম্পদের সাধনায় মগ্ন হ'ল
চক্রবর্তীরা—সে অসুস্থ হবে না? কুন্দ হবে না? আমার বাবাৰ বুকে
সেই জালিয়ে তুললে আগুন। সঁওতানেৱা ঠিক বলেছে—আগুনেৱ
পাৱা বৱণ, ইঁয়া—অগ্নিবর্গ পুৰুষ—মাথায় পিঙ্গল কেশ, চোখে পিঙ্গল
ছ্যতি, আমার বাবা সোমেশ্বর চক্রবর্তী—মেতে উঠলেন সঁওতাল
বিদ্রোহে।

(উঠে দাঢ়ালেন উত্তেজিত হয়ে)

সঁওতালদেৱ পীড়ন কৱছিল, আঁষান কৱছিল পাদীৱা, ইংৱেজ
কুঠীযালেৱা তাদেৱ মেথেদেৱ দিয়ে ছিনিমিনি খেলছিল। রায়েবা—
রায়েদেৱ মত জমিদাৰবো কাদেৱ ঠকাছিল। গৃহস্থেৱা ঠকাছিল
তাদেৱ। তুবা ক্ষেপে উঠল।

স্বনীতি। ইঁয়া—শুনেছি। সঁওতালেৱা ঘি বেচতে আসত—
কিন্তু এক হাঁড়ি ঘিয়েও কখনও এক মেৰ পূৰ্ণ হ'ত না। মাপেৱ মেৱেৱ
তলায় ফুটো থাকত—তাতে মোম দেওয়া থাকত, হাঁড়িৰ মুখে সেৱ বেথে
পৱেম ঘি ঢাললেই মোম যেত গ'লে—ছিঁড়ি দিয়ে ঘি পড়ে যেত তলার
হাঁড়তে। সেৱ পূৰ্ণ হ'ত না। সঁওতালেৱা খেপবাৱ আগে নাকি
বলেছিল—“একবাৰ বুল—হই হলো!”

রামেশ্বর। ইঁয়া—ইঁয়া। তাৱপৰ তাৱা খেপলো। বাবা বললেন
আমি তোদেৱ সঙ্গে আছি। তাৱা খনি দিলে—জ্যোৎ বাবা রাঙাঠাকুৱেৱ

—তুহি আমাদের রাজা ! অঙ্গায়ের প্রতিকার কবতে গিয়েও বাবা
বোধ হয় বাজা হওয়ার স্থপু' দেখেছিলেন স্বনীতি ! রায়বংশ শক্তি
হলে উঠল—আগুন লাগল ।

স্বনীতি । রায়েবা সায়েবদেব কাছে খবর পাঠিয়েছিল । জানি !
তিনি বায়েদেব উপর খেপে উঠলেন ।

বামেশ্বর । (হেসে) চলনা—সবই তাব ছলনা স্বনীতি ! বাবা
ক্রোধে গজে' উঠলেন—বায়চাট ভূমিসাঁও কবে দেব আমি । বায়বংশ
নির্বৎস কবে দেব । তায় পিঞ্জন চোখে বিদ্যুৎ ঝলকে উঠল । সঙ্গে
সঙ্গে হল বজাধাত ।

স্বনীতি । বজাধাত ?

বামেশ্বর । হ্যা বজাধাত । আমাৰ পিতামহী রায়বংশেৰ কল্যা—
পিতৃকুলেৰ মমতাম ছেলেৰ পায়ে সত্যিই আছাড় খেয়ে পড়লেন—ওৱে
ক্ষান্ত ত' । মুহূৰ্তে বাবা যেন বজাহতেৰ মত স্তুক অয়ে গেলেন ।
কিছুগণ পৱ বললেন—আমাৰ মাথায তুমি বজাধাতেৰ ব্যবস্থা
কবো মা !

স্বনীতি । উঃ মাগো । ওগো । না আব বলো না তুমি । আমি
আব শুনতে পাৰব না ।

বামেশ্বর । তাবপৰ মেই বাত্ৰে তিনি গৃহত্যাগ কৰলেন । হাতে
এক উলঙ্ঘ তববাৰি । গভীৰ বাত্ৰে অমাৰস্তাৰ অক্ষকাৰে বায়চাট ছেড়ে
চলে ছিলেন তিনি স'ওতালদেব জঙ্গলেৰ দিকে । হঠাৎ পিছন থেকে
তাঁকে কে বললে—ওগো একটু আস্তে চল, আমি যে সঙ্গে চলতে পাৰছি
না । বাবা চমকে উঠলেন । ফিবে দেখলেন পিছনে আসছেন আমাৰ
মা ! পাঁচ বছৰেৰ ঘূমত আমাকে ফেলে তিনি স্বামীৰ অহসৱণ
কৰেছেন । বাবা চমকে উঠলেন, বললেন—তুমি কোথায যাবে ? মা,
বললেন আমি কোথায থাকব ? ইংৰেজৰা যদি জিতে, জিতবেই তারা,

যখন তাবা এসে আমায় ধৰে নিয়ে যাবে—তখন বক্ষা কে কববে
আমাকে ? আমায় কাব কাতে বেথে যাচ্ছ তুমি । বাবা ভাবলেন—
তাবপৰ বণ্ণোন—এন হ্বান আছে । সম্মুখে ছিল মা সর্ববক্ষাৰ আশ্রম ।
সেখানে ঢুকলেন । বালেন—গহথানে থাকবে তুমি । এই মাযেৰ
কাছে । প্ৰণাম কৰ । তৃষ্ণিট হয়ে প্ৰণাম কৰ । তাবপৰ সুনীতি
তাবপৰ—

সুনীতি । কি তাবপৰ ?

বামেশ্বৰ । 'মা আমাৰ আশ্রম পেলেন । শান্তিৰ আশ্রম । মাটিতে
মা লুটিয়ে পড়ে প্ৰণাম কৰলৈন । সৰ্ববক্ষাৰ পাষাণ মূভিতে বোধ ওয়
দীপ্তি বলক দিয়ে উঠা, সেহ খনকেৰ প্ৰতিচ্ছটা বাজল গিয়ে বাবাৰ
হাতেৰ শাণিত তববাৰিতে । ক্ষিপ্র চকিত বিদ্যুতেৰ মত উৰ্জে উচ্চে
নামা সে তববাৰি সৰ্ববক্ষায় প্ৰাঙ্গণ ভেসে গেল বক্ষেৰ প্ৰবাহে ।
বাবা আমাৰ হা-হা কৰে হোস উঠলেন ।

**সুনীতি । (চাঁৎকাৰ কৰে উঠলেন) না—না—না । আৰ বগো
না । আৰ বলো না ।**

বামেশ্বৰ । তথ পাচ্ছ ? শিউবে উঠছ ? ছন্না সুনীতি—স—ব
ছন্না । ছন্নাময়ীৰ ঢলনা । নহো এহ ধৰনাব পৰঙ এবা আৰাৰ
হত্যা উৎসবে মাতেন । বজ্ঞাকৃত তববাৰি হাতে তিনি ছুটে গেলেন
শাল জঙ্গলে, হাঞ্চাৰ হাজার সাওঁগাঁ তখন ঘোঁ নিঁতৰ মেথে বক্ষ-
মথ দানবেৰ মত নাচছিল, মাদল বাজছিল বিতা—শশাঁৰ
আঁশ্বায় শান্তিগাছেৰ দোৰ্য জায়ান মধ্যে ম এক ভয়া দৃশ । দৃশ
বজ্ঞাকৃত তববাৰি তাতে এবা সেখানে শিয়ে পড়ান জীবন্ত অশ্রিতিধাৰ
মত । সেখান গেকে তাদেৱ নিয়ে ছুটলেন । সাযেবদেৱ কুঠী লুট
কৰে, পাজীদেৱ মিশন কোঙ্গ—গ্ৰাম জালিয়ে—০ বনাবী শিখকে শুটা
কূৰে ছুটে চললেন । তাবপৰ, এই কালিন্দীৰ বৃণো কৰলেন প্ৰায়শিত ।

ଟଂବେଜ ପଣ୍ଡମେର ବାଟିଫେଲେର ଶୁଣିବ କାଲିନ୍ଦୀର ଜୟେ ବୁକେବ ବକ୍ତ ଚେଲେ
କାଳ ଜଣ ନାହା କବେ ଦିଯେ ଥୋ । ଶେ କବାମ । ଶାଙ୍କୁମାଧନୀର ବିକ୍ରତ
ତୁଳାନାନିନ୍ଦି ହଲ, ବାଜା ଏ ଠାବ କାମନାର ଆଗୁନ ନିଭଲ ।

ସୁନ୍ମୀତି । ଏହି ସବ ଭେବେଳ ତୁମି ଏମନ ଅପ୍ରକଟିତ ହେବେ । ନା ତୁମି
ଏମନ କବେ ଏ ସବ ଭେବୋ ନା । ଟତିହାସେ ତିନି ଅସମୀୟ ପୁରୁଷ ।
ଆଜିଓ ଓଇ ସାଁଓତାଳିବା ଠାବ କଥା ହଲେ ମାଟିତ ମାଥା ଠେକିଷେ ପ୍ରଗମ
କବେ ।

ବାମେଶ୍ଵର । ଇତିହାସ । ଶୁଣୁ ଟତିହାସର ଦେବେଳ ସୁନ୍ମୀତି । ଆବ କିଛୁ
ଦେଖଇ ନା । ଏଃ—ନା—ନା— । ଜାନବେ କି କବେ” ତମି ଜାନବେ କି
କବେ ? ଆମାର ଟତିହାସ — । ନାଃ—ନାଃ—ନା— ।

ସୁନ୍ମୀତି । କି ? । କ ନା :

ବାମେଶ୍ଵର । ବଂଶ । ବଂଶ । ବଂଶର ବାବା । କାଳ କାଲିତେ ଛାପା
ନ୍ୟ, ଟକ୍ଟିବେ ଲାଲ ଧାରାକ ମଧ୍ୟେ ଏଯ ପାଇଁ ପୁରୁଷେ— ।
ନଟରୋ—ଫାଲବ ମତ ପର୍ବତ କୋମ । ବାନାବାଣୀ । ବାଗବାଡ଼ୀ ଆବ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ଶାନ୍ତିର ମିଳନେର ଗର୍ଭ ବାନାବାଣୀକ ପ୍ରବାହ କରାନ । ନାଃ—ନାଃ—ନାଃ— ।

ସୁନ୍ମୀତି । ତୁମି ମେ ଶାନ ହେଁ ବସ । ଶୁଣନ୍ତ ।

ବାମେଶ୍ଵର । ତୁ ତାତେ ନିଷ୍ଠିବ କ୍ରୋଣେ ଦୂଃକଗନ୍ତ ଦୋଷ ତୁମି ?
କୋମନ ଶୁଣିନ୍ଦନ ଚଲ, ‘କୁମାର ?’ ଆଃ—ଆଃ—ଆ । ଫଲେର ବସ
ଶାନ୍ତ ପାଗଲେ ତାତ ଟାଠିମ ଆଃ— । ସୁନ୍ମୀତି ଆଃ—ଆଶୁଣ୍ଣିଲୋ
ଟାଟାଇଁ ଚୋଥ ଜାଣା କବଦେ । ଟ—ଟ—କୋଥାଣ୍ ନାହ । ତୋ—
କୋଥାଣ୍ ଯାତ ? ଶର୍ଵନାଶ ଆମାକେ ତାତିବେ ନିଯେ ବେଡାଇଁ । ଆଃ—

[ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ

(ସୁନ୍ମୀତି ଠାବ ଅମୁସବଣ କବିଲ)

ସୁନ୍ମୀତି । ଓଗୋ, ଓଗୋ । ପଢେ ବାବ । ଓଗୋ ! /ଆଃ—ଛି-ଛି-
ଛି ! ଓଗୋ ! [ଅନ୍ତର୍ମାନ

(যোগেশ মজুমদার মহীন্দ্র ও অহীন্দ্রের প্রবেশ)

মহীন্দ্র । ও চর আমাদের হতে বাধা । এ পারে আমাদের চক্ রাঘব-পুর ভেঙে ওপাবে আমাদেরই আঞ্ছলপুরের গাযে লাগিযে চর তুলেছে কালিন্দী । ও চর আমাদের ।

যোগেশ । তা ছাড়া সাঁওতালেরা যখন রাণ্টাকুরের বংশকেই জমিদার বলে মেনেছে তখন দখনও আমাদেব হয়ে গেচে । রাঘবের ঝগড়া করতে এলে ঠকবেন ।

মহীন্দ্র । সাঁওতালদের ওথানে এক্ষুনি লোক পাঠান—রাঘবের লোক ডাকতে এলে কেউ যেন না যায় । জববদিস্তি করলে আমাদের যেন তৎক্ষণাৎ খবর দেব । বাঘেদের ডাকে যে বাবে তাদের জরিমানা করব আমি ।

অহীন্দ্র । না দাঁদা । সে হয না ।

মহীন্দ্র । কি হয না ?

অহীন্দ্র । ও বাড়ীর মামাকে আমি কথা দিয়েছি—যে—

মহীন্দ্র । ও বাড়ীর মামা ? কে ওবাড়ীর মামা ? ও—ইন্দ্র রাঘ ?
বাঃ—চমৎকার ! সম্ভব পাতিয়ে দিয়েছে বৃঞ্জমা ?

(শুনোঁও অবেশ)

সুনীতি । কি মহীন ?

মহীন্দ্র । ইন্দ্র রাঘের সঙ্গে অহীনেব মামা সম্ভব বুঝি তুমি পাতিয়ে দিয়েছ ?

সুনীতি । ঈয়া । উনি তোমাদের মামাই তো !

মহীন । না । ওকথা তুমি ব'লো না মা । যে আমাকে ধৰ্স
করবার চেষ্টা করে, সে আমাৰ শক্ত ! ইন্দ্র রাঘেব জগতে আমাদেৱ
আজ এই ছুরবশ্বা ! নইলে বড় মাঘেৰ জগতে দুঃখ আমাদেৱও হয় !

অহীন । একটা মীমাংসা—

ମହୀନ । କିସେର ମୀମାଂସା ? ଆଇନତଃ, ଧର୍ମତଃ ଚର ଆମାଦେର ।

ଅହୀନ । (ହସିଯା) ଅଇନତଃ ବଳୁ ବଳ, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମତଃ କେମନ କ'ରେ ବ'ଳଛ ବୁଝି ନା । ଚର ଉଠିଲ ନଦୀର ବୁକେ, ଦୁଇ ଓତାଲେରା ତାତେ ଚାସ କରଛେ—

ମହୀନ । ତୁ ମି ଚୁପ କର ଅହୀନ । ତୋମାର ଓସବ କଥା ଆମି ସହାଇ କରତେ ପାରି ନା ।

ଅହୀନ । ଯାକ୍ ଗେ ଗବ କଥା । କିନ୍ତୁ ରାୟମଶୀଯଙ୍କ ତୋ ବଳଛେ ଚର ଆମାର !

ମହୀନ । ଓଁରା ସଦି କାଳ ଏଦେ ବଲେନ, ଏହି ବାଡ଼ୀଥାନା ଆମାର ?

ସ୍ଵନୀତି । ଅହୀନ, ଆୟ ବାବା, ବାଡ଼ୀର ଭେତରେ ଆୟ । ଦାଦାବ ସଙ୍ଗେ କଥା କଟାକାଟି କ'ରତେ ନେଇ ।

‘ଅହୀନ’ । ନା—ନା ! ତୁ ମି ରାଗ କରେଛ ଦାଦା ?

ମହୀନ ! ନା—ନା—ତୁ ହି ବାଡ଼ୀର ଭେତରେ ଯା । ଏ ସବେର ମଧ୍ୟେ ତୋକେ ଥାକତେ ହବେ ନା । ତୁ ହି ଏଥନ ପତ ।

[ଅହୀନ ଓ ସ୍ଵନୀତିର ପ୍ରଥାନ ଯୋଗେଶ । ରାୟମଶୀଇ ଦାଦା ହାଙ୍ଗମାଇ କରତେ ଚାନ । ଆପୋଯ ତିନି ଚାନ୍ ନା । ଏହି ମାତ୍ର ଆମି ଓଥାନେ ଗିଛିଲାମ । ଆମି ବଲିଲାମ, ପ୍ରମାଣ ଦେଖେ, ଆପନିହି ମୀମାଂସା କ'ରେ ଦିନ । ଉତ୍ତରେ ବଲିଲେନ—ପ୍ରମାଣ ପ୍ରୟୋଗ ନଯ, ପ୍ରମାଣୀ ଲାଟି ପ୍ରୟୋଗ କ'ରେ ମୀମାଂସା ହବେ ।

ମହୀନ । ଯାନ୍, ଅହି ଦୀଦିରଟାକେ ଆର ମାକେ ଦେଇ କଥା ବଲେ ଆସୁନ । ମାଘେର ଯେମନ—ଭାବେନ, ଦୁନିଆ ଭୋର ମାହସେର ଅନ୍ତର ବୁଝି ଝାରଇ ମତନ !

(ନବୀନ ବଳୁକ ଓ ଟୋଟାର ବେଳଟ ଲଈଯା ପ୍ରବେଶ କରିଲ)

ନବୀନ । ଏହି ଦେଦିନ ଛୋଟ ଦାଦାବାବୁ ଚରେ ଏକଟା ଅଞ୍ଜଗର ମେରେଛେନ । ବଡ଼ ଦାଦାବାବୁ—

ମହୀନ । କେ ଅହି ?

ନବୀନ । ଆଜେ ହ୍ୟା ।

ମହୀନ । 'ଆର କି କି ମେଲେ ?

ନବୀନ । ଶିଥାଳ ଆଛେ, ଥଟାସ୍ ଆଛେ, ଖରଗୋସ ଆଛେ, ତିତିର ଆଛେ ! ବୁନୋ ଶୃଂଖାର ଆଛେ, ମେକଡେ ଆଛେ । ହେ !

ମହୀନ । ହୁ । ତା ହ'ଲେ ଚଳ—ଆଜିଇ ବିକେଳେ ସାବ ଶୀକାର କରତେ । ଚରଟାଓ ଦେଖା ହବେ ।

ମହୀନ । (ବନ୍ଦୁକ ଥୁଲିଯା) ବଡ ଅପାରିଷ୍ଠାର ହ'ୟେ ଆଛେ ।

ଯୋଗେଶ । ଆମାଦେବ କିନ୍ତୁ ଏବକନ୍ଦାଜ—ଲାଠିଧାନ କିଛୁ ରାଖିବେ ଏଥିନ ।

ମହୀନ । ନବୀନକେ ବଲୁନ । ସେମନ ମାହିନେ ପାଛିଲ—

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । (ନେପଥ୍ୟ) ହ'ଲ, ବେଣ ହ'ଲ ! ଭାଲ ହ'ଲ, ଉତ୍ତମ ହ'ଲ ! ଥୁବ ଭାଲ କାଜ କରିଲେନ ବାସମଣ୍ୟ । ଓ ଚରେ ଆର କେଉ ବାବେ ? ସମସ୍ତ ଚର ପଡ଼େ ଥାକବେ । ଆମି ଏମନ plan ଦିଲାମ—

ମହୀନ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାସୁ ଚର ନିବେ କି ବଲଛେ ନା ? ଡାକୁନ ତୋ !

ଯୋଗେଶ । ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାସୁ ! ଓ ମଶାୟ !

(ଅଚିନ୍ତ୍ୟବ ପ୍ରବେଶ)

ବାପାର କି ମଶାୟ ? ହ'ଲ କି !

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆଜ ତିମି ରାତି ଆମି ହିସବ ନିକେଳ କ'ବେ ଲାଭ ଠିକ କ'ରିଲାମ । କଲକାତାଯ ସାତ ଆଟଟା ଫାର୍ମକେ ଚିଠି ଲିଖିଲାମ, ସାତ ଆଟ ଆନା ପ୍ରସା ଆମାର ଥବଚ ହ'ୟେ ଗେଲ । ଆବ, ସାମମଣ୍ୟ ମାଧ୍ୟାନ ଥେକେ ନନୀ ପାଇକେ ଦିଲେନ ଚର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କବେ ।

ଯୋଗେଶ । ନନୀ ପାଇ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆଜେ ହୁଁ । ଭାଲ କାଜ କରିଲେନ ନା ବାସମଣ୍ୟ, ଏ ଆମି ନିଶ୍ଚଯ ବନ୍ଦ । Dangerou, gaine ଏ ହାତ ଦିଧେଛେନ ହଞ୍ଜ ରାଯ ! ନନୀ ପାଇ ସାକ୍ଷାତ ବ୍ୟାସ ! ଲୋକଟା ହଠାତ ମେରେ ବସେ ଲୋକକେ ! without any notice !

ମହୀନ । ନବୀନକେ ପାଠାନ ତୋ ମଜୁମଦାବ କାକା, ନନୀକେ ଡେକେ ଆନବେ ? ନା ଆସେ - ତୁଲେ ନିବେ ଆସବେ ।

[ଯୋଗେଶେର ପ୍ରଥାନ

ଅଚିହ୍ନ୍ୟ । (ତେ କୁବ ତୁଲିତେ ତୁଲିତେ) ବାପବେ ! ବାପବେ ! ଭାଙ୍ଗବ ଲବନ ଖାନିକଟା ନା ଖେଳେ ଏହିବାବ ଗ୍ୟାସ ହବେ । ଗ୍ୟାସେ ହାଟଫେନ୍ ହୋଯା ବିର୍ଚିତ ନୟ । | ଜ୍ଞାତ ପ୍ରଥାନ

(ଯୋଗେଶ, ନନୀ ପାନ ଓ ନବୀନେବ ପ୍ରବେଶ)

ଯୋଗେଶ । ବାନ୍ଧାତେହ ନନୀର ମଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୁଏ ଗୋ । ଓକେ ବନ୍ଦାମ ଆମି, ଓ ଆମାଦେବ ସାରିକେ ଦର୍ଶିକେ ବିବାଦ,—ଏବ ମଧ୍ୟେ ତୁମ କେନ “ ଆମବା ତୋ ତୋମାବ ଅନିଷ୍ଟ କବି ନି ।

ନନୀ । ତା ମଣ୍ୟ ଏବ ଆବ ଭା । ମନ୍ଦ କି ? ସମ୍ପାଦି ବାଥତେ ଗେଲେଓ ଝଗଡା, କରତେ ଗେଲେଓ ଝଗଡା । ମେ ଭେବେ ସମ୍ପାଦି କେ ଛେଡେ ଦେଇ ବଲୁନ “

ମହାନ । ଦେଖ ନନୀ । ଓ ୮୩ ୨୦, ଆମାବ । ଇନ୍ଦ୍ର ବାଯେବ ନୟ । ତୋମାଯ ଆମି ବାବନ ଖାଚ୍ଛ, ତୁମି ଏବ ମଧ୍ୟେ ଏସ ନା ।

ନନୀ । (ଅର୍ତ୍ତ ଉମ୍ଭାବେ) ସମ୍ପାଦି ଆପନାବ - ତାବହ ବା ଠିକ କି ବଲୁନ ।

ମହୀନ । ଆମି ବଲାଇ ।

ନନୀ । ମେ ତେ ନାୟ ମଶ୍ୟଓ ବାହେନ - ସମ୍ପାଦି ତେଣା । ।

ମହୀନ । ତିନି ସତି କଥା ବନେନ ନି ।

ନନୀ । (ସଂକ୍ଷରବେ) ତାବ ଆଗନି ସତିଆ କଥା ବଲାହେନ ।

ନବୀନ । ଏହ ନନୀ ପାନ !

ମହୀନ । ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ ବଂଶ ରାଯେଦେବ ମତ ନୀତ ନୟ, ତାବା କଥନାଓ ମିଥ୍ୟେ କଥା ବଲେ ନା ।

ଯୋଗେଶ । ମହୀନବାବୁ । ମହୀନବାବୁ ।

ননী ! হ্যা, হ্যা ! সে সব আমরা খুব জানি, গোটা চাকলার লোক জানে,—চনিয়ার লোক জানে। চক্রবর্ণীবাড়ীর কথা আবার না জানে কে ?

মহীন ! কি ? কি বসছিস তুই ?

ননী ! (ব্যঙ্গভরে) বসছি তোমাৰ বড়মায়েৰ কথা হে বাপু ? বলি যাব মা বেৰিয়ে যায়—

সঙ্গে সঙ্গে দুৱষ্ট ক্ৰোধে বন্দুক লইয়া মহীন গুলি কৱিল—

ননী পড়িয়া গেল

(শুনীতি, অহীন শৃত প্ৰবেশ কৱিল)

সুনীতি ! মহীন ! মহীন ! এ তুই কি কৱিল বাবা ?

মহীন ! বড়মায়েৰ অপমান কৱেছিল মা !

(রামেশ্বৰেৰ প্ৰবেশ)

রামেশ্বৰ ! কি হল ? কি হ'ল ? এত গোলমাল ? একি—এত
যুক্ত ? —আঃ—আঃ—সৰ্বনাশি—সৰ্বনাশি রে—।

মহীন ! আমি ওকে গুলি কৰে মেৰেছি বাবা !

রামেশ্বৰ ! পালিয়ে আয়—ওৱে তুই পালিয়ে আয় ! আমি
তোকে বুক দিয়ে লুকিয়ে রাগব !

মহীন ! কেন লুকোব বাবা ? আমি কোন অঙ্গায় কৱি নি !
ও আমাৰ বড়মায়েৰ অপমান কৱেছিল !

রামেশ্বৰ ! কাৱ ? কাৱ অপমান ?

মহীন ! আমাৰ বড়মায়েৰ ! সব চেয়ে বড় অপমান কৱতে
চেয়েছিল ! আমি তাৱ শোধ নিয়েছি !

রামেশ্বৰ ! রাধাবাবীৰ অপমানেৰ শোধ নিয়েছিস ?

মহীন ! হ্যা বাবা ! আমাকে অমুমতি কৱন—আমি ধানায়
গিয়ে সারেগুাৰ কৱি !

ବାମେଶ୍ୱର । ସାରେଗୋର କରବି ? ଓରା ତୋକେ ଝାସୀ ଦେବେ ।

ମହୀନ । ଯାବ ଝାସୀ !

ବାମେଶ୍ୱର । (ମହୀନେବ ମୁଖ ଧବିଧା) ଓରେ—ଓବେ—ଓରେ—ତୋକେ
ଆମି ଆଶୀର୍ବାଦ କବଚି ! ତୋକେ ଆମି ଆଶୀର୍ବାଦ କବଚି ! ଶୁନୀତି
ତୁମି ଆଶୀର୍ବାଦ କବ । ରାଧାରାଣୀ—ବାଧାବାଣୀ—ବାଧାରାଣୀ ।—ଆଶୀର୍ବାଦ
କବ ତୁମି ଆଶୀର୍ବାଦ କର !

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବାଡ଼ୀର ଦୂରଦାଳାନ

ଦସବେ ଏକଟି ପ୍ରଦାପ ଜୁଠିଲେ । ତାହାର ସଞ୍ଚାରେ ବସିଯା ଆଛେନ ବାମେଶ୍ୱର । ଗାହାତେ ସୀଁ ଚୋଂ ଚାପିଯା ଧବିଯା ଡାନ ଚୋଥ ମେଣ୍ୟା ନିବିଷ୍ଟ ମନେ ଡାନ ହାତ ଘୁରାଇଯା ଦେଖିଲେଛେନ ।

ମୁଣ୍ଡିତ ମାଟିଲେ ବସିଯା ବାମେଶ୍ୱରର ବସିବାର ଆସନେ ମାତ୍ରା ବାଥିଯା ସେମ ଅମହ ଦୁଃଖ ବେଦନାୟ ଡାକିବା ପଡ଼ିଯାଇଛେ ।

ବାମେଶ୍ୱର । ମୁକ୍ତ ତୁମାଦିଗେ ତୋମାର ବିଚାବ, ଭୁଲ ନାହିଁ, ଭାଷି ନାହିଁ – ମମୋଷ ନିଭୁଲ । (ତାବପର ଡାକିଲେନ) ମୁଣ୍ଡିତ !
(ମୁଣ୍ଡିତ ଏ । ତୁମ୍ହାର ଚାହିଲେନ)

ଏହ ହାତଟା ଏହ ଚାପଟା ଆମାର ଭାବ ହ୍ୟେ ଗେଲ । ଦେଖେଇ ? (ଆଲୋର ମାରନେ ହାତ ଘୁରାଇଯା) କାନ ସଥଣା ନେଇ, କୋନ ଦାଗ ନାହିଁ ! (ଆଲୋର କାହେ ଖୋଲାଇ ଚୋଥଟି କାହିଁ କୁଣ୍ଡିଯା) ଏହ ଦେଖ, ଆଲୋର ଛଟାଯ ସାମନେ କେମନ ଚେଯେ ବ୍ୟୋହ । ଜାବନେ କ୍ଷମି ଆମାର ନିଭେ ଗିଯେଛିଲ । ଆଜ ଶୁଭନ କାବ ଜଲନ ।

(ଉଠିଲ ଦ୍ଵାରାହଲେନ)

(ଶ୍ରୀ ମଙ୍ଗଳ ମୁଣ୍ଡିତଙ୍କ ଟୁଟିଯା ଦାଢାଇଲେନ)

ମୁଣ୍ଡିତ । କୋଥାମ ଯାବେ ? ବସ – ହିବ ହ୍ୟେ ବସ ।

ବାମେଶ୍ୱର । ତୁମ କୋନରୁ ମୁଣ୍ଡିତ ?

ସୁନ୍ନାତି । ଓଗୋ—ଆବ ଆମି ପାରଛି ନା । ଆମାର ମହୀନ—
(କଷ୍ଟ କଷ୍ଟ ହହ୍ୟା ଗେଲ ତୀହାର)

ବାମେଶ୍ୱର । ଦ୍ୱାପାତ୍ରର ହୟେ ଗୋ । ଦଶ ବ୍ୟସର । ଆନ୍ଦାମାନ ।
କା ॥ପାରାନ । ଗାଚ କା । ଜନେ ସେବା ଅଭିଶପ୍ତ ଦୌପ ।

ସୁନ୍ନାତି । ନା—ନା, ତୃତୀ ବସ । ଉତ୍ତେଜିତ ହୟେ ନା ତୁମି ।

ବାମେଶ୍ୱର । ପ୍ରାୟଶ୍ଚତ୍ତ । ପ୍ରାୟଶ୍ଚତ୍ତ । ହେ ଦଶଦାତା ତୋମାକେ
ପ୍ରଣାମ କବି, ତୋମାକେ ପ୍ରଣାମ କବି । ବାକା ପ୍ରାୟଶ୍ଚତ୍ତୁତୁରୁ—ହେ
ଦଶଦାତା— । (ହଠାତ୍ ଓର୍କ ହହ୍ୟା ଗେନୋନ—ତାବପର ବସିଲେନ) ସୁନ୍ନାତି ।

ସୁନ୍ନାତି । ବଳ ।

ବାମେଶ୍ୱର । ବଳର ? ସହ କବତେ ପାରବେ ?

ସୁନ୍ନାତି । ତୋମାର ଜଣେ ଆମ ମହୀନେର ଦ୍ୱାରକେ ମୁହଁ ଫେଲେଛି,
(ଚାର୍ସିନେ ତମ ଜଞ୍ଜାସା କବି ସହ କବତେ ପାରବ କି ନା ? ବଳ କି
ବାହୁ ?

ବାମେଶ୍ୱର । ନା ନା—ନା । ପାରନ ନା । ବଲତେ ପାରବ ନା । ହେ
ଶକ୍ତବ ତୃତୀ ଆମାକେ ଦଶ ଦାଓ । ବଜ୍ର ଦିଯେ ଆମାତ କବ । ଅହୀନକେ—
ସୁନ୍ନାତବ ଅଚାନକେ—ହେ ଦଶଦାତା—

ସୁନ୍ନାତି । (ଚାର୍କାବ କବିଧା ଉଠିଲେନ) ନା—ନା—ନା । ବଲୋ ନା—
ବଲୋ ନା—ଓକଥା ତୃତୀ ବଲୋ ନା ।

ଯୋଗେଶ (ନେପଥ୍ୟେ) । ମାନଦା ।

ବାମେଶ୍ୱର । ଚୁପ । କେ ଆସଛେ । ଆମ ପାଲାହ । ଆମି
ପାଲାହ ।

[ଅହାନ

ଯୋଗେଶ (ନେପଥ୍ୟେ) । ମାନଦା ।

(ମାନଦା ପ୍ରବେଶ କରିଯା ନେପଥ୍ୟେର ଦିକ୍କେ ଚାହିୟା ବାଲଳ)

ମାନଦା । ନାହେବବୁମା । ଭେତରେ ଡାକବ ଏଥିନ ?

ସୁନ୍ମାତି । ଡାକ । (ଖୁଟେ ଚୋଥ ମୁହିଲେନ)

ମାନଦା । ନାୟେବବାସୁ ଆସୁନ—ଡେତରେ ଆସୁନ !

(ଯୋଗେଶେର ପ୍ରବେଶ)

ମାନଦା । ସାକ, ଆଣନ୍ଦାରୟେ ମନେ ପଡ଼େଛେ ଏ ବାଢ଼ୀ ବଲେ—ଏତେ ଆମାଦେର ଭାଗ୍ୟ ! ଶେମେ ଏଲେନ ।

ଯୋଗେଶ । ଆସତେ ପାରିନି ମାନଦା । ମହୀନବାସୁର ଓହ ଖବର ନିୟେ ଆସତେ ଆର ପା ଉଠିଲ ନା ।

ସୁନ୍ମାତି । ବସୁନ ମଜୁମଦାର ଠାକୁରପୋ ! ମାନଦା ଏକଥାନା ଆସନ ଅନେ ଦେ ମା !

ଯୋଗେଶ । ଥାକୁ ବୁଝିବାକର୍ଷଣ ! ଆମି—ଆମି ; ବଲବାର କଥା ଆମି ଖୁଜେ ପାଞ୍ଚି ନା ବୁଝିବାକର୍ଷଣ !

ମାନଦା । ଆମି ବଲେ ଦିଛି ନାୟେବବାସୁ । ମହଲଗ୍ରଳି ସବ ନିଲେମ ହେୟ ଗିଯେଛେ—ରାଯହାଟ ଚକ ଅଫଜ୍ଜଲପୁର ଆର ଚକ ରାସବପୁର ଛାଡ଼ା ।

ଯୋଗେଶ । ଆମାର ଠିକ ସ୍ଵରଗ ଛିଲ ନା, ଆମି ତଥନ ମହୀନବାସୁର ମାମଲା ନିୟେ—

ସୁନ୍ମାତି । ଆମି ସବ ଶୁଣେଛି ଠାକୁରପୋ ! ମହୀନେର ଦଶ ବ୍ୟସର ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଥିଯେଛେ । ଧଳ ନୀଲମ ହେୟ ଗିଯେଛେ !

ମାନଦା । ଆମାକେ କିନ୍ତୁ ପେଟ ଭରେ ମିଷ୍ଟି ପାଓଯାତେ ହେୟ ନାୟେବବାସୁ । ନାୟେବ ଥେକେ ଅର୍ମିଦାର ହଲେନ ।

ଯୋଗେଶ । (ଚମକିରା) ଏ ତୁମି କି ବଲହ ମାନଦା ? ଧଳ ତୋ ଆମି ଡାକି ନି, ଡେକେଛେ ଆମାର ସମ୍ବନ୍ଧୀ ।

ସୁନ୍ମାତି । ଆମି ଜାନି ଠାକୁରପୋ । ସବଇ ଆମି ଶୁଣେଛି ।

ଯୋଗେଶ । କି ବ'ଲବ ବୁଝିବାକର୍ଷଣ, ଆମି ତଥନ ମହୀନବାସୁର ମାମଲାର ରାର ଶୁନେ—ହତଭ୍ୟ ହ'ଯେ ଗେଛି ! ରେଭିନିଉ ବାକୀର ଦାରେ ମହାଲ ନୀଲମେର

ଦିନ ସେ ମେହି ଦିନ—ସେଟା ଆମାର ଖେଳଚ ଛିଲ ନା । ସଥିନ ଖେଳଗୁପ୍ତ, ତଥିନ ନୀଲେମ ଶେଷ ହ'ଏ ଗେହେ ।

ମାନଦା । ସେ ଦିନ କିଣ ମତ୍ୟନାରାଧଗେବ ମେବାଟି ଆପନାର ବାଡ଼ୀତେ
ଭାରୀ ଭାଲ ହ'ଯେଇଲ ନାୟେବାବୁ ! ଫଳ—ମୂଳ—ମିଷ୍ଟି—ଦୁଧ—ଯେମନ ଭୋଗ
—ତେମନି ଆଲୋ—ତେମନି ଆର ସବ ସ୍ୟବହା ! ଆମି ଦେଖେ
ଏସେହି ।

ଘୋଗେଶ । ମାନଦାର ଦ୍ୱାତୁଙ୍ଗଲୋ ସେମନି ଚକଚକେ—ତେମନି କି ପାତ୍ରା
ଧାବାଲୋ ! ତୁମି ଶିଳେ ଶାନ ଦିଯେ ଦ୍ୱାତ ପରିଷକାର କର ବୁଝି ?

ମାନଦା । ଏହି ଦେଖୁନ, ନାୟେବାବୁ କି ବଲଛେନ ଦେଖୁନ ! ବଣି, ହ୍ୟା
ଗୋ—ନେଟୁଲେର ଦ୍ୱାତେ କି ଶିଳ ଲାଗେ—ନା ଶାଗ ଲାଗେ ? ସାପ କାଟିବାର
ମତ ଧାବ ଭଗବାନଙ୍କ ମେ ତାବ ଦ୍ୱାତେ ଦିମେହ ଦେନ ଗୋ ! ଆପନାବ ମତ—

ସୁନ୍ଦରିତି । ମାନଦା ! ଛିଃ !

ମାନଦା । କିମେବ ଛି ଗୋ ! ଆପନାବ ମତ ମାରୁଯକେ ସଂସାବ କବତେ
ହ୍ୟ ନା ! ସେ ଲଜ୍ଜାର କାଜ କରଲେ, ତାବ ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ, ଆପନାର ଲଜ୍ଜା
ହ'ଛେ ! ନାୟେବାବୁ ସୁନ୍ଦରୀର ବେନାମେ ମହାଲ ନୀଲେମ କରିଯେ ଡେକେହେ,
ଏ କଥା ଜ୍ଞାନେ ନା କେ ?

[ବାଗ କରିଯା ଚଲିଯା ଗେଲ

ଘୋଗେଶ । ଶାପନି ବିଶ୍ୱାସ କରନ ବୁଟୁଟାକୁଳଣ, ଆମି—

ସୁନ୍ଦରିତି । ଓ କଥା ପରେ ହବେ ଠାକୁରଙ୍ଗୋ ! ଆଗେ ଆମାୟ ବଲୁନ,
ମହୀନ କି ବ'ଲେ ଗେହେ ଅମାୟ ? ଅହିନ ଆମାୟ ସବ ବଲେହେ ; ତବୁ ଆପନାର
କାହେ ଶୁନତେ ଚାଗ । ହ୍ୟ ତୋ ଅହୀନ ଆମାର କାହେ କିଛୁ ଲୁକିଯେହେ !

ଘୋଗେଶ । ବଲଲେନ, ସନ୍ତ୍ଵନ ହ'ଲେ ବାବାର କାହେ ଥବରଟା ଚେପେ ରାଖିବେନ ।
ମାକେ କାନ୍ଦତେ ବାରଣ କରବେନ । ଆରା ତାକେ ବଲବେନ ସେ, ପାପ ଆମି
କରି ନି । ମାୟେର ଅପମାନେର ଆମି ଶୋଧ ନିଯେଛି !

ସୁନ୍ଦରିତି । ଆର ? ଆର କି ବଲେହେ ଆମାର ମହୀନ ?

মোগেশ । আর বললেন অঙ্গীনবাবুর কথা !—অঙ্গীনকে যেন পড়ান
হয়, যতদূর সে পড়তে চাইবে !

সুনীতি । আর ?

মোগেশ । ওটি কথাটি ফিরিয়ে ফুরিয়ে বললেন ! আর কি বলবেন ?
(একটি পরে) তা'হনে এখন আমি আসি বউঠাকুরণ ?

সুনীতি । আর একটা কথা ঠাকুরপো !

মোগেশ । (হাড়াইল) বলুন ।

সুনীতি । বলছি ; আপনি তো সবটি বুঝছেন । যে অবস্থায় ভগবান
ফেললেন, তাতে যি, চাকর, রঁধুনী সবটি জবাব দিতে হবে । আপনার
সম্মানই বা মাসে মাসে কি দিয়ে ক'বৰ ঠাকুরপো ?

মোগেশ । তা বেশ তো বউঠাকুরণ ! আর কাজও তেমন কিছু
বইল না । লোকের দরকারই বা কি ? তবে যখন যা দরকার পড়বে,
আমি ক'রে দিয়ে যাব । মধ্যে মধ্যে নিজেই খোজ নেব আমি ।

সুনীতি । না—না, আপনি আর কষ্ট করবেন না । আপনার
নিজেরই এখন কাজ অনেক বেড়ে গেল । এর উপর—

মোগেশ । না—না, বউঠাকুরণ, মহাল আমি ডাকি নি, আমার
সম্মতি ডেকেছে । সেও তো প্রায় আট হাজাৰ টাকা ধাৰ দিয়েছে—
মহাল নীলেম—

সুনীতি । সে টাকাও আপনার, আমি জানি । আপনি লজ্জা
পাবেন না ঠাকুরপো ! আমি আপনাকে দোষ দিচ্ছি না । বত কষ্টে
শঞ্চ কুরা টাকা আপনার,—হয় তো দৃষ্টিকৃটি চ'য়েছে ; শোকে দোষ
দিচ্ছে ! কিন্তু আমি দোষ দিই নি, দেবও না । বৱং এই আমার
সাহসনা যে, আমি আর খণ্ণী নই । আপনি তাহ'লে আসুন ঠাকুরপো !

ମାନଦା । (କହ ଆଜ୍ଞାଶେ) ମାଥାର ଓପର ତୁ ମି ଏଜ୍ଞାବାତ କ'ରୋ,
ନିର୍ବିଂଶ କ'ବୋ । ନଇଲେ ତୁମି କାଣା, କାଣା, କାଣା ।

ସୁନ୍ମିତି । ଛିଃ ମା । ଆମାର ଅନ୍ଦ୍ର—କର୍ମଫଳ । କେନ ପବକେ ମିଥେ
ଶାପ-ଶାପାନ୍ତ କବଚିସ୍ ?

ମାନଦା । (କାଦିଷୀ କୋଥେ ବେଶ ମ, ଆପ ନ ତାଟ'ଲେ ହ'ଥୁ ତୁମେ
ମଜୁମଦାବାକ ଆଶୀର୍ବାଦ କବନ ।

(ଅହାନେର ପ୍ରବେଶ)

ଅହିନ । ଚଢ଼ କବ ମାନଦା, ବାବା ଶୁନତେ ପାବେନ ।

ମା ।

| ମାନଦାର ଅହାନ

ସୁନ୍ମିତି । ଅହିନ ।

ଅହିନ । ଶୁତମ । ତୁ ମି ଏମନ କ'ରେ ଏମେ ଥାକାବୋ ଚଲେ ?

ସୁନ୍ମିତ । ଆବ ଯେ ବୈଯ ବ ଥିତେ ପାବଚି ନେ ବାବା । (ଅହାନେର ମାଥାଯ
ହାତ ବନ୍ଦୁତେ ବୁଲାଇତେ) ତୁ ତ ଭାଗ କବେ ପଡ଼ ଅହ, —ମହିନ ବାଲେ
ଗେଛେ । ଶିଗ୍ନୀର ଶିଗ୍ନୀବ ପାଶ କବେ ନେ । ତୀବର ତୁଇ ଜଙ୍ଗ ତବି ।
ତୁ ଦେଖାବ,—ଏମନ ବାବାର ଆବତାବ ଦେନ କାହିଁ ଓପର ନା ହ୍ୟ । ଓରେ
ମନୌ ପାଲେବ ଜଞ୍ଜେ ଦଃଃ ମାମାବ କମ ନୟ । କିନ୍ତୁ, ତବୁ ବନବ—ମହିବ ଓପର
ଅବିଚାବଟ ହ୍ୟେଛେ । ଓବେ, ଓବେ, ସବାଟ ତାକେ ନବସାତକଇ ଦେଖିଲେ—
ମାତ୍ରଭକ୍ତ ମହିନକେ କେଉ ଦେଖିଲେ ନା,—ଦେଖ ତେ ଚାହିଲେ ନା ।

ଅହାନ । (ଏକଟୁ ପବେ, ଏକଟା ଥବବ ନିଲାମ ମା । ଦଶ ବ୍ୟସର ପୂରୋ
ଦାନ୍ଦାକେ ଥାକତେ ହବେ ନା । ଜେଳ ଆହନେ, ମାସେ ଚାବ ପାଇଁ ଦିନ କ'ରେ
ମାଫ୍ ହ୍ୟ । ଜେଣେ ଯାବା ଭାଗ ବ୍ୟବହାବ କବେ, ତାବା ଆବତ ବେଶୀ ମାଫ୍
ପାଯ । ଆଡାହ ବହବ—ତିନ ବହବ ମାଫ୍ ପାବେନ ଦାଦା ।

ସୁନ୍ମିତି (ହାଶିଯା) ମାଫ୍ ! ଓରେ, ଯେ ମହାନ ମାଥା ଉଚୁ କ'ରେ ଚଳା ଛାଡ଼ା
ଚଲତେ ଜାନେ ନା, ମେ କି ମାଫ୍ ନେୟ—ନା, ତାକେ କେଉ ମାଫ୍ ଦେୟ ।

দ্বিতীয় দৃশ্য

(ইন্দ্র রায় বিষণ্ডাবে বসিয়া ও হেমাপ্রিণী দাঢ়াইয়া ছিলেন)

হেম। তোমায় একটা কথা জিজ্ঞাসা করতে এসেছি।

ইন্দ্র। বল!

হেম। তুমি এমন ক'রে রয়েছ কেন—কি হ'য়েছে তোমার? অস্থির হয়ে ঘুরেশেড়াও, মনে হয,—কে যেন তোমাকে চাবুক মেরে নিয়ে বেড়াচ্ছে! চাকর বাকর দূরের কথা, আমারও জিজ্ঞাসা করতে সাহস নয় না। উমা পর্যন্ত তোমার স্মৃতে আস্তে চায না! একদিন দুদিন নয়—আজ প্রায় দু' তিন মাস হ'য়ে গেল।

ইন্দ্র। দু' তিন মাস নয়, তিন মাস পূর্ণ হ'য়ে চাব গাস হ'তে চলেছে!

হেম। কিন্তু, কেন?

ইন্দ্র। তুমি কি অরূপান করতে পাব না হেমাপ্রিণী?

হেম। পারি! কিন্তু, তোমার সামনে ব'লতে ভরসা পাই না।

ইন্দ্র। (হাত ধরিয়া) এ লজ্জার বোঝা, শুধু লজ্জার বোঝা নয় হেমাপ্রিণী, অপরাধের বোঝা নামাতে তুমি আমায় সাহায্য কর। তুমি আমায় বরাবর বাবুণ ক'বেছিলে, আমি শুনি নি, তাই তোমাকেও বলতে পারি নি এতদিন। তুমি একবাব দ্ব্যামেখ্যের বাড়ী যাও মহীনের মায়ের কাছে!

হেম। ওগো, কোন মুখে আমি গিয়ে দাঢ়াব? কি বলব?

ইন্দ্র। (গাঢ়স্বরে) আমার লজ্জার বোঝা, অপরাধের বোঝা সাধায় নিয়ে মুখ নীচু ক'রে দাঢ়াবে। অকপটে অপরাধ স্বীকাব করবে!

ତାଥା—ତାରା ମା । ରାଧାରାଣୀର କାହେ ସାମେଶ୍ଵରେ ଅପରାଧେର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ
କ'ବେ ମହୀନ ଆମାରଙ୍କ କାହେ ମେଟେ ବୋଝା ଚାପିଯେ ଦିଯେଛେ ! ନମୀ ପାଲକେ
ଆମିହ ନିୟକ୍ତ କବେଚିନାମ—ଚଞ୍ଚଳାତ୍ମୀୟର ଅପମାନ କବତେ, କିନ୍ତୁ, ସେ
ଅପମାନ କରିଲେ ରାଧାରାଣୀର—ରାୟ ସଂଶେର କଞ୍ଚାର—ଆମାର ଦଶୋଦରାର !
ତୁ : ! ଆଦାଲତେ ମହୀନ କି ବଲଲେ ଜୀବନ ? ସରକାରୀ ଉକ୍ତିଲ ବଲଲେ—
—ଯୁତ ନମୀ ପାଲ ସାବ ଅପମାନ କ'ରେଛିଲ, ସେ ଆସାମୀର ସଂମା । ମହୀନ
ସଜ୍ଜାବେ ପ୍ରତିବାଦ କବଲେ,—“ଧାର ନୟ—ବନ୍ଦନ ଧୀର । ସେ ନୟ, ବଲୁନ
ତିନି । ସଂମା ନୟ—ମା ! ଆମାର ବଡ଼ମା !”

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ଦୀପାର୍ତ୍ତର ହୟେ ଗେଲା !

ଇନ୍ଦ୍ର । ଦଶ ବ୍ୟସର ! ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଦେଶ ହ'ଲ ହେମାଞ୍ଜିନୀ, ମାଥାଟା
ଆମାର ହେଟ୍, ହୟେ ଗେଲା । କିନ୍ତୁ,—ରାମେଶ୍ଵରେର ଛେଲେର ଏକଗାଛି ଚୁଣୁଓ
କାପିଲ ନା । ନିର୍ଭୀକ ଦୃଷ୍ଟିତେ ସେ ଚେଯେ ରହିଲ ! ଆବ ଆମି ମେହେ
ମାଥା ମେଟେ କ'ରେ ବେରିଯେ ଏଲାମ, ସେ ମାଥ, ଆଜନ୍ତା ତୁଲତେ ପାରଛି ନା !
ଦେଖ, ରାମେଶ୍ଵରେର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରୀ, ଶ୍ରୀନାର୍କୁ ଦେବୀ ପ୍ରକାଶର ମେଯେ,—ମଂସାରେର
ଭାଲ ମନ୍ଦ କିଛି ବୋଧେ ନା !—ମେହିଟେଇ ଭୟେର କଥା । ଆମାର କଥା ତୁମି
ତାଫେଇ ବ'ଲେ ଏସ । ଆରା, ବ'ଲବେ ଯେ, ଯୋଗେଶକେ ଯେନ ଜ୍ଵାବ ଦେନ ।
ଆର—

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ଆର କି ବଲବ, ବଲ ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ଆର ବଲବେ—ଆମାର ଜୀବନ ଥାକତେ ତୀର ବା ତୀର ଛେଲେର
ଅନିଷ୍ଟ ଆମି ହ'ତେ ଦେବ ନା !

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ଉତ୍ତାକେ ସଜ୍ଜେ ନିଯେ ଯାଇ ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ସାଓ ! (ହେମାଞ୍ଜିନୀ ପ୍ରହାନୋତ୍ତତା) ହ୍ୟା, ଆର ଏକଟା କଥା
—ବଲବେ ଏହି ଚରଟା ଥେକେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆୟ ହବେ ବ'ଲେ ମନେ ହ'ଜେ । ଚରଟା
ଶୁଦ୍ଧେରଇ ମୋଳ ଆନା ! ହ୍ୟା, ଆମି ଶ୍ରୀକାବ କରଛି ! ଆମାଦେର
ଜ୍ଞାତିଦେର ଦ୍ୱାରୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ! ତାଦେର ଦ୍ୱାରୀର ମୂଲ୍ୟରେ କିଛୁ ନେଇ । ଆରାଓ

বলবে, চৰটা যেন এখন আব বন্দোবস্ত না কবেন। —অন্ততঃ আমাকে জিজ্ঞাসা না ক'বে ক'চু যেন না কবেন।

হেমাঙ্গিনী। আবাব তুমি ওখাখ এনছ কেন? ওটা তো ওদেবহ ঘোল আনা!

ইন্দ্ৰ। (হানিয়া) না, না! ভাগ আমি দাবী কৰছি না। বাকী চৰটা থেকে বিশেষ গোভ সন্তোষনা আছে, সেটেটে আমি জানাচি! চৰেব কথা আমি কাগজে বিজ্ঞাপন দিয়েছিলাম। আমাৰ বিজ্ঞাপনেৰ উক্তৰে এক ভদ্ৰলোক আমায় পত্ৰ দিয়েছেন। অহীনেৰ মাকে তুমি জিজ্ঞাসা কৱবে—যদি তাৰ মত থাকে, তবে আমি মে ভদ্ৰলোককে আসবাৰ জন্যে পত্ৰ নিৰ্ধাৰণ কৰিব।

হেমাঙ্গিনী। বন্দব।

[প্ৰস্থান]

ইন্দ্ৰ। তাৰা—তাৰা মা! মিত্ৰিব।

। (মিত্ৰিবেৰ প্ৰবেশ)

শোন মিত্ৰিব, আজ থেকে—

মিত্ৰিব। আজ্জে!

ইন্দ্ৰ। আজ থেকে চক্ৰবৰ্তী বাড়ীৰ সঙ্গে শক্তাৰ সমস্ত আমি মুছে দিলাম।

মিত্ৰিব। এ তো স্মৃথেৰ কথাহ ছজুৰ!

ইন্দ্ৰ। শুধু শক্তা মুছে দেওয়াই নয় মিত্ৰিব। চক্ৰবৰ্তী বাড়ীকে বক্ষা ক রতে হবে আমাকে। তুমি থুব দৃষ্টি বেঞ্চো মিত্ৰিৰ, যেমন দৃষ্টি বাথ আমাৰ সম্পত্তিৰ ওপৰ।

মিত্ৰিব। যে আজ্জে।

(অনন্তেৰ প্ৰবেশ)

ইন্দ্ৰ। এসেছে?

ଅନନ୍ତ । ଏମେହେନ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ମିତ୍ରିବ, ଯୋଗେଶ ମଜୁମଦାବ ଏମେହେ, ଆମିଟି ଡାକଟେ ପାଠିଯେଛିଲାମ । ଓକେ ପାଠିଯେ ଦାଓ ଏଥାନେ ।

(ମିତ୍ରିବ ଓ ଅନନ୍ତର ପ୍ରଥାନ - ଏକଟୁ ପବେ ଯୋଗେଶର ପ୍ରବେଶ)

ଇନ୍ଦ୍ର । (ନେପଥ୍ୟେ ଚାଟିଯା) ଆବେ ଏସ, ଏସ । ମଜୁମଦାବମଶାୟ ଏସ ଯୋଗେଶ । (ନମଦୀବ କରିଯା) ଆଜେ ବାବ, ଆଶ୍ୟହିନ ଲୋକକେବେ ମହାଶ୍ୟ ବନଲେ ଗାନ୍ଧ ଦେଉୟା ହ୍ୟ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ବିଷୟ ହ'ଲ ଆଶ୍ୟ ହ'ତେ କତଞ୍ଚିଣ ମଜୁମଦାବମଶାୟ ? ଏକଦିନେ ଏକ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ଜୁମ୍ବେ ଥାଏ । ଚକ୍ରବତ୍ତୀଦେବ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ତୋ ଏଥିନ ତୋମାରିହ । ଜାନ ମଜୁମଦାବ, ଆଜି କାଳ ବଦ ବଡ ଲୋକେବ ମାଥ ବକ୍ରି ହ୍ୟ, ମୃତ୍ୟୁର ପର ତାଦେବ ମାଥା ନିଷେ ଦେଖ - ସାବାଦଗ ଲୋକେବ ସଙ୍ଗେ ତାଦେବ ମଞ୍ଜୁଙ୍ଗିକ ତକାନ । ଆମି ଭାବଛି ମଜୁମଦା । — ଅବଶ୍ୟ ତୋମାର ମାଥା ନୟ —, ତୋମାର ପାଞ୍ଜବାର ତାତ ଗାନ ତିଲେ । କିମେ ବାଥବ, — ପାଶା ତୈରୀ କ'ବବ । ଏହାତୁ କଲାମ, ବାଗ ଏ ବା ନା ! କିନ୍ତୁ ବାକୀ ଯେଉଁକୁ ବ'ଯେହେ, ମେଚୁବ କି ବ୍ୟାହସା କବ'ବ ବନ ଦେଖି । ଆବେ କଥାହ ବଲ ? ଲଜ୍ଜା କି । ପ୍ରତିବ ପତନେ ଭାତେବ ଟୁଥାନ, ଏ ତୋ ଜଗତେ ଚିନଦିନ ସ'ଟି ଆସଛେ ।

ଯୋଗେଶ । ଆଜେ ନା ବାଧୁ । ଓବାଡ଼ୀର ସଙ୍ଗେ ଆବ ଆମାବ କୋନ୍ତିମାନ ସମସ୍ତ ନେହି !

ଇନ୍ଦ୍ର । ମାନେ ”

ଯୋଗେଶ । ଆମାର ଜବାବ ହ୍ୟ ଗେଛେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଜବାବ ହ୍ୟ ଗେଛେ ? କେ ଜବାବ ଦିଲେ ? ବାମେଶ୍ଵରେ ଏଥିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏହିକେ ଦୃଷ୍ଟି ଆଚନ୍ତ ନାକି ?

ଯୋଗେଶ । ଆଜେ ନା । ଜବାବ ଦିଲେନ ଗିଲ୍ଲିଠାକରଣ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ହ' । ମେଘଟା ବେଶ ବୃଦ୍ଧିମତ୍ତୀ ବଲେଟ ତୋ ବୋଧ ହଜେ । ନିଲେ ତୁମି ତୋ ବାକୀଟୁକୁ ଅବଶିଷ୍ଟ ରାଖିତେ ନା । ବାବେ ଥାନିକଟା ଥେବେ,

থানিকটা ফেনেও যায় । কিন্তু সাপের তো সে উপায় নেই । গিলতে আবস্থ করলে, শেষ তাকে করতেই হবে । কিন্তু, কাজটা তোমার পক্ষে ভাল হ'ল না যোগেশ !

যোগেশ । আজ্ঞে বাবু, মহীনবাবুর মামলাতে সম্পর্কীয় বেনামে টাকাও তো আমি অনেক দিয়েছি !

ইচ্ছ । তা দিয়েছি । ফিন্ড মামলায় বাজে খরচ করবার অভুতাতে তার অন্দেকই তো তোমার ঘবে ঘুবে এসেছে হে । এখন শোন, তোমায় যে জন্মে ডেকেছি !

যোগেশ । বলুন ।

ইচ্ছ । চক্রন্তৌদেব বাকি সম্পত্তির ওপর আব লোক তুমি ক'ব না ! ওগুলো রামেশ্বরের ছেনেদেব থাকবে । জেনে বাথ, আজ থেকে ওদেব রক্ষক হ'বে রইলাম আমি ।

অচিহ্ন্য । (নেপথ্য) বায়মশাহ ! বায়মশাহ ! Very very good news and পাঁকা news my lord ! (প্রবেশ) Three hundred percent.

ইচ্ছ । অচ্ছা, তুমি তাহ'লে এস যোগেশ ! কথাটা যেন মনে থাকে । [প্রণাম করিয়া যোগেশের প্রস্থান]

ওবে ! অচিহ্ন্যবাবুর জন্মে চা আর তামাক ।

অচিহ্ন্য । চা with আদাৰ রস and তেজপাতা ।

ইচ্ছ । মে আব বসতে হয় না । সেই জন্মেই—বল্পান, অচিহ্ন্য-বাবুর জন্মে ।

অচিহ্ন্য । এখন serious talk, business-এর কথা,—ব্যবসাৰ কথা !

ইচ্ছ । আবাৰ কি ব্যবসা আবস্থ কৰলেন ?

অচিহ্ন্য । খসখস ।

ইন্দ্র। খসখস্ ?

অচিন্ত্য। খসখস। খসখস। খসখস্ বোবেন তো ? পর্দা হয ?
জল দিলে চমৎকাব গঙ্ক ওঠে !

ইন্দ্র। বেনা ঘাসের মূল ?

অচিন্ত্য। Right। চবেব ওপৰ সাঁওতালবা, চাষীবা বেনা ঘাস
তুলে বা-শৌ-কু-ত ক রে কবে ফেলেছে। আমবা মেহগুনো নিয়ে চালাব
দেব। no থবচা, সবচ লাভ।

অমল ও মথাজিৰ পৰেণ)

ইন্দ্র। (বিশ্বাবে) অমল ? তুহ হঠাৎ ? আৱ-হনি ?

অমল। বড় আমা কুকে সঞ্জে দিয়ে আমাকে পাঠিয়ে দিলেন। উৱ
মিঃ বি মুখাজি—বড় দক্ষজন দাবদায়ী। অনেক দিন ব্যবসা কৰছেন।
চবেব জামটা দেখতে এসেছেন, সুবিধা হ'লে—এখানে একটা sugar
mill কৰতে চান। মিঃ মুপোঁজ। হ'নহ আমাৰ বাবা।

ইন্দ্র। নমস্কাৰ ! বশুন—বশুন !

মথাজি। নমস্কাৰ। চমৎকাৰ দেশ কিছ আপনাদেৱ। Natural
resource প্ৰচুৰ। বন বয়েছে, গিৰিগাটী রয়েছে, মাটীৰ তলায
ক্ষয়া থাকাও অসম্ভব নয়। জমিবও উৰ্বৰবাণশক্তি যথেষ্ট। এখানে
অনেক কিছু কৰা ষেতে পাৰে।

ইন্দ্র। বেশ তো, আসুন, এখানে আপনি, একটা থেকে পাঁচটা
কৰন। দেশেৰ উন্নতি হোক।

অচিন্ত্য। কুন্তু দেশেৰ উন্নতি হয ? এই কথাটা আপনি বললেন ?
সৰ্বনাশ হবে মশাহ, দেশেৰ সৰ্বনাশ হবে। বাজোৰ লোক এস
কুট্বে এখানে, কুনি—কামিন—গুঙ্গা—ডাকাত—বদ্মায়েস—
চোৰ—জোচোৰ—বাটপাড়, ঝোঁখ, কলেৱা, বসন্ত, থাইসিম—

(ଚାନ୍ଦୀ ଚାକରେର ପ୍ରବେଶ)

ଚା ଏନେହ ? (ଲହୁଆ ଚମୁକ ଦିଧା) ଆଃ ଚମ୍ବକାବ ହେବେ ।

ହଞ୍ଜ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାବ, ଆପଣାର ନାଙ୍ଗ କଥା ପବେ ହେବେ, କେମନ ? ତାଙ୍କ'ଲେ ମୁଖ୍ୟମଶାୟ - ଆପଣି ଏଠିନ ବିଶ୍ରାମ କରନ । କାଣ ସକାଳେ ଚବ୍ରଟା ଦେଖବେନ । ଟାତିମଧ୍ୟ ଆମ ଚବେର ମାନ୍ଦିକଦେବ ସଂବାଦ ଦିଇ । ଚବ୍ରଟା ଠିକ ଆମାବ ନୟ, ଆମାବ ଏକ ସନ୍ତିଷ୍ଟ ଆୟୋଧ୍ୟେନ । ଏହି ଗ୍ରାମେବେଳେ ଚକ୍ରବତ୍ତୀବାବୁ - ତାନା ଓ ଜମିଦାର, ତାଦେବଟି ।

ଅମନ । ଜାନେନ ବାବା, ଚକ୍ରବତ୍ତୀ ବାଡିର ଅଣୀନ ଏବାବ] : A ତେ ଖୁବ୍
ଭାଲ ଫାକ'ବେଛେ । କା । ପରୀକ୍ଷାବ ଫଳ ବୈବିଧ୍ୟେତେ । University-କେ
ମେକେଣ୍ଠ ହ ଘେରେ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । Brilliant boy,—a brilliant boy ଅଣୀନ is a
brilliant boy ! ଆମ ଆପଣାକେ ବନ୍ଦୋଚିଲାମ, I knew it —

ହଞ୍ଜ । ତୁମ ଯାଓ ଅମା, ଏଗୁନ ଅଣୀନକେ ଥବନ ଦିଯେ ଏମୋ ।

ଅମନ । ଆମି ଓର୍ଦ୍ଦେବ ବାଢା

ହଞ୍ଜ । ହ୍ୟା । ଉମା, ତୋମାବ ମା, ଓର୍ଦ୍ଦେବ ବାଢା ଗେଛେନ । ତୁମି ବାଓ ।

[ଅମାନାବ ପ୍ରଥମ]

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆମିଓ ଚାଗାମ । ମମ୍ପ ପ୍ରାମେ ବଲେ ଆସି ଆମି ।
ତୁ କି ବିଚିତ୍ର ସଂଘଟନ । ଅଭୃତପୂର୍ବ ମନ୍ୟକୁଦ ସଟନା - ଗଦି ବିଦ୍ଵାବକ
ସଂବାଦ - ମହାନେବ ଦୀପାଳ୍ୟ । ଆବ ଆନନ୍ଦ ସଂବାଦ - ଗୋବବେର କଥା —
ଅଣୀନ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟେ ବିତୌଯ ଥାନ ଅବିକାବ କବେଛେ । ଅନ୍ତୁତ । (ସହସା)
କିନ୍ତୁ, ବାପାବଟା କି ବାୟମଶାହି !

ହଞ୍ଜ । ମିତ୍ତିବ—ମିତ୍ତିବ !

(ମିତ୍ତିବର ପ୍ରବେଶ)

ଇନି କାକାତା ଥେକେ ଏମଛେନ । ମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସାଦାବ ଲୋକ । ଚକ୍ରବତ୍ତୀଦେଇ
ଚବ୍ରଟା ଦେଖବେନ । ପାଶେର ବରେ ଓର୍ଦ୍ଦେବ ଥାକାର ବ୍ୟବସା କବେ ଦାଓ ।

ମୁଖାର୍ଜି । ଆମାର ସମୟ କିନ୍ତୁ ଖୁବ କମ ବ୍ୟାଯମଶାଇ ! ଆଜଇ ଚରଟା ଦେଖାଇଲେ କିନ୍ତୁ ଭାବ ହ'ତ ! କାଳହ କାଜ ଚାକେ ଯେତେ ପାବନ ! ଅବଶ୍ୟ if the land suits my purpose. ଚଲୁନ ନା, ଏ ବେଳାଯ !

ତଙ୍କ । ବେଶ ତାହ ହବେ । ମିତ୍ତିବ, ମୁଖୁଜ୍ଞୋମଶାହଙ୍କେ ତା ଜ୍ଞାନ-ଧାରାର ଥାହଯେ ଚରଟା ଘୁବିଯେ ନିଯେ ଏସ !

[ମିତ୍ତିବ ଓ ମୁଖୁଜ୍ଞିବ ପ୍ରସ୍ଥାନ

ଅଚନ୍ତ୍ୟ । ଦ୍ୟାପାବଟା କି ବଲୁନ ତୋ ବାୟମଶାହ ? ଉମା, ଉମାର ମା, ଚକ୍ରବତ୍ତୀ ବାଡ଼ୀ ଗେଛେନ, ଅମନକେ ପାଠାନେନ । ଚରଟା ବଲୁନ ଚକ୍ରବତ୍ତୀ ବାଡ଼ୀର ! କୋଥା ଥେକେ କୋଥାଯ ଚ'ଲଲେନ ଆପଣି — ବନବେନ ନା, state secret, କେମନ ” ଆଜ୍ଞା, ନା ବଲୁନ]

| ପ୍ରସ୍ଥାନ

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

କାଣିନ୍ଦୀର ଚର

(ଅଠୀନ ଓ କମଳ । ଅହିନ ଚାରପାଯାଯ ବସିଯାଛିଲ, କମଳ ଯୋଡ଼ହାତେ ମାଟିତେ ବସିଯା କଥା ବନାଟେଚେ)

କମଳ । ଆପୁନି ଡିଯାକେ ଦୋଳ ବାଙ୍ଗାବାବୁ । ଏଜ୍ଞାତ କୁଳହେ ଦୂରକାନଦାରଟେ । ଧାନ ଲିଛେ ଆମାଦେଇ କାହେ, ହିସେବ କୁବହେ ନା, ଲିଖ୍ୟାଦି ଦିଛେ ନା ।

ଅଠୀନ । କି ବଲହେ ?

କମଳ । ବୁଲହେ ? ବୁଲହେ କତ କି । ଉ ଆମବା ବୁଝିତେ ଲାବାଚ ।

ଅଠୀନ । (ଅନ୍ଧ ବିବକ୍ଷି) ଓ ବ କାହେ ଧାନ ନିଲେ କେନ ତୋମବା ?

କମଳ । ଏହି ଦେଖ୍, ବାବୁ କି ବୁଲଛେ ଦେଖ । ହା ବାବୁ, ବୋର୍ଡର ମୋମ୍‌ଯଟାତେ ଆମରା ଥାବ କିଗେ ? ତାଥେଇ ଲିଲମ ! ଆବାର ଧାନ ଉଠିଲେ ଦିନମ, ଆସନ୍‌ଓ ଦିନମ, ସ୍ଵଦନ୍‌ଓ ଦିନମ । ତବେ ମାନୁଷଟା ବୁଲଛେ—ଶୋଧ ଯେହେ ନାହିଁ ! କି ବୁଲଛେ—ଇ-ବଞ୍ଚର ଉ-ବଞ୍ଚର—ସି-ବଞ୍ଚର ଆମରା ବୁଝିତେ ଲାଗାଇଛି ।

(ସାରୀର ପ୍ରବେଶ)

ସାରୀ । ଓ ବୁଢ଼ା, କଥା ତୁର କୋଥିନ୍ ଶେ ହବେ ? କି ଗଜର ଗଜର କୁରାହିସ୍ ଗୋ ? ଆମରା ଲାଚ୍-ବ, ବାଙ୍ଗବାବୁବ ଛାଯୁତେ—ହେ—!

କମଳ । ଏ ଦେଖ୍ ବାବୁ, ଏହି ମେଘେଟୋ, ସାରୋଟୋ, —ବଜ୍ଜାତ କୁବଛେ, ଛଣ୍ଡ କୁବଛେ । କଥା ଶୁଣଛେ ନା ଆମାବ ! ଆପୁନି ଉଗାକେ ବଳ୍ପା ବାଙ୍ଗବାବୁ, ବଜ୍ଜାତ କୁବତେ ଲାଇ—ଛଣ୍ଡ କୁବତେ ଲାଇ—

ଅହିନ । (ହାମିଗ୍ଯା) ନା ନା, ସାରୀ ବଡ଼ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମେୟେ ! ହ୍ୟାବେ ସାନୀ ତୁଇ ଛଣ୍ଡମୋ କରାହିସ ନାକି ?

ସାରୀ । ହ୍ୟା କୁବଛେ । କୁବଦେ ନା କେନେ ? ଓ ଆମାକେ ଅଗନ ବୁଲାଇ କେନେ ?

ଅହିନ । ହ୍ୟାବେ ମାଧି, କି ବଲେହିସ୍ ସାରୀକେ ?

ସାରୀ । (କମଲେର ମୃଥ ଚାପିଯା) ନା, ବୁଣିସ୍ ନା । ବୁଣିସ୍ ନା !

କମଳ । (ଛାଡ଼ାଇଯା) ନା, ଆମି ବୁଲବ, ବାଙ୍ଗବାବୁକେ ବୁଲବ ! ତୁ ଛଣ୍ଡ କୁରାହିସ,—ବିଆ କରବ ନା ବୁଲାହିସ ?

ସାରୀ । ଇ ବୁଲାଇ । କୁବଦେ ନା ବିଦ୍ୟା ଆମି ଉପାକେ ଆମି ବିଦ୍ୟା କୁବଦେ ନା । ବନ କେନେ ତୁ !

[ରାଗ କରିଯା ଚଲିଯା ଘେନ]

କମଳ । ଓହି ଦେଖ୍ ବାବୁ ! କି ବୁଲଛେ ଦେଖ ! ତୁ ଉପାକେ ବୋଲ !

ଅହିନ । ବର କି ଥାରାପ ନାକି କମଳ ?

କମଳ । ବାବାରେ ! ଏ-ହି ମରଦ । ଏ-ହି ଛାତି ! ଏ-ହି ଗାଁସେ ବଳ,
ଆମାଦେର ଦୁନୋ ଥାଟ୍‌ତେ ପାରେ ।

ଅହୀନ । ତବେ ?

କମଳ । ତାହି ତୋ ବୁଲଛି ଗୋ ! ଦେଖୁ କେନେ,—ବୁଲଛେ କାଳୋ ।
ମାଧ୍ୟମି କାଳୋ ହ୍ୟ ନା, ହା ବାବୁ ! ତୁ ଉଧାକେ ବୋଲ ବାବୁ !

ଅହୀନ । ତୋମାର କଥା ଶୁଣଛେ ନା, ଆମାର କଥା ଶୁଣବେ କେନ ?

କମଳ । ଉବେ ବାବାବେ ! ଆମ୍ବନି ବାଙ୍ଗବାଦ, ରାଙ୍ଗଠାକୁରେର ଲାତି—
ଉରେ ବାବାରେ— (ଅମଲେନ ପ୍ରବେଶ)

ଅମଲ । ଅହୀନ ?

ଅହୀନ । ଅମଲ ?

ଅମଲ । କାଳ B. A ର result ବେବିଧେଇ ! You have stood
2nd in the University. Congratulation ! ତୋମାଦେର ବାଡି
ଶ୍ରୀମତୀ ଶୁଣଲାମ, ତୁମ ଏଥାନେ—ଆମି ଛଟେ ଏଥାନେ ଏଲାମ ।

ଅହୀନ । (ଆଲିଙ୍ଗନ) You are an angel ! ଦେବଦୂତେବ ମତ
ଆଶୀର୍ବାଦ ନିଯେ ଏଲେ ।

ଅମଲ । ଇଂଞ୍ଜେନ୍ର ରାଜୀ ଓ ଫ୍ରାନ୍ସେର ରାଜୀ, ପରମ୍ପରେ କରଲେ ଶୁଭ
ଘୋଷଣା, ଫଳେ ହଟେ ଦେଶେବ ଦେଶଦାସୀବା ପଦମ୍ପରେର ଶକ୍ତ ହ'ତେ ବାଧ୍ୟ ହ'ଲ ।

(ହାସ୍ତ)

ଅଗୀନ । (ହାସିଥା) You talk very nice !

ଅମଲ । You look very nice, bright blade of a sharp
sword ! କବିର ଭାସ୍ୟାଯ ଥାପଖୋଲା ବୀକା—ନା, ବୀକା ନଯ, ଥାପ ଖୋଲା
ସୋଜା ତଳୋଯାର ! ତାରପର, ଏମ-ଏତେ କି ନେବେ ?

[କମଳ ଓ ମେହେଦେର ପ୍ରଥାନ

ଅହୀନ । ଏମ-ଏ ହ୍ୟ ତୋ ପଡ଼ାଇ ହବେ ନା ଅମଲ ।

ଅମଲ । କେନ ?

ଅହୀନ । (ଦୌର୍ଘନିଶ୍ଵାସ ଫେଲିଯା) ତାବର୍ତ୍ତି Private ଏ ଏମ-ଏ ଦେବ । ଏଥିନ ଏକଟା ମାଟ୍ଟାରୀ ଦେଖେ ନିତେ ହୁବେ ଆମାକେ ।

ଅମନ । ସେ କି ?

ଅହୀନ । ତୋମାକେ ବଲତେ ବାବା ମେଠ । ତୁମି ଜାନ ନା, ବାବାର ଅନୁଧେ, ଦୋହାର ମକନ୍ଦମ୍ୟ ଆମାଦେଇ ବହୁ ଟାକା ଧରଚ ହେବେ । ସଂପଦିତ ନୈତ୍ରାମ ହେବେ ଗେଛେ । ମା ଚାକଣ, ମାକୁଳ, କର୍ଷାଚାନ୍ଦେ ସବ ଜବାବ ଦିଯେଛେନ ।

ଅମନ । ଆମ ସଦି ଏକଟା ପାଇଭେଟ ଟୁଇଶାନି ମୋଗାଡ଼ କରେ ଦି ?

ଅହୀନ । ତୁମି କି ଉମାକେ ପଡ଼ାବାବ କଥା ବ'ନନ୍ତ ॥

ଅମନ । ତାହି ସଦି ବଲି ॥

ଅହୀନ । ନା, ମୋ ଆମି ପାରବ ନା ।

ଅମନ । ତୁମି ଉମାକେ ବୋଧ ତମ ଦେଖନି ।

ଅହୀନ । ଦେର୍ଥେଇ । ଚମ୍ବକାବ ମେଗେ ଉମା ! ଆମାବ ଥୁବ ଭାଣ ନେଗେଛେ ! କିନ୍ତୁ -ନା ।

ଅମନ । My God ! ଚବ ବାନ୍ଦାବନ୍ ହଲେଇ ତୋ ମୁଁ problem ମିଟେ ଯାବେ । ଯଥେଷ୍ଟ ଟାକା ପାବେ ତୋହନ୍ତା । ବାବା ବେଳିଭୋନ ଚମ୍ବଟା ହେ ତୋମାଦେଇଇ ମୋଳ ଆନା !

ଅହୀନ । କେ ? ମାମାବାବ ତାଙ୍କ ବଳାଇଛୋନ ?

ଅମନ । ହ୍ୟା ।

ଅହୀନ । ଚଲ କେବା ବାକ ! ଅନେକ ଦିନ ମାମାକେ ପ୍ରଧାମ କବା ହ୍ୟ ନି !

ଅମନ । ଦୋଜାଓ ! ଏକ ଭଦ୍ରଲୋକ ଚବ ଦେଖତେ ଏମେତେନ ତାକେ ପାବ ମିତିବକେ ଏକବାର ଦେଖି ! ତୁମି କମ-କେ ଏକଟୁ ତାଙ୍କ, ଦାଢ଼ !

[ପ୍ରହାନ

(ସାବାନ ପ୍ରବେଶ । ଦ୍ଵାରେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଓ ଯାହାରେ ।)

ଅହୀନ । ଆବେ । ତୁହି କୋଥାବ ହିଲି ଏତକ୍ଷଣ ? ବାଗ କରେହିସୁ ଶୁଭଲାମ ?

ସାରୀ । ହା । ଉଠିଥେନେ ବସେଛିଲାମ ।

ଅହିନ । ତୋଦେବ ବୁଡ଼ୋକେ ଡାକ ତୋ ?

ସାରୀ । ନା । ତୁ କି ବୁଲଛିଲି ରାତ୍ରାବାବୁ—ଓହି ବାବୁଟୋକେ ?

ଅହିନ । କି ବଲଛିଲାମ ?

ସାରୀ । ଡୀବ ବଢ଼ିନଟୋକେ ତୁ 'ବ୍ୟ କବବି' ବାସବାବୁବ ବିଟିକେ ?

ଅହାନ । ଦୂର । କେ ବନାନେ ? ନା—ନା ।

ସାରୀ । ହେ । ଆମି ଶୁଣିଲମ । ନା—ନା ବାବୁ । ଉଥାକେ ତୁ ବିଗ୍ନ କବିସ ନା ।

ଅହାନ । ଦୂର । ଭାଗ । କମଳ । କମଳ ।

| ଅହାନ

(ସାରୀଙ୍କ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଞ୍ଚଳିକେ ଗେଲ ।

ଅଚିଶ୍ଵା ॥ ଯୋଗେଶ୍ଵର ପ୍ରବେଶ)

ଅଚିଶ୍ଵା । ହେ, ବାପବେ । ବାପବେ । ଏହି ବ୍ୟାପାବଟାଇ ଆମି ଥବତେ ପାରିଛି ନାମ ନା । M.G. ॥ । ଅନ୍ତର୍ଜାଲଟେ ଥାବେବ ଟୁକରୋ ହେ । ' ଖନୋନ ମଣାଟ, ' ମ୍ଯୋଦା କି ବନ୍ଦିଲ ଅଜୀନକେ " My God ! ଓବେ ବାଗାନେ, ରାପବେ ।

ଯୋଗେଶ୍ଵର । ୯ । ପାନଶାଯ୍ମ ରାଜ୍ଞି ବଟେନ । ଭାଗ ଚାଲ ଦେଲେବେନ ।
କିନ୍ତୁ ଲଜ୍ଜା ଧାଟେ ମୁଁ ଡନି ବୋଲିନି । କି ବୁଝେ ଯାବେନ—ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ବାଜ୍ରି ?

ଅଚିଶ୍ଵା । ଯାବେ ମଣାଟ— ଏହି ମୁଖେହ ଯାବେନ । very clever
ଇକ୍କ ବାସ ! Two bird, with one stone ! ଟେ । ବାମେଶ୍ଵରାୟର
ଅର୍ଥାତ୍ ଇକ୍କବାସେବ ମହୋଦରା । କୁଣ୍ଡର ଖୁଣ୍ଡ ଗୋ ଇକ୍କ ବାସେବ ! ଓହ—
ଓହ ଓହ ସମ ଦ୍ୱାରା ଦେବେବେନ । ଏକଟି ବଞ୍ଚି ଡାକା ସମେ ଘନେହେ
ମଣାଟ । ମେଇବ ତୋହେ ଦେବୋଇ ! With my own eyes !

ଯୋଗେଶ୍ଵର । ଦୀନାନ ନା, ସମସ୍ତ ନାୟ ଗୋଟିକେ ଆମି ଏକ କରାଇ !
ଯତହ କରନ ଇକ୍କ ବାସ, ଆବ ବାମେଶ୍ଵର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଯତହ ପାଗଳ ହୋଇ—ଛୋଟ
ରାସାତୀର ମେଯେ ଡୁନି କଥନ ଓ ବାଡାତେ ଆମବେନ ନା । ଆମୁନ—

অচিন্ত্য ! Yes, রামেশ্বরবাবুর কথা একেবারে ভুলে গিয়েছিলাম আমি। ঠিক বলেছেন—ইন্দ্র রাধের আশা—আকাশ কুসুম। Case hopeless ! বামেশ্বর চক্রবর্তী ! একেবারে ভুলে গিয়েছিলাম। এংশুরণ শক্তিটা বড় কমে গেছে। প্রাঙ্গী শাক কয়েক দিন থেতে হবে দেখাই !

[উভয়ের প্রস্তাব]

(ইন্দ্র রাধ ও মুখাজ্জীর প্রবেশ)

ইন্দ্র। আপনাকে মিত্রের সঙ্গে পাঠিয়ে মনে হ'ল অন্যায় করলাম। আপনি আমার অতিথি। তারপর, কেমন দেখলেন চর ?

মুখাজ্জী। চমৎকার জায়গা ! আম র কাজের পক্ষে খুব উপযুক্ত। কাজটা আমি আজ রাত্রেই সেবে ফেন্নতে চাই, রায়েশশাঠ !

(অচিন্ত্য, ঘোগেশ ও শৃলপাণির প্রবেশ)

অচিন্ত্য। আমার কথা বিশ্বাস নাহয়, এর মুখ শুনুন। চিনির কণ এসবে।

ইন্দ্র। কি বাপার ?

শৃলপাণি। তুমি নাকি একলা চৰ বন্দোবস্ত কৰছ—সকল সরীককে ফাঁকি দিবে ? আমি গোজি খাব বলে কচু বুঝি না—না ! হ' হ', বাবা কেমন ধরেছি !

অচিন্ত্য। Protested—একলা আমি বলি নি !

ইন্দ্র। না ! আমি বন্দোবস্ত কৰছি না, আর সরীকেরাও ফাঁকি পড়ছেন না। চৰ বন্দোবস্ত কৰছেন রামেশ্বর চক্রবর্তী !

শৃলপাণি। মানে ?

ইন্দ্র। চৰ চক্রবর্তীদের !

শৃলপাণি। চৰ চক্রবর্তীদের মানে ?

অচিন্ত্য। থেতে দিন না মশাই ও কুণ। কষ্টাদ্য ভীষণ দায়—ভাল পাত্র পাওয়া দুর্ঘট ! তা মেয়ের বিয়ের জঙ্গে আপনাদেরই উচিং

ଏକଟୁ ତ୍ୟାଗ ସ୍ଥିକାର କବା ! ଧରନ ନା, ବାୟହୃତରେ କଞ୍ଚାଦାୟ ଉକ୍ତାରେ—
ଚବଟା ତାର ଘୋତୁକ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଅଚିଶ୍ଵାବାବୁ, କି ବନ୍ଦଶେନ୍ ଆପନି ?

ଶୂଳପାଣି । ଆମବା ସବ ବୁଝି ଇନ୍ଦ୍ର । ସବ ବୁଝି । ସବ ଥବର ରାଖି ।
ବାମେଶ୍ଵରେ ଛୋଟଛେଲେଟାର ସଙ୍ଗେ ତୋମାବ ମେଯେବ ବିଷେ ଦେବାବ ଇଚ୍ଛା—ମେହି
ଜଗେ ତୁମି ନିର୍ଜେବ ମତ ଆଜ ଆବାବ ଚନ୍ଦ୍ରଭୌଦେବ ତୋମାମୋହ କବହ !

ଅଚିଶ୍ଵ୍ୟ । କୁଳେବ ଧୋଟା ତୋ ବାୟମଶାୟେର ! ଶ୍ରେୟେବ ବିଷେ ନିଷେ
ବିପଦ ତୋ ଶ୍ରୀବନ୍ଦ ଭାବତେ ହବ ବୈକି ତାକେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । (କୋଧେ) ଅଚିଶ୍ଵାବାବୁ ।

ଶୂଳପାଣି । ତୁମ ତୁମ କବହ ଇନ୍ଦ୍ର । ବାମେଶ୍ଵର ଯତତ ପାଗନ ହୋକ,
ବାୟବାନୀର ଓଟ କାଣ୍ଡର ପଦ, ହୋଟବାବବ ବାଡ଼ାବ ମେଯେ ଆର ମେ କଥନୋ
ସବେ ଗୋକ୍ଫାବେ ନା ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଭଗବାନ, ବାୟବଂଶେବ ମାଥାୟ ତୁମି ଦ୍ୱାରାତ କବ । ପଢ଼େ ଥିଲେ
ମେ ଶୁଦ୍ଧ ବିଷ ଛଡ଼ାଇଛେ । ଉଚ୍ଚ ଗରୀ କ ବେ ଆପନାବ ବଂଶେବ କଞ୍ଚାର ମିଥ୍ୟା
କଲନ ଘୋଯଣା କରଇ ।

ଶୂଳପାଣି । ଭାବା ଭଗବାନ ଦେଖାଇ ହେ । ସତି କଥା ବଲବ ତାର
ଆବ ଭଗବାନ ଦେଖାନେ କିମେବ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ଶୂଳପାଣି ଜିଭ ତୋବ ଥିଲେ ଯାବେ । ମିଥ୍ୟେ—

ଶୂଳପାଣି । ମିଥ୍ୟେ ” ବେଶ ତୋ ଧାଓ ନା ରାମେଶ୍ଵରେ କାହେ—ବଲନା
ଆମାବ ମେଯେକେ ନାହା, ମେ କି ବଲେ ଏକବାର ସାହସ ଥାକେ ତୋ ଶୁନେ ଏ
ନା ଦେଖି । ହ-ହୁମ ବାବା ମେ ବାମେଶ୍ଵର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ । ହ୍ୟା ମେ ଯଦି ନେଇ
ତୋମାବ ମେଯେ—ତ୍ୟେ ବୁଝି ଛୋଟଶ୍ଵରବୁଡାବ କୁଳେବ ଧୋଟା ମିଥ୍ୟେ ।

চতুর্থ দৃশ্য

চক্ৰনন্দীবাড়ীৰ দৱদালান

অহীন এবং সুনীতি ।

(বাটীৰে সন্ধি মেঘগঞ্জন ও বিদ্যুৎসীপ্তি)

অহীন । হ্যা মা, অমল আমাস নিজে বললে । বস্তে, বাবা বলেছেন — চৰটা চক্ৰনন্দীদেৱই ৰোল আনা । কলকাতা থেকে একজন মিলওয়ালা এসেছেন, বন্দোবস্ত মেবেন ৮বটা চিনিব কল তৈৰী কৰবেন ! বাবা কৰবাৰ জন্মে ঠাকুৱকে আজই ডেকে পাঠাও । তোমাৰ বড় কষ্ট হচ্ছে ।

সুনীতি ! আমাৰ মহীন, (দীৰ্ঘনিশ্চাস ফেলিসেন) তে ভগৱান, আমাৰ মহীনকে তুমি রক্ষা কৰো । তাকে এ দ্বীপান্তৰের দৃঃখ থেকে বাঁচিয়ে রেখো ।

অহীন । হ্যা । দাদাঙ় ও-বাড়ীৰ রায়মানাকে জগ কৰেছেন । উনি বড় সজ্জা পেমেছেন । ননীপালকে চৰ বন্দোবস্ত কৰেছিসেন উনি ।
সুনীতি । অদৃষ্ট—আমাৰ অদৃষ্ট বাবা ! কুব দোহি কি ? তা' ছাড়া অহীন—

অহীন । কি মা ? তু'ম এমন 'শউলে উঠলে কেন ?

সুনীতি । ওবে আমাৰ যেন মনে হয দোহি কাৰুৰ কিছুই নেই, ওই চৱটাৰ চক্ৰাণ্তেই সব ধটছে । আমি কতদিন ছাদে দাঢ়িয়ে চৱটাৰ দিকে দেয়ে থাকি । এক একদিন ভৱা হুপুৱে কি সন্ধ্যাৰ মুখে ৬১৬ চক্ৰিতেৰ মত মনে হয়—চৱটা যেন দুৰছে ।

ଅହାନ । ସୁବର୍ହେ ? ଚବ କି କଥନେ ସୁବେ ମା ?

ଶୁଣୀତି । ଘୋବେ । ଆମି ଯେନ ଦ୍ୱାର୍ଡିଯେ ଆଛି - ଆମାକେ କେଞ୍ଜେ
କବେ ଘୋବେ । ତାଟ ତୋକେ ବଲି, ଅଛିନ ଚବେ ତୁହ ଯାସନେ ।

ଅଛିନ । ଓ ସବ ତୋମାବ ମ ନବ କଙ୍ଗନ ମା । ଓ ସବ କିଛି ନ୍ୟ ।

ଶୁଣୀତି । ନା - ତୁହ ଚବେ ଆବ ଯାସ ନେ । ଚାଟା ସଦି ମୋ । ଆନା
ଆମାଦେବଇ ସ୍ଵାକ୍ଷର କବେନ ଓ ବାଡାବ ଦାଦା - ତବେ ଟାକେଟ ଆମି ଭାବ
ଦେବ 'ତରିଜ୍ଜ ଯା ହନ କବବେନ । ନା - ତୁହ ଯାସନେ ।

ଅଛାନ । ଚବଟା ବଡ ଭାବ ପାଇଁ ମା । ଭାବା ଚମ୍ବକାବ ଜାଯଗା ।
ତୁମି ସର୍ଦ୍ଦ ସାଓ ଏକଦିନ ମୁକ୍ତ ହୟେ ସାବେ । କତ ଲତା, କତ ଫଳ, କତ ପାଖି,
କତ ଫମା, ସାଁଇତ - ନାହିଁ ଗାନ ଶାରୀ, ମେଯେନେବ ନାହ ଓ ଦାନେ ଗେଲେ
ପୃଥିବୀ ଦୂରେ ଧେତେ ହ୍ୟ । ସବ ଚେମେ ଭାଲ ନାହୀଁ କି ଜାନ, ପାଥୀବା
କାଣିନ୍ଦୀବ ପରିବ ଉପର ପାଯେବ ଦାଗେ ଦାଗେ ଚମ୍ବକାବ ଆଲପନା ଏକେ
ଯାମ । ତୁମର ଦିବେ ଆମି ଦୌର ଦେବ ମେବ ଆଦିମକାଳର ସତ ଜଳ
ଥେକେ ହୀ ତକଣୀ ପୃଥିବୀକେ ।

ବାହିବେ ତ ବାଶେ ବିଦ୍ୟାଦା ପ୍ରଚ କାନ୍ତିତ୍ୟ ଉଠିନ
ଏବଂ (ମେବ ୧୯୬୮ ଶୋନ ଗେଲ)

ଶ୍ରୀରାତି । ଏ କି ? ଏ ବୋମେସେ ଅନ୍ଧକାବ ହୟେ ଏଲ ।

(ଶାନଦାବ ପ୍ରବେଶ)

ମାନଦା । ମା ।

ଶୁଣୀତି । ଓସେ, ଜାନାଗା ସବ ବନ୍ଧ କବ ମା, ଶାଟ ଆସବେ ।

ମାନଦା । ଆଗେ ତୁମି ନୀଚେ ଏମ ମା । ଛୋଟବାୟବାଡ଼ୀର ଗିଲ୍ଲିମା
ଏସେହେନ ଆବ ତାବ ମେୟେ ।

ଶୁଣୀତି । ବଲିସ କି ? କୋଥାୟ ?

ମାନଦା । ନୀଚେ ଦ୍ୱାର୍ଡିଯେ ଆଛେନ ।

শুনীতি। ছি—ছি—ছি! বসতে দিস নি। কি ভাগ্য আমাৰ! অহীন আয় বাবা, সঙ্গে আয়!

[সকলেৰ প্ৰশ্নান

(নামেশ্বৰেৱ প্ৰবেশ)

রামেশ্বৰ। (জানালাব ধাৰে গিয়া) বা:-বা: অপকপ মেষমালা তো! অপকপ! দিকঢন্তীৰ মত বিজুবশালী ঘন কালো মেষ। কোথায় চলেছ মেধ—অলকাপুৰী! পৃথিবীৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি কালিদাস।

(নমস্কাৰ)

(আবৃত্তি) ধাতং বংশে ভুণবিদিতে পুন্দুৰাবত্কানাঃ

জানামি তাম প্ৰকৃতি পুকুয়ং কামকপঃ মদোনং।

তেনাথিহং তয়ি বিধিবশান্ত দূৰবন্ধুগতোহহঃ,

যাঞ্চামোৰ্বা বৰষধি গুণে নাধাম লক্ষকামা॥'

পৃথিবীৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি কালিদাস—

(নমস্কাৰ)

(আবৃত্তিৰ মধ্যে প্ৰবেশ কৰিল উমা। সে আবৃত্তিৰ শুনিল)

উমা। আপনি ও কোন্ কাব্যেৰ শোক আবৃত্তি কৱিছিলেন? বড় শুন্দৰ তো?

রামেশ্বৰ। (বশ্যে) মেষদৃত! তুমি—তুমি—

উমা। মহাকবি কালিদাসেৰ মেষদৃত! বৰ্ষাৰ মেষ দেখে—

রামেশ্বৰ। (আনন্দে) মহাকবি কালিদাসেৰ নাম তুমি জান? প'ড়েছ ত'ৰ কাব্য?

উমা। না। সংস্কৃত তো আমি জানি না। আমি বাঙ্লা নিয়েছি। আপনি বিশ্বকবি রবীন্দ্ৰনাথেৰ কবিতা প'ড়েছেন?

রামেশ্বৰ। বিশ্বকবি রবীন্দ্ৰনাথ?

উমা। ইয়া বিশ্বকবি রবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ! মোহেন প্ৰাইজ পেয়েছেন

কবিতার জন্ম ! পৃথিবীর গধে শ্রেষ্ঠ হ'য়েছে তাঁর কবিতা ! রবীন্দ্রনাথের
খুব ভাল বর্ষাৰ কবিতা আছে !

রামেশ্বর । তুমি জান ? আমায় শোনাতে পার ?

উমা । (লজ্জিতভাবে) আপনাকে আমি রবীন্দ্রনাথের বই দিয়ে
বাব, গ'ড়ে দেখবেন !

রামেশ্বর । আমি তো চোখে ভাল দেখতে পাই না, চোখেই
আমার অসুস্থ । আর—

(হাতছাঁটি দেখিলেন)

উমা । আমি ভাল জানি না !

রামেশ্বর । (আস্ত্র হইং) যা জান শোনাও !

উগা । (লজ্জিতভাবে) কবিতাটীর নাম—নব বর্ষা !

“হৃদয় আমার নাচে রে আজিকে—

মযুরের মত নাচে রে, হৃদয় নাচে রে !

শতবরণের ভাব উচ্ছ্বাস

কলাপের মত ক'রেছে বিকাশ—

আকুল পরাণ আকাশে চাহিয়া---

উন্নামে কারে যাচে রে ।

হৃদয় আমার নাচে রে আজিকে

মযুরের মত নাচে রে ।”

(হেমাঞ্জিনী ও সুনীতির প্রবেশ)

হেমাঞ্জিনী । ভাল আছেন চক্ৰবৰ্তীমশাই ?

রামেশ্বর । (স্বপ্নোখ্যতের মত) কে ? কে ?

হেমাঞ্জিনী । (সুনীতিকে) পুরোগো কথা বোধ হয় তুল হয়ে
যায়—না ?

ରାମେଶ୍ବର । ନା ନା, ତୁମି ନି- ତୁଲି ନି । ଆପଣି ବାସଗିର୍ଭା, ବାସଗିର୍ଭା ।

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ପ୍ରଥମେ ଆମାକେ ଚିନତେ ପାରିବନ ନି ।

ବାମେଶ୍ବର । ପେବେଛିଲାମ । କିନ୍ତୁ ତାବଛିଲାମ କି ଜାନେନ ' "ସ୍ଵପ୍ନୋ ହୁ, ମାୟା ଗୁ, ମର୍ତ୍ତିଲମୋ ହୁ, କପ୍ତଂ ହୁ ତାବେ ଫଳମେବ ପୁଣ୍ୟୋ : " ଏ ଆମାର ସ୍ଵପ୍ନ, ନା ମାୟା, ନା ମନେବ ନମ, କି ବା କୋନ ଏଗ୍ୟଫଳେବ ଜ୍ଞାନିକ ସୌଭାଗ୍ୟ, ସେଇ କଥାଟା ସୁଧାତେ ପାରିଛି ନାମ ନା । ଆମାର ତୋ କୋନ ପୁଣ୍ୟଫଳର ନେଇ - ଭଗବାନ ଆମାକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରେଛେ

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ନା, ନା, ଏ କି ବନାହେନ ଆପଣି ' ଭଗବାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରଗେ କି ଶ୍ରଦ୍ଧାତି ଆପଣାର ଏବେ ଆସେ ' ନା, ଅଚାନ୍ତାଦେବ ମତ ହେଲେ ସବ ଆନ୍ତୋ କବେ ।

ବାମେଶ୍ବର । (ଅନୁତ ଶାନ୍ତିଶାସନୀ) ସ୍ଵେ ପ୍ରହଣ ବୋଗେଛେ ବାସଗିର୍ଭା । ଭବସା ଏଥନ ଚାଦେବରଙ୍ଗ ବଟେ ।

ଶ୍ରୀନାଥ । ଓଗୋ, ଅହିନ ଆମାର ବିଷ୍ଣୁବନ୍ଦୀଯେ ମେକେଓ ହୈଯେଛେ ଦ୍ଵିତୀୟ ୬'ମେଛେ ।

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ଶିବେଳ ଜାଟେ ଚାଦେବ ଖମ ନେଟେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତମଣାହ । ଏ ଆପଣାର ଅକ୍ଷ୍ୟ ଚାଦ ।

ବାମେଶ୍ବର । ମଞ୍ଜନ ହୋକ ଆପଣାର । ଉମୋଘ ହୋକ ଆପଣାର ଆଶାରୀଦ ବାସଗିର୍ଭା ।

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ତୁମି ପରମଶାଯକେ ପ୍ରାଣମ କରେଇ ଉମା । ନିଶ୍ଚଯ କବ ନି ।

ବାମେଶ୍ବର । ଆପଣାର ମେଧେ ।

ହେମାଞ୍ଜିନୀ । ହ୍ୟା ।

ବାମେଶ୍ବର । ସାଙ୍କାନ୍ତ ସବସ୍ତୀ । ଆହା-ହା । ବଡ ଶୁଦ୍ଧବ କବିଳ ଶୋନାଲେ 'ହଦ୍ୟ ଆମାର ନାଚେ ବେ ଆଜିକେ ମୟବେବ ମତ ନାଚେ ରେ । ' ବଡ

ମୁଁବ । ବଡ ଶୁନ୍ଦର କବିତା । ବଡ ଶୁନ୍ଦର । ଅପୂର୍ବ । ବାଙ୍ଗା ଭାଷାଯ ଏହନ କାବ୍ୟ ରଚିତ ହ'ଥେବେ । ମେ କବିକେ ଆମି ନମନ୍ଦାବ କରିଛ । କିନ୍ତୁ, ଆମାର ଭାଗ୍ୟ—ପୃଥିବୀତେ ସଞ୍ଚନ୍ଦାତ ଆମାର ଭାଗ୍ୟ । ଦୃଷ୍ଟିନ—

(ଉମା ବାମଦ୍ଧବକେ ପ୍ରଣାମ କରିଲେଟା)

ନା, ନା, ନା । ଆମାକେ ପ୍ରଣାମ କ'ଲାତେ ନେଇ ମା, ଆମାକେ ପ୍ରଣାମ କରତେ ନେଇ । ଆମାର ହାତେ--

ହେମାଦ୍ରିନୀ । ନା, ନା, ନା ଚକ୍ରବତ୍ତୀମଣ୍ଠାଟ ।

ବାମଦ୍ଧବ । ବଡ ଡାନ ମେନ ଟାପିବ । କି ନାମ ଏଲାଲେନ "

ଉମା । ଉମା ଦେଖି ।

ବାମଦ୍ଧବ । ଉମା ଦେବା । ହୋ, ତୁ ଉମାଓ ବଟେ ଦେବାଓ ଏଟେ । ବାସିଗନ୍ନୀ, ଶ୍ରୀକାଳେ ବ'ମେ ଦିକତୁଳ୍ବାର ମତ ଘନ କାଳେ ମେଦେବ ଦିକେ ଯେବେ ମେଘଦୂତ ମନେ ପ ଡ ଗେଲ । ଏକଟୀ ଶ୍ରାକ ଧାର୍ଵତି କବଳୀମ ଆପନ ମନେଟ । ଆପନାବ ଯେବେ ମେ ବବେ ଚାଲ । ଆମାର ମନେ ତଳ କି ଜାନେନ୍ । ମନେ ତଳ-ଚଞ୍ଚଳା ବାଟାର ଲଙ୍ଘା ବରି ଚିରଦିନେବ ମତ ପରିତାଗ କରେ ଦାରାବ ମା ଗ ତାମାକେ ଏକବାବ ଦେଖ ଦିତେ ଏମେହେନ । ବଡ ଚମକାବ ଯେବେ ହାଶାନାନ । ସାହାର ଡମା । ମେଟ ଉମାର ମତି ହିଲ୍ଲୁ । ଓବ ପୃଥିବୀମେଳ ମଞ୍ଚପରିବ ମତ ଆସଇ ହବେ । ଶନତେବ ଗନ୍ଧାକେ ଯେମନ ଅବୀଜନ କଲାତେ ହେ ନା, ହ ମନ୍ଦାନ ଆପନିଇ ଏମେ ତାର ବକେ ଶୋଭମାନ ହୁଁ, ତେମନି ଭାବେ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରାକ୍ତନ ଜୟନ୍ତମେବ ମତ ଆପଣ ଆଗର୍ଭ ହବେ । ଆହା, ଯେ କବିତା ଓ ଆମାର ଶୋନାରେ । ଅପୂର୍ବ ।

ହେମାଦ୍ରିନୀ । କତଦିନ ଭେବେଛି, ଆମବ—ଆପନାକେ ଦେଖେ ଥାବ । କିନ୍ତୁ ପାବି ନି । ଆବାବ ଭେବେଛି, ସାକ—ସଥନ ମୁହଁଇ ଯେତେ ସମେଚେ, ତଥନ ମୁହଁଇ ଯାକ୍ ସବ । କିନ୍ତୁ ମେଓ ହ'ଲ ନା । ପାଥରେବ ଦାଗ କ୍ଷୟ ହ'ଯେ ମୁହଁ ଯାଯ, କିନ୍ତୁ ମନେବ ଦାଗ କଥନତେ ମୋହେ ନା । ଆଜ ଆର ଥାକତେ ପାଦଲାମ ନା । ଅପରାଧ ଯେ ଆମାଦେବ । ଏବ ଜାତେ ଦାରୀ ସେ ଉନି ।

ବାମେଶ୍ଵର । କେ ? ହଞ୍ଜ ? (ହାତ୍ତ) ନା, ନା ବାର୍ଯ୍ୟଗଲୀ । ଦାସୀ ନଥ—
ତେବେ ଇନ୍ଦ୍ର । ଆମି ସବ ପତ୍ତିଯେ ଦେଖେଛି । (ସହଳା) ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତେବ
ହିସେବେ ଥାତ୍ତାବ ମାଆବ ଆମି ଉଠିବ ନେବେ ଦେଖି କି ନା ।

ଇନ୍ଦ୍ର । (ନେପଥୋ , ବାମେଶ୍ଵର

ବାମେଶ୍ଵର । କେ ? କେ ? (କ ?) ଚକ୍ରମ ହହୟା ଉଠିଯା ଦୁ (ଡାଃଲେନ)
ଇନ୍ଦ୍ର । ଆମି ହଞ୍ଜ ।

ହଞ୍ଜବାବୋବ ପ୍ରଦେଶ

(କିଛିମ୍ବଗ ପରମ୍ପରକେ ଦେଖିଲେନ)

ଇନ୍ଦ୍ର । ବାମେଶ୍ଵର । ତୁମି ଗମନ ହଁ ଗେଛ ?

ବାମେଶ୍ଵର । କତଦିନ ପରି ତୁମି ଏବେ ଇନ୍ଦ୍ର ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ପର୍ଚିଶ ବ୍ୟସ । ପର୍ଚିଶ ବ୍ୟସ ପାଇ ଥିଲେ । (ଗାତ୍ରବାବ)
ପର୍ଚିଶ ବ୍ୟସ ପରେ ଆଜି ତୋମାବ କାହେ ତାମ ମାଜିନା ଭିନ୍ନ କଣତେ
ଏମେହି । ଶୁଣୁ ମାଜିନା ନା ବନ୍ଦ । ଆଶ୍ରୟ । ଆମାବ କଷାବ ଜଣ୍ଠ
ତୋମାର ତାଶ୍ରୟ ଭିନ୍ନା କବତେ ଏମେହି । ଏ ମାବ ଅଛୀନେବ ତାତେ ଆମି
ଆମାବ ଉମାକେ ତୁଲେ ଦିତେ ଚାହ ।

ବାମେଶ୍ଵର । ହଞ୍ଜ ! ହଞ୍ଜ ।

ହଞ୍ଜ । ଆସାବହୁ ନ ଶୁଣ କାହାକୁଳ ନାନାମନୀର ନାମେ ମିଥ୍ୟା
ଦୋଷାବୋପ କବେ ଚୋଟ ବାସାଡୀର କନ୍ଦି ବଟନା କରାଇ—ବାମେଶ୍ଵର ।
ତାବା ଆମାକେ କି ଏଲେ ଜାନ ? ବଲେ ଯ “ବାମେଶ୍ଵର କଗନ୍ତ ଛୋଟ
ବାସାଡୀର ମୋଯ ସବେ ଝାନୁବେ ନା । ସତତ ତୋସାମନ୍ଦ ବନ୍ଦକ ।” ବାମେଶ୍ଵର
ଏ କଲକ ମୋଚନେବ ଦାବିଦ୍ଵାରା ତୋମାବ ।

ବାମେଶ୍ଵର । ଆମାବ । ହ୍ୟା ଆମାବ କିନ୍ତୁ ହଞ୍ଜ -ହଞ୍ଜ ମେ ହ୍ୟ ନା—
ହଞ୍ଜ ଆଁମି ଉଠ । ମ ବାମେଶ୍ଵର ।

ବାମେଶ୍ଵର । ଆମାବ ସନ୍ତାନେର ଦେହେ ବେ ଆମାବଇ ବକ୍ତ ହଞ୍ଜ, ତୋମାର
ମେଧେ ଶାପଭଣ୍ଡା ଶର୍ଗେବ ମେଧେ ଉମା । ଆ ଛି -ଛି -ଛି ।

ইন্দ্র ! ছি ছিনয় বামেশ্বব, তোঁয়ার রোগ তোমার মনের ভূম ! আব এ আমাৰ ইষ্টদেবীৰ আদেশ ! রামেশ্বব, কথাটাৱ বড় আধাত পেয়েছিলাম ভাই ! ভুলবাৰ জঙ্গে, কাৰণ নিয়ে জপে বস্ত্ৰাম ! দেখলাম, মায়েৰ আমাৰ প্ৰসন্ন মুখ ! বামেশ্বব, বামেশ্বব, এ আমাৰ মায়েৰ আদেশ !

বামেশ্বব ! মায়েৰ আদেশ ! ইষ্ট দেবীৰ আদেশ ইন্দ্র ! কিষ্ট—কিষ্ট—
ইন্দ্র ! বল, আব কি কিষ্ট হচ্ছে তোমাৰ ?

বামেশ্বব ! সে—সে কি বলবে ?

ইন্দ্র ! কে ? কাৰ কথা বলছ ?

সুনীতি ! বলেছেন, নিনিও বলেছেন, হাসিমুখে বলেছেন ! এ
বিয়ে না হলে যে টাৰ গতি হ'চ্ছে না ! তিনি শাকি পাচ্ছেন না।

ইন্দ্র ! তুমি কুশপুত্ৰী দাহ কৰে বায়বংশেৰ সঙ্গে সমৰ্পক ত্যাগ
ক'ৰেছেন লোকে, যিথ্যা বাধুৰ নামে কলঙ্ক বটনা কৰচে ! তাৰ জঙ্গে
তাৰ আহু আজও কান্দছে ! তাৰ গাঁও হচ্ছে না—সে শাস্তি পাচ্ছে না।
তোমাৰ ওপৰ তাৰ দাকণ অভিমান ! উমাকে ঘৰে এলৈ রায়বংশেৰ
সঙ্গে সমৰ্পক স্থাপন কৰ ! তাকে তুমি মুক্তি দাও !

বামেশ্বব ! তাই হোক—তাই হোক ! ইন্দ্র ইষ্ট-দেবীৰ আদেশ
পেয়েছে, সুনীতি তাৰ অশুমতি পেয়েছে। তবে তাই হোক ! বাধাৱাণী
প্ৰসন্ন হোক—তাকে মুক্তি দাও ! চক্ৰবৰ্তীৰাজীৰ লক্ষ্মী আদাৰ কিৰে
আসুক ! শঁথ বাজাও ! শঁথ বাজাও ! সুনীতি শঁথ বাজাও !

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম দৃশ্য

কলের মালিক মিঃ মুখাজ্জীর বাংলোর সম্মুখ

“ “ মি. মুখাজ্জী ও বোগেশ ।

(অচিন্ত্য একক প্রাণী চিঠি সহি করাইতেছে)

মিঃ মুখাজ্জী । (চিঠিশুলি নত শেষ কবিয়া বলিলেন) অচিন্ত্যবাণী
কলমের জোব আছে বটে । আমি সহ কবে কান তয়ে গেলাম, টানি
লিখে ক্লাউড হলেন না ।

অচিন্ত্য । Think you sir,

মুখাজ্জী । ‘আব একখানা চিঠি নিপতে হলে বাংলায় ।

অচিন্ত্য । (মাথা কাঁচকা) না নাতে স্বাব ।

মুখাজ্জী । হ্যাতে নাতে । আপনাদের বায়ুভূব তো হংবিজ্ঞী
বুখনেন না !

অচিন্ত্য । আমার স্বাব বাংলা আসে না । I have the
honour to be sir your most abedient servant — খ্যাস খ্যাস
ক গে সিখে দিলাম । ওব বাংলা কবতে হলে যে, মগ মদ্রিঙ্গ sir !
আমার সম্মান আছে মহাশয়— আপনার একান্ত অন্তর্গত ভৱা —

মুখাজ্জী । ওখানে লিখেন বিনাম—একজন !

অচিন্ত্য । Yes sir—Thats it—yes sir—

মুখাজ্জী । নথে নিয়ে—মহাশয়ের সদে ঘসদাবেল আমাৰ কোনোৱা
অভিপ্রায় নাই । কিন্তু একান্ত দুঃখেৰ সদে জানাইতে বাধ্য হ'তেছি
যে মহাশয়দেৱ পক্ষ হইতে আমাৰ নানা কাৰ্যে অমুৰিখ ঘটানো

ହଇତେହେ । ଏଥାନକାବ ସୌଣ୍ଡାଲବା ଆମାବ କଲେବ କୁଣ୍ଡୀ । ତାହାଦେବ ବ୍ୟାଗାବ ସରିଲେ ଆମାବ କର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ହିତେହେ । ଗତ ଏକମାସେବ ମଧ୍ୟ ପାଚଦିନ ତାହାଦେବ ବ୍ୟାଗାବ ଧରିଯାଛେନ । ଚକ୍ରବନ୍ଦୀବାଡୀତେ ବିବାହେବ ଜନ୍ମ ଦୁଇ ଦିନ, ଚକ୍ରବନ୍ଦୀବାଡୀବ ଖାମେବ ଜମିବ ଧାନକାଟାବ ଜନ୍ମ ତିନି ଦିନ—

ଅର୍ଚନା । ମେଘନୋ ଶ୍ଵାବ ସୌଣ୍ଡାଲବାତ ଭାଗେ କବେ ଏ ଧାନ ଓଦେବତ କାଟିଲେ ହୁଁ ।

ମୁଖାର୍ଜୀ । (ମଧ୍ୟେ ଦିକେ ଚାହିୟା) ମେ ମବ କଥା ଆପନାବ କାବ ଆମ ଶୁଣିତେ ଚାଟ ନା ଅଟିଖ୍ୟବାବୁ ଆପଣି ଏଥାମେ ଚାକବୀ କବେନ ଅର୍ଥମ୍ୟ ବଲ୍ଲିଛି ତାହ ଲିଖେ ଦେବ ଆପାନ - ଏବେ ଆମ ପ୍ରତାଶ କାବ । ଗୁରୁତେହେନ ?

ଅର୍ଚନା । Yes sir, I understand sir -

ମୁଖାର୍ଜୀ । Good, ଏପର ଲିଖୁନ--ହତାବ ପାଇଁ ତାମାକ ବାଧୀ ହବୁ ଆପନାବ କାହୋ ବାବା ଦିଲେ ହବେ । ଏହି ବଶମଦ— । ‘ଶୁଣି ନିଧି ଆହୁନ ।

ଆପା । Yes sir, I have written it. (ଡକ୍ଟର ଉଠିଲେ) ହୁଁ ।

ମୁଖାର୍ଜୀ । ମହନ୍ଦାବ ମହିଶ୍ୟବ କଷେକଟା କଥା ବାବ, ଆପନାକେ ଆମ । ଅଟିଲାବାବୁ ଭୁଲ । (ଅର୍ଚନା ଦିଲାହନ) ଏହି କାହୋ ବାଧା ଦିଲେ ହିବେ ନା । ଶୁଣନ--କାହୋର ପ୍ରାତିବାଦ କରିଲେ ହବେ । ବରେତେନ । ଯାନ, ଫର୍ଦା ନିଥେ ଆଗମ । (ଅର୍ଚନା ଚାହିୟା ଗେଲ, ଭୁଲନ ମଡ଼ମଦାବ ମଶାୟ, ଆପନାକେ ସଥଳ ଶାମି କରୋଇ ମାନେଜାବ କବେ ବାହାଳ କବି, ତଥନ ରାଯମଶାୟ ଆମାକେ ବୋଲିଲେଣ—ମନେ ହଛେ ମୁଖାର୍ଜୀ ମାହେବ ଭବିଷ୍ୟତେ ଆପଣି ଶାମାଦେବ ସମେ ବଗଡା କବବେନ । ଆପଣି ବୋଧ ହ୍ୟ କଥାଟା ଜ୍ଞାନେନ ନ ।

ମଜ୍ଜମଦାବ । ଜ୍ଞାନ ।

ମୁଖାର୍ଜୀ । ଜ୍ଞାନେନ ? ଆଛ । ରାଯମଶାୟ ଢତୁବ ଲୋକ । ଆମି

অবশ্য ঝগড়া করতে চাই না কিন্তু ঝগড়া যে হবেই সে আমি জানতাম।
পৃথিবীতে সর্বত্র ব্যবসায়ীদের সঙ্গে জমিদারদের ঝগড়া হয়েছে—হচ্ছে।
এখানে হবে—এ আমি ধরে নিয়েছিলাম। আমাদের পয়সায় এরা
বড়লোকী করছে—আর আমাদের মাথায় পা দিয়ে ঢলতে চায় এরা।

মজুমদার। আমাকে কি এনেছেন বলুন! আমাকে কি সন্দেহ
করছেন?

মুখার্জী। না, সন্দেহ ঠিক করি না। তবে কতদুর যেতে পারবেন
তাই জানতে চাই। পুরানো মনিব বলে কোন মমতা আছে আপনার?

মজুমদার। না।

মুখার্জী। ভাল। শূলপাণি অচিহ্নিত এদের কথা কি বলেন?

মজুমদার। শূলপাণি ঠিক আছে। গোজা খায়, কোন কাজেই
পেছুবে না, সে স্ব-ই তোক, আর কু-ই হোক। অচিহ্নিত সাদালোক—
ভৌতু মাঝুষ—

মুখার্জী। ওর ওপরে নজর রাখবেন। এখন আপনাকে যা করতে
হবে বলি শুনুন। আমার গোটা চৱচি চাই। যে কোন উপায়ে চাই।

মজুমদার। সাঁওতালদের উঠিয়ে দেবেন।

মুখার্জী। উঠিয়ে দেব না, ওরা কলে খাটবে, কুলী ব্যারাকে
ধাকবে। শ্রীবাস দোকানী ওদের ধান ধার দেয় বর্ষায়। তাকে আমিই
বসিয়েছি সে কথা জানেন। তবে এটা বোধ হয় জানেন না যে ধানের
টাকাও ওকে আমি দিয়ে থাকি। তাকে বলেছি সাঁওতালেরা ধান
নিয়ে, সাদা ডেমিতে টিপ ছাপ নেবে। সেই ডেমিতে কবলা করে নিম
ওদের জগি। অঙ্গুলিকে কণের নগদ দাদন দিন প্রচুর। মানে আমি
থেকে উচ্ছেদ হলেই যেন অঙ্গুলি জমির সকানে চলে না যায়। বুঝেছেন?

মজুমদার। বুঝেছি। কিন্তু—

মুখার্জী। কিন্তু কি?

ମଜୁମଦାର । ଓବା କି ବେଳୀ ଟାକା ଦାଦନ ଥାବେ ? ଓବା ଦାଦନକେ ବଡ ଭୟ କବେ ।

ମୁଖାଙ୍ଗୀ । ଥାବେ । ଥାଓୟାତେ ହବେ । ଆମ୍ �District Excise Superintendent-ଏବ କାହେ ଦବପାଞ୍ଚ କରେଛି ଏଥାନେ ଏକଟା ପଚାଇ ମଦେବ ଦୋକାନେବ ଜଣେ । ଶୈଗଗିବ ସେ ସାଇଁ ସେଟା । ତା ହଲେଇ ଥାବେ । ମଦ ଖାବାର ଜଣେ ଦାଦନ ଥାବେ । ଆପନ'କେ ଆବ ଏକଟି କାଙ୍ଗ କବତେ ହବେ । ଅମିଦାବ ତବଫେବ ପ୍ରତୋକ ସଂବାଦଟି ବାଥତେ ଥବେ ।

ମଜୁମଦାର । ମେ ଆମ୍ ବାଗବ । ପ୍ରତିଟି ପବବ ଜ୍ଞାନାବ ଆମ୍ ; ତବେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାୟୁ ହଲେନ ଓହେ ମୁଁ ଚେଯେ ଭାଲୁ ଲୋକ । ଓହି ଆପନାକେ ବଳତେ ହବେ ନା, ଉଠି ଚାହିକାବ କରେ, ଦଶଶୁଦ୍ଧ ଲୋକକେ ଜାନିବୁ ଆପନାବ କାହେ ହୁନ୍ତେ ଆସବେନ

ମୁଖାଙ୍ଗୀ, ଜାନି । ମେହି ଜନ୍ମେଇ ଓହି ବୋର୍ଦ୍ଚି । ତବେ ସାଂଦଧାନ ହତେ ହବେ ମେନ ଆମା ଦବ କୋନ କଥା ଜାନିବୁ ନା ପାରେ, ଓହିନେ ଗିଯେ ଚିରକାବ ମରତେ ନା ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଆଜ କବ ଚାଲ ହୁନ୍ତା ନା କେନ ଏଥନେ ? ଦେଖୁନ ତେ ?

ମଜୁମଦାର । ଦେଖିଛି ଆମ୍ -

[ପ୍ରହାନ

ମୁଖାଙ୍ଗୀ । (ହାତେନ ସଡି ଦେ ଥିବା ଆଚତା ବାଜେ । କି ହଲ ?

[ଚାମି ଓ ଚାମି ଲତ୍ୟା ମାତିବ ହଟ୍ୟା ଗେଲ

(ଅପର ଦିକ ହଟ୍ୟେ କମଳ ଓ ଅପର ମାନ୍ୟବ ପ୍ରବେଶ)

କମଳ । ଏହ ଦେଖ ! ଏହଥାନେ ଥାକେ ମେହି ମାମେବ ପୋ । ଗ୍ୟାଡୁ ମ୍ୟାଡୁ ଥ୍ୟାଡୁ କବେ, ତିନଟେ ବଲୁବ ଆହେ । ଏହ କଲକାବଥାନା ସବ ଉତ୍ୟାବ କଥାଯ ଚଲେ । ତହି ଦେଖ— ହବ ବି—ମୋହାର ଚୁଣାଟା, ଓହ ଚୁଣାଟାର ଭିତବ ଆଶ୍ରମ ଜନେ—ଶୁମ ଶୁମ ଉଠେ, ତହ ଆକାଶେ ଚେକହେ ହଇ ହଟାର ଶୁଡୁଙ୍କ ଦିଯେ ଧୂଯା ବେରୟ—ହୁମ୍ ହୁମ୍ କରେ, ବିଞ୍ଜିଟା ଚଲେ—ଘ୍ୟାମ୍ ଘ୍ୟାମ୍ କରେ ! ହୀ !

ମାକି । ହେହ ସାବାବେ ।

(ଶୃଦ୍ଧାପାଣିବ ପ୍ରବେଶ)

ଶୂଳ । ଏହ ସେ, ଏହ ଯେ ବାଟୀ ମୋଡ଼ିଲ ମାରି ।

କମଳ । କି ବୁଲ୍‌ଚିଙ୍‌ଗୋ ? ଗା-ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେନେ ?

ଶୂଳ । ଦେବେ ନା- ଗାଲ ଦେବେ ନା ? ବେଳା ଆଟଟା ବାଜେ ଆଜନ୍ତା କାଜେ ଗେଲି ନା ଯେ ବଡ ? ପରିଶ୍ରମ ଏଣ୍-ନା— ତାବ ଆଗେବ ଦିନ ଆସିସ ନି । ମେ ତୋ ବୃକ୍ଷଲାମ ବାଡାବାବୁବ ବିବା । ଆଜ କି ବଟେ ?

କମଳ । ମେ ତୋ ଥେଟେ ଦଲମ ଗୋ । ଆଜ ତୋ ବିଷାବ ତୋଜ ବେଟେ । ଥେତେ ଯାବ ଗୋ । ବାୟକୁଛବେବ ସବ । ହ ।

ଶୂଳ । ତୋବା ଭୋଗ ଥାବ ଆମାଦେବ କଲ ବନ୍ଦ ଯାବେ ” ମେ ସବ ହେବ ନା । ସାଧେବ ବାଗ କବଚେ । ଚଳ କାଜେ ଚଳୁ ।

କମଳ । ଟ—ହଁ । ଆଜ ତୋ ଯାବ ନା ଆମରା ।

ଶୂଳ । ଏହ ଥାଥ ସାଧେବ ଥେପେ ଯାବେ ।

କମଳ । ତୁ ଥେପେଚିଙ୍—ସାଧେବରେ ଥେପୁକ । ହଁ ।

ଶୂଳ । ସାଧେବେ ଦାଦନ ନିମ ନି ତୋବା ?

କମଳ । ଦାଦନ ନିନମ ତୋ କି ହ' ? ମାଥାଟି କି ବେଚେ ଦିଲମ— ହୁଏ ଦାଧେବ ଉଠୋ କିନେ ଥିଲେ ନାକ ? ଦେଲା ! ଦେଲା !

(ଶ୍ରୀବାସେବ ପ୍ରବେଶ)

ଆବାସ । ଆୟାଇ । ଆମ ଥୁଁଜେ ଯାବା । ହାବ ତୁହ ଏଥାନେ ? ଦେଲା ଲାଗାଇଲୁ ଯେ—ଯାବି କୋଥା ?

କମଳ । ବାୟବାଡିତେ ତୋଜ ଥେତେ ଗୋ ।

ଆବାସ । କାଳ ଧାନ ନିଯେ ଯେ ବନୀଳ—ଅଞ୍ଜ ଥାତାତେ ଟିପଛାପ ଦିବ—ଏଣ ନା ଯେ ବଡ ?

କମଳ । ତା ଦିବ—ହୀବ ପବେ ଦିବ ।

ଶ୍ରୀବାସ । ମେ ହବେ ନା । ବହୁର ବହୁ ଧାନ ନିଛିସ—ପୂରୋ ଶୋଧ
କରିଛିସ ନା, ବାକାବ ଉପର ବାକୀ ଜମଛେ—ତାର ଏକଟା ଆଧାର କବେ ଦିଲେ
ହବେ ତୋ !

କମଳ । ଦେଡା ବ୍ରଦ ଲିଛିସ—କି କ'ବେ ଶୋଧ ହବେ ଗୋ ? ଆମରା
ତୋ ତୁକେ ପିତି ବଚବଇ ଧାନ ଦିଛି । ଶୋଧ ହଛେ ନା କେନେ ? ତୁ ଶୋଧ
ଲିଥିସ ନା କେନେ ?

ଶ୍ରୀବାସ । ବଟେ ? ଖୁବ ଚାଣାକ ହ୍ୟେଛିସ ! ଆଜ୍ଞା ଆମି ଆବ
ଏକ ଛଟାକ ଧାନ ଦୋବ ନା ।

କମଳ । ଦିବ ଗୋ ନିବ ଟିପଛାପ । କାଳ ନିବ । ଆଜ ଆମ୍ବା ଡୋଙ୍ଗ
ଥେତେ ମାଛ । କାଳ ଦିବ । ଦେବା—ଦେଲା ।

[ସୌଓତାଳ ଫଇଅମ୍ବେର ପ୍ରଥାନ

ଶ୍ରୀବାସ । ଏ ବେଠାଦେବ ବୋଜା ଝାତକେ ନିଧେ କି କାବ ବଳ ଦେଖି ?
ସାଧେବକେ ବଜାମ, ଚାପବାସା ଦିଯେ ବେଠାଦେବ ବେଶ କବେ ଯା କତକ ଦେନ,
ତା ସାଧେନ ବଣେ—ନା ।

(ମୁଖାର୍ଜୀବ ପ୍ରବେଶ)

ମୁଖାର୍ଜୀ । କି କବ ବାଗମାହେ—ଏଟା ତୋ ଆମାର ତୋମାର ମୁ
ପୈତ୍ରକ ଜମାରା ନୟ । ଏଟା ବାବମା ! ବନ୍ଦେଚ ! ଶ୍ରୀବାସ—ତୁ ମି
ଶିଗ୍ନିଃ ଟିପଛାପ ନେବାବ ଶାବଦ୍ଧା କବ ! ନଇଲେ କଳ ଚାନ୍ଦାନୋ ମୁକ୍ତିଲ
ତବେ ।

ଶ୍ରୀବାସ । କିନ୍ତୁତେଇ ଦାଡ଼ ପାତଚେ ନା ହଜୁବ । କାଳ ବଲେଛିଲ ଆଜ
ଦେବେ । ଆଜ ବଲଲେ କାଳ ଦେବେ ।

(ମେପଥ୍ୟେ ସୌଓତାଳ ମେମେଦେଇ ଗାନ ଶୋନା ଗେଣ ।

(ମୁଖାର୍ଜୀ ମେହିଦିକେ ଚାହିୟା ବଲିଲେନ)

ମୁଖାର୍ଜୀ । କି ବ୍ୟାପାର ଶ୍ରୀବାସ ? ମେଷେଣ୍ଟଲୋ ଏମନଭାବେ ଗାନ
ଗାଇତେ ଗାଇତେ ଚଲିଲେ କୋଥାଁ ?

শ্রীবাস । আজ ওদের কি একটা পরব আছে হজুব ।

শুন । রোয়া পরব স্তার ; আউশ ধানের বৌজ বুনবে । তাই
শুনো দিতে চলেছে জহুর সর্ণায—

মুখার্জী । জহুব সর্ণাতো ওদের দেবস্থান—ওই গাঢ়তলায ?

শ্রীবাস । ট্যাঃ হজুব !

মুখার্জী । আগে-আগে আসচে—ওটা কমল মাঝিব নাতনি না ?

শুন । আজ্ঞে হ্যা । ভাবী বজ্জাঁ মোয়ে ওটা ।

(মেয়েরা গাছিতে গাছিতে ঢুকিল, হাতে
ডাঙায ফুল ধান টেতাদি ।)

গান

ঠাকুরাহি সিরিজিলা না পিবথিম হো—

ঠাকুরাতি সিরিজিলা গাহয়া গো ট্যাবে—

গুরুবালি ঘাঁড়ালি গাহয়া গো ট্যাবে—

গুরুবালি ডাইবালি গাহয়া গো ইথা—

মুখার্জী । এই মাঝিন—এই কমল মাঝির নাতনী ।

শূল । এই সাবী—এই !

সাবী । কি বুলছিস গো ।

শ্রীবাস । সায়েব ডাকচে—সায়েব—।

সাবী । সায়েব মশগ কি বলছিন গে আপুনি ?

মগার্জী । আজ তোদেব পৰব ?

সাবী । শ গো ! তাখেট তে—চললম গে জহুব সর্ণাতে ।

মুখার্জী । আজ পৱবে কি কি হবে তোদেব ? এঁয়া ! কি কি
করেছিস ?

ସାରୀ । କବଳମ ତୋ, ଅନେକ ହବେ ଗୋ ! ଜେଳ, ଦାକା—ହାତୀ ।
ମରଦଶ୍ରଳୋ ଥାଏ, ଆମବା ଥାବ—ନାଚବ, ଗାନ କବବ ଆମୋଦ ହବେ ।

ମୁଖାଜୀ । ତବେ ତୋ ଅନେକ ବେ । ଏଁ ? ଭାତ—ମାଂସ—ମଦ ।
ଆଛା ଏହି ନେ ବକ୍ତାଶୁସ ।

(ଏକଥାନା ଦଶଟିକାବ ନୋଟି ଦିଲ)

ଗେଲ ଟୋବା । ଦଶ ଟାକା ।

ସାବୀ । ଗେଲ ଟାକା । ଏହି ଶୁଣାନ ଟାକା ଦିଲନ ସାଯେ ମଶ୍ୟ ?

ମୁଖାଜୀ । ହୀ । ଏହିଟା ଥାବ କିରାବ । ଗଦ କିରାବ ।

ଶ୍ରୀଧାସ । ମାନ୍ସେବ ତୋଗାଡ଼ ଓବା କବେ ନିଯେଛେ ହଜୁବ । ଥରଗୋପ
ମେବେଢ଼ ଏକଗାନ୍ଦା ।

ମୁଖାଜୀ । ଥରଗୋପ ।

ସାବୀ । ହିଗେ । ମାବଲମ ତୋ ! ତା - ଏ ବାନଟା — (ଶଲପାଣିଙ୍କେ
ଲଙ୍ଘ କାହୟ) ଏଣେ ଆମାକେ ଲେ ଛାନେ । ହଟୋ ଥେଣ, ବଟେ । ବ୍ରାଜା-
ବାବକେ ଦିବ ଛଟୋ —ଆମବା ଥାବ—

ମୁଖାଜୀ । ବେଣ ଆମାକେ ଦେ । ବାନବାର ଜନ୍ମେ ଯେ ଛଟୋ ରେଖେଛିସ
—ମେ ଛଟୋ ଆମାକେ ଦିଯେ ଯାଏ ।

ସାବା । ତୁମାକେ “ ଡି ଡି — । ବାଡ଼ାବାବୁବ ଜିନିଷ ଦିଲେ ପାରି ?
ହେବ ବାବା ।

ମୁଖାଜୀ । ବଟେ ? ଏହିଶ୍ରୋ ଟାକା ଦିଲାମ ଆମ ।

ସାବା । ତବେ ଲେ ତୁବ ଗେଲ ଟାକା । ଓହି ଲେ । ଫିରେ ଲେ !

(ଫେରିଯାର୍ଦ୍ଦୟା ବନିଲ)

ଦେଲା—ଦେଲା—ବୋ ।

[ତାହାରା ଚଲିଯା ଗେଲ

ମୁଖାଜୀ । ଏହି ସାରୀ ଏହି !

ଶୂଳ । ଶ୍ଵାର !

মুখাজ্জী ! শূলপাণি !

শূল ! টাকাটা স্থাব !

মুখাজ্জী ! ওটা তুমি নাও ! এক কান্দ করতে পার ?

শূল ! হস্তুম করুন হঁ !—

মুখাজ্জী ! শ্রীবাস—তুমি নিজের কাজে যাও ! যাও !

[শ্রীবাসের প্রস্থান]

মুগাজ্জী ! ওই কমল মাজিব নাতনী—ওট সারী মেদেটাকে—

শূল ! এখনি ধরে আন্ছি স্বার চালেব মঠো ধরে—

মুখাজ্জী ! না—না !

(ধমক দিয়া উঠিলেন)

শূল ! আজ্ঞে ?

(কিছু না বুঝিয়া প্রশ্ন কর্বল)

মুখাজ্জী ! শোন ! (কাণে কাণে বলিল)

শূ ! (সরস ভাবে বলিয়া উঠিল) Yes sir—

মুখাজ্জী ! Shut up. (শূলপাণি চমকিয়া উঠিল) মুনিব গুলি করে, শীকার পড়ে, কুকুর ছুটে গিয়ে মুখে ক'বৈ তুলে আনে। দেখেছ ? ঠিক সেই ভাবে—ঠিক সেই ভাবে। (যাঁও কয়েকগুলি নোট দিয়া) সাঁওতালদের আজ প্রচুর মদ দাও। প্রচুব !

(দিঁড়ি বাতিয়া বাংলোর বারান্দায় উঠিয়।

ভিতরে চলিয়া গেলেন)

দ্বিতীয় দৃশ্য

চক্ৰবৰ্ণী বাড়ৌৰ মুক্ত বাৰান্দা

অথবা ছাদেৱ উপৱ

কাল সন্ধ্যা—ৱামেশ্বন আলিসাই ভৱ দিমা দাঢ়াইয়া আছেন।

নৈচে কোথা ও ৱোসনচোকি বাজিতেছে।

ৱামেশ্বর। (আবাঞ্চ কৱিতাহেন) অথ সা পুনৱেৰ দিশবজ্ঞা বস্তুধ-
নিঙ্গন-ধূমৱস্তুনী—

(সুনীতি শ্রবণে কাৰিয়া সমুখে দাঢ়াইলেন)

ৱামেশ্বর। (চমকিয়া) কে ?

সুনীতি। তুমি এখানে একলা কি কৰছ ? আমি খুঁজে সাৰা
হ'য়ে গেলাম।

ৱামেশ্বর। সুনীতি, চিনা কৰতে কৰতে মাথাৰ ভিতৱটা কেমন
কৰে উঠল। একটু গোলা বাৰান্দায় এসে দাঢ়াগাম। হঠাৎ স্বালোকেৰ
কণ্ঠস্বরে বাত্রিকানটা মেন চিদে ফালি ফালি ক'ৰে দিলে।

সুনীতি। স্বালোকেৰ চীৎকাৰ ?

ৱামেশ্বর। হ্যাঁ। মনে হ'ল মেন ওই কালিন্দীৰ ওপাৰ থেকে কে
চীৎকাৰ কৰলৈ।

সুনীতি। চৰে কোন সাঁওতাল মেঘে চীৎকাৰ ক'ৰে ধৰকৰে।
বুনো জাত—হয় তো স্বামী বা বাপ কি অগ্ন কেউ ধ'ৰে মাৰছে।

ৱামেশ্বর। সে চীৎকাৰ বুক ফাটানো চীৎকাৰ সুনীতি। আমাৰ
হঠাৎ রতিবিলাস মনে প'ড়ে গেল। কংক্রে ললাটবহিতে মদন পুড়ে ছাই

হ'য়ে গেলেন—রতি ধূলায় লুটিয়ে পড়ে ধূলিধূসরিতা হ'য়ে কাদতে আগলেন। ঠিক আমার তেমনি মনে ছ'ল।

সুনীতি। না। আজ শুভ দিন, খৈনের বিয়ের উৎসব এখনও শেষ হয়নি, তুমি ওসব মনে ক'রো না।

রামেশ্বর। অচৃত সুনীতি, অচৃত!

সুনীতি। কি?

রামেশ্বর। মহা কবিদের কঘন। কালের গতিরোধ ক'রে অকালে হ'ল বসন্তোদয়, সম্মুখে বহুলেন গোরা—উমা, তবুও মহাকালের তপোভঙ্গে অভৌষ্ট সিঙ্ক হ'ল না। নির্যাত ছাড়লে না। মহাকালের লগাচে রোষ-বহি জলে উঠল। মনু ভয় ক'রে গেল।

ইন্দ্র। (নেপথ্যে) রামেশ্বর!

সুনীতি। ও বাড়ীর দাদা আসছেন।

রামেশ্বর। আমি কি ব'লব হন্তকে? আমি কি ব'লব তাকে? না—না—আমি চলাম সুনীতি!

সুনীতি। ছি, ডান কি ভাববেন?

রামেশ্বর। না—না। হন্তকে আমি বলতে পারব না। পারব না। ওকে যালো আমার শরীর অস্ত্রণ।

[অঙ্কন

সুনীতি। ও গোঁ: ছি—ছি—ছি! ওগো—।

(অঙ্কন)

(কথা বলিতে বলিতে ইন্দ্র রায় ও মিত্রের প্রবেশ)

মিত্র। যোগেশ মজুমদার আপনাব সঙ্গে দেখা করতে আমাদের শুধানে গোছুল। আগনি এ বাড়ীতে আছেন শুনে আমার সঙ্গে আসেছে।

ইন্দ্র। যোগেশ মজুমদার?

মিত্রি ! আজ্জে ! বোধ হয় কলেব যাপাৰ নিয়ে কলেৱ মালিক
পাঠিয়েছে !

ইন্দ্ৰ ! হা, যোগেশ এখন কলেৱ মানেজাৰ— ত্রি এক ভুল
ক'বেছি ! —কলেব মালকেৱ মতিগতি তাল নয়। আজ্জা এইথানেই
ডাক তাকে ।

[মিত্রিবে প্ৰস্থান

(যোগেশেৰ প্ৰবেশ)

যোগেশ ! আপনাৰ শাখণ দশন কৰতে এলাম ।

ইন্দ্ৰ ! ত্ৰি এণ্ণন দিগত যোগেশচন্দ্ৰ অৰ্বশষ্ট এখন চৰণ। সুতোৱা
কথাটা তোমাৰ বিনয বলতে মাল নলাম । এখন আসল বক্তৃতা
কি বল ?

যোগেশ ! মুৰাত্তেন্দ্ৰিয়েৰ একবাৰ আপনাই কাছে পাঠালেন ।

ইন্দ্ৰ ! বল ।

বোগশ ! আজ্জে ! আজ্জে, আমাকে যেন আৱাধা কৱবেন না ।

ইন্দ্ৰ ! (শাস্ত্ৰিয়া, অন্তৰ্প্ৰমোগৰ পূৰ্বে এটা তোমাৰ প্ৰণামবাণ
প্ৰযোগ, কেম। যোগেশ)

যোগেশ ! আজ্জে ছজুব, আৰাম চাকৰ ।

ইন্দ্ৰ ! দৃত চিবকাণং অবধ্য ! নৰ্ত্যে ত্ৰীম মুখাঙ্গীসায়েৰেৱ বক্তৃতা
ব্যক্ত কৰ ।

যোগেশ ! উনি পঞ্চান্তৰাচলেন আপনাকে । শেখে মত পাণ্টে
আমাকেই পাঠালেন । কথাটা চৱেৰ সঁওতালদেৱ নিয়ে । সঁওতালদেৱ
যাদি আপনাৱা আটক কৱেন, তাহলৈ তাৰ কল কেমন ক'ৱে চলে ?
তাছাড়া—

ইন্দ্ৰ ! তা ছাড়া ?

যোগেশ ! সঁওতালৱা এখন আৱ আপনাদেৱ পঞ্চাও নয় !

ଇନ୍ଦ୍ର । ପ୍ରଜା ନୟ ? ମାନେ ?

ଯୋଗେଶ । ଆପନାର ଅଧୀନେ ସା'ଓତାଳଦେର ବେ ପ୍ରଜାଇସ୍ତ୍ରସ୍ତ, ମେ ସ୍ଵତ୍ତ ମୁଖାର୍ଜୀସାଧେବ କିନେଛେନ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । କିନେଛେନ ?

ଯୋଗେଶ । ଆଜେ ହ୍ୟା । ସା'ଓତାଳଦେର କାହେ ଧାନ ବାକୀର ପାଓନାୟ ରଙ୍ଗଳ ଚାରୀ ଓଦେର କାହେ ଗୋପନେ ଥି କ'ରେ ନିଯେଛିଲ । ବିକ୍ରି କୋବାଳା !—ରଙ୍ଗଳାଲେର କାହେ ମୁଖାର୍ଜୀ ସାଧେବେବ ଅନେକ ଟାକା ପାଓନା ଛିଲ । ମେଟ ପାଓନା ବାବଦ, ବଂଲାଲେବ କାହେ ଥିଲେ କିନେଛେନ ମୁଖାର୍ଜୀ-ସାଧେବ । ସା'ଓତାଳରା ଏଥନ ବ'ସେ ଆଛେ ମୁଖାର୍ଜୀସାଧେବର ପ୍ରଜାଇସ୍ତ୍ରସ୍ତର ଜମିର ଓପର । ତାବା ଏଥନ ମୁଖାର୍ଜୀସାଧେବର ପ୍ରଜା !

ଇନ୍ଦ୍ର । ବଟେ ? ଆଜ୍ଞା, ତାରପର ?

ଯୋଗେଶ । ଆଜେ, ଏର ପରି ଯଦି ଆପନାରା—ସା'ଓତାଳଦେବ ଆଟକ କରେନ, ତାତ୍କଲେ କି କ'ରେ ଚଲେ ବଲୁନ ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ମିତ୍ତିର !

(ମିତ୍ତିରେବ ପ୍ରବେଶ)

ମିତ୍ତିର । ଆଜେ ?

ଇନ୍ଦ୍ର । ଚରେ ସା'ଓତାଳଦେବ କି ଆଟକ କରା ହ'ଯେଛେ କୋନ କାରଣେ ?

ମିତ୍ତିର । ଆଜେ ନା, ଆଟକ କରତେ ଯାବ କେନ ? ଚରେ ଜାମାଇ-ବାବୁଦେଇ ଯେ ଖାସ ଜମି ଆଛେ, ସେ ଜମି ଓରାଇ ଭାଗେ ଫରେ । ସେ ଜମିର ଏଥନ ଗର୍ହାନ୍ତ କାଟେ ନି । ତାଇ, ଆଜ କାଟିଲେ ବାଧ୍ୟ କରା ହ'ଯେଛେ :

‘ଯୋଗେଶ । ଯାବା ଭାଗୀଦାତ ନୟ, ତାଦେରଙ୍କ ଆପନାରା ବେଗୋର ଧରେଛେ ଥାମେର ଜମୀର ଧାନ କାଟିବାର ଜଣେ !

ଇନ୍ଦ୍ର । ହଁ । ତାରପର-ମୁଖାର୍ଜୀସାଧେବର କି ବଜ୍ରବ୍ୟ ?

ଯୋଗେଶ । ଆଜେ, ଆମାଦେଇ କୁଳୀ ଆଟକ କ'ରେ ବେଗୋର ନିତେ ଗେଲେ

কি ক'বে চলবে বলুন ? তাছাড়া ভেবে দেখুন—বেগোব প্রথাটাও হ'ল--
বে আইনি !

ইন্দ্র ! ও ! আইন ! আহনের কথাটা আমাৰ শুবণ ছিল না।
তা আইনে কি আছে শুনি ?

যোগেশ ! আজ্জে ?

ইন্দ্র ! তোমাৰ মুখাঞ্জীসায়েবকে বলো—আমাদেৱ বেগোব ধৰাৰ
অভোস অনেক দিনেব। কেউ ছাড়তে বাবেই ৰ'ক ঢাঢ়া যায় ? বেগোব
আমবা চিবকা-ই ধ'বেছি। যতদিন আমবা থাকবো, ততদিন থ বাবা
এই কথাটাই তোমাৰ সায়েকে জানিয়ে দিও।

যোগেশ ! তাহলে এই গিয়ে বলবো ? কিন্তু কগড়া বৰাদটা না
হ'লেই ভাল হত বাবু।

ইন্দ্র ! জান তো যোগেশ, আগেকাৰ কালে, এক বাজা অঙ্গ বাজাৰ
কাছে দৃত পাঠাতেন, সোনাৰ শেকল—আৰ থোলা তলোয়াৰ নিয়ে
আসত সে দৃত। যেটা শোক একটা নিতে হত। তা—তোমাৰ
মুখাঞ্জীসায়েবকে বোলো—আমি থো-৳ তলোয়াৰখানাই নিলাম।

যোগেশ ! তাহলে আমি যাই বাবু।

দ্র ! এস।

[যোগেমেৰ প্ৰস্থান

শুন্লে সব ?

মিত্রি ! আজ্জে হ্যাঁ !

ইন্দ্র ! কিন্তু, এ সকানটা বাপা আমদেৱ উচিত ছিল।

মিত্রি ! আজ্জে, শ্ৰীবাস যে সাঁওতালদেৱ জমি কিনেছে, এটা
আমি জানতাম। কিন্তু, তাতে আৰ কি ব'লব ? কেনা-বেচোঁ
আমাদেৱই লাভ। থাৱিজ কি আসে। কিন্তু মুখাঞ্জীসায়েব যে
শ্ৰীবাসকে দেনা দিয়ে বেঁধেছেন, তা জানতে পাৰি নি !

ଇନ୍ଦ୍ର । ଥାରିଙ୍ଗ ଫି'ର ଲୋଭେ ଆମରା ଧରେ ଅବହେଲା କ'ବେଛି । ଶୁଇଟେଟ ଆମାଦେର ପାପ ! ସାକ୍ଷୀ, ଏଗନ ଶୋନ ; ତୁ' ତିନ ଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ, ସତ ଶିଗ୍ନିର ହ୍ୟ—ଆମାଦେର ଭାଗେର ଦୂର ଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ନଇଲେ, ଚରେ ଢୋକବାବ ପଥ ଥାକବେ ନା । ଆବ, କାଲିନ୍ଦୀର ଗତେ ବୀଧ ଦିଯେ ସେ ପାଞ୍ଚଟା ବାସଯେଇ ମୁଖୁଜ୍ଝୋ, ସେଟାଓ ଭୁବେ ଦାଁଓ । ଚର ବନ୍ଦୋବନ୍ଦେବ ସନ୍ଦେ ନନ୍ଦୀର କୋନ ସମ୍ବନ୍ଧ ନେଇ ।

ମିତିବ । ହରିଶ, ନବୀନ, ଏଦେର ରାତ୍ରେଇ ପାଠାଇଁ ଲୋକେର ଜଣେ । କାଳ ଲୋକ ଆମୁକ, ପରଶ୍ରୀ ସକାଳେଇ ଆମରା ଦୁଃଖ ନେବ ଜ୍ଞାନ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ସାବଧାନ, ଯେନ ମାଥା ହେଟ କ'ରେ ଫିରେ ଆସତେ ନା ହ୍ୟ । ଆର ଏକଟା କଥା, ଦୁଃଖ କ'ରେଇ ସନ୍ଦେ ସନ୍ଦେଇ ଲୋକ ପାଠାବେ ସଦରେ ! କୋନ ମତେ ମୁଖୁଜ୍ଝୋ ଯେନ ଆଗେ ଫେରୁଦାରୀ ମାମଳା ଦାଁଯେର କରତେ ନା ପାରେ ।

ମିତିବ । ଓରା କିନ୍ତୁ ମୋଟରେ କ'ରେ ଲୋକ ପାଠାବେ । ମୋଟର ଲାଗୁ ରାଖିବେଳେ କଲେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର । ମୋଟର ଲାଗୁ ! ମୋଟର ଲାଗୁ !—ସନ୍ଦବେ ସାବାର ପଥେ, ଗାଁଯେର ଶୈଖେ ସେ ସାଁକୋଟା ଆତେ ମିତିବ—ଲାଗୁ ଯାତେ ସେତେ ନା ପାରେ ତାର ବାବଦ୍ଧା କର ।

[ଉତ୍ସବର ଉତ୍ସବ ଦିକେ ପ୍ରହାନ୍ତରେ]

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

ଚକ୍ରବନ୍ତୀ ବାଡ଼ୀ ସଂଲଘ ବାଗାନ

ଅହୀନ ବସିଯା ଆହେ ବହି ହାତେ । ଏକଟି ଟେବିଲେର ଉପବ ଆଲୋ ଜଲିତେଛେ । ରୁମ୍ମିତି ଓ ମାନଦା ଆସିଯା ଦ୍ୱାରାଇଲ ।

ମାନଦା । ଏହି ଦେଖୁନ ମୀ, ଆଜକେବ ଦିନ କତ ସାଧ ଆହଲାଦେର ଦିନ— ଏହ ଦିନେ ଦାଦାବାବୁର କାଜ ଦେଖୁନ । ଏକଥାନା ବହି ନିଷେ ସେ ଆହେନ । ଏଲାମ ଯଦି ତୋ ମାନୁଷେର ଥେରାଲାଇ ନାହିଁ । କି ବେ ଐ କାଲିର ହିଙ୍ଗିବିଙ୍ଗିର ମଧ୍ୟେ ଆହେ—କେ ଜାନେ ଧାପୁ ।

(ଅଛୀନ ମୁଖ ତୁଳିଯା ଚାହିୟା ଉଠିଯା ଦାଡାଇଲ)

ଅଛୀନ । ମା !

ସୁନ୍ନୀତି ! ଓଟ ବାବା, ଆଜ ଯେ ଫୁଲଶ୍ୟା ।

ଅଛୀନ । ବଡ ଭାଲ ବହି ମା । ପଡ଼ତେ ବସନେ ଛାଡା ଯାଏ ନା ।

ସୁନ୍ନୀତି ! କି ବହି ବେ ।

ମାନନ୍ଦା । ଏହି ହଲ । ମା ବେଟୋସ ଏଟୋବାବ ଆବ ଏକ ପ୍ରହବ ବକରେନ ।
ଆଜ୍ଞା ।

[ପ୍ରଥାନ

ଅଛୀନ । ପୃଥିବୀର ଏବଜନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନୀଧୀର ଲେବା ମା । ଶାଙ୍କେର ମତ
ମହେ । ଜୀବିତରେ ତିର୍ଯ୍ୟନ ଜ୍ଞାନାନ୍ଦ । ପୃଥିବୀର ଏହି ଯେ ହୋଟ ଏହି ଭେଦ,
ଅମ୍ବଖ କୋଟି ଗୋକେଳ ମାନିଦ୍ରା ଆବ ମୁଣ୍ଡମୋ ବନୀର ବିଲାସ ଏହି ନିଯେ
ପୃଥିବୀର ଯେ ଅଶ୍ଵାର୍ଥ ବନ୍ଦ ହନ୍ତି ତିର୍ଯ୍ୟନ କାବଳ ନିର୍ଣ୍ୟ କରେଚେନ । ନିବାବନେବ
ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦଶ କରେଚେନ ।

ସୁନ୍ନୀତି । ତବେ ସେ ଉପାୟ କେନ ମାହୁସ ଯେ ନା ଅଛି ।

ଅଛୀନ । ଏକଦମ ମାଟ୍ଟମ ତାତେ ବାଣ ଦିଛେ ମା । ତାବାଟ ତୋ
ପୃଥିବୀରେ ସବ ଚେଦେ ଶକ୍ତିଶାଲୀନ ଜଳ ଧରନ । ଧନୀର ଦଳ—ବାଜାର ଦଳ—
ଜମିଦାରେର ଦା । ! ତ୍ରୈ ଚବଟାର ଦିକ୍କ ତାକିଯେ ଦେଖ ନା ମ—ସାଂତୋତ୍ତାମେଶ
ବନ କେଟେ କବଲେ ଚାମ୍ବ, ଚାଷବା ଶିଥେ ଝାପିଯେ ପଡ଼ିଲ । ଶ୍ରୀବାସ ଧାନ ଦାନ
ଦିଯେ ତାଦେବ ଜ୍ଯମି କିନେ ନିଲେ । ଶ୍ରୀବାସକେ ଟାକା ଧାର ଦିଯେ ମୁଖଜ୍ଜେ
ସାମ୍ଯର କିନହେନ ସମସ୍ତ ଚବ । ଶତ ଶତ ମାରୁଷକେ ସଂକିଳିତ କରେ ଏକଟା
ମାରୁଷ ତାମ ଚବେର ମାର୍ଜିକ, କିନ୍ତୁ ଏ ମାରୁଷରେ ତୋ ମୁଖାଙ୍ଗୀ ସାମ୍ଯରେ
ମଜେ ଲଭାଇ କବଦ୍ଧାବ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ।

ସୁନ୍ନୀତି । ଚବ ନିଯେ ଯେ ଆବାର ବିରୋଧ ବାଧିଲ ବାବ !

ଅଛୀନ । ମେ ତୋ ବାଧବେହି ମା । ଏକ ଦିକେ ଜମିଦାର—ଅମ୍ବ ଦିକେ
ମହାଜନ । ଏ ବିରୋଧ ଅବଶ୍ୱତ୍ତାବୀ । କେଉ ତୋ ପିଛୁ ହଟିବେ ନା ।

ସୁନ୍ମାତି । କି ହେ ?

ଅହାନ । କି ହେ ? ଜମିଦାରେବ ଗାୟେଓ ଆଚିଡ ଲାଗବେ ନା, ମହାଜନେର ଗାୟେଓ ଆଚିଡ ଲାଗବେ ନା । ବାଗଦୀ ଲାଠିଯାଲେବ ମାଥା ଭାଙ୍ଗବେ, ଭୋଜପୁରୀ ଦାବୋଧାନ ଜ୍ପମ ହେବେ, ସୌ ଓତାଳେବା ଉଦ୍‌ଦୟ ଯାବେ ।

ସୁନ୍ମାତି ନା ! ଓ ଚରେ ଆମାବ କାଜ ନେତ ଅଛାନ—ଓଟା ତୁହ ତୋବ ଶକ୍ତ୍ୟକେ ଏଣେ ବିକିଳ କ'ରେ ଦେଉୟାବ ବ୍ୟାବସ୍ଥା କବ । ଓ ଚବଟା—ବୋବେ, ଆମାବ ବାଟୀକେ ପାକ ଦିବେ ଶୋବେ । ଆମି ଷ୍ପଟ ଦେଖିତେ ପାଇ । ଚକ୍ରକାବେ ସୋବେ— ମେନ ଏକଟା ଚକାନ ।

ଅହିନ । ଓ ତୋମ୍ହାବ ମନେବ ହୁଣ ମା ।

ବାମେଶ୍ୱର । (ନେପଥ୍ୟେ) ଓହ କନ୍ତୁଯାଲାଟାର ମୁଢ଼ଟା ଛିଂଡେ ଆନା ସାଥ ନା କନ୍ତୁ ? ଅଥବା ମର୍ବିଦକ୍ଷାର କାହେ ବରି !

ସୁନ୍ମାତି । କି ହ'ନ ? କି ହିଲ ?

[ପ୍ରଶ୍ନାନ

ଅହିନ । ସିଖିକେବ ମାନଦଣ୍ଡ, ପୋହାଲେ ଶର୍ବବୀ—ଦେଖା ଦିବେ ବାଜଦଣ୍ଡ କ୍ରପେ !

(ମାନଦା ୫ ଉତ୍ୟାବ ପ୍ରବେଶ)

ମାନଦା । ଏହ ନାଓ, ଶିବେବ ତପିଶ୍ଚେ ଭାଙ୍ଗାତେ ପାବତୋ ଭାଙ୍ଗାଓ ।

[ମାନଦାବ ପ୍ରତାନ

ଅହିନ । ଏହ ମାନଦା !

ଡମା । ମାନଦା ଖୁବ ବୈଚେ ଗେଛେ । ଆବାର ଆସେ ଓ ॥

ଅହିନ । କେନ ?

ଡମା । ଶିବେବ ତପମ୍ୟା ଶ୍ଵର କବେ ମନ୍ଦିର ଭସ୍ତୁ ହ୍ୟେଛିଲେନ, ତୋମାର ତଗନ୍ଧା ଭଙ୍ଗ କବାବ ଜଞ୍ଜେ ମାନଦା ଅନ୍ତଃ ମାଥାଯ ଏକଟା ଚାଟିଓ ତୋ ଖେତେ ପାରିତ ।

ଅହିନ । ଉଁ ହଁ—ଏକାଳେ ଶିବେବା ଅର୍ଥାତ ଅହାଜ୍ଜେରା ଦସ୍ତର ମତ କଲେଜେ

ପଡ଼େଛେ, କାବ୍ୟ ଚଢ଼ା କରେଛେ, ତପୋଭନ୍ଦ କ'ରେ ଉମାକେ ସମୁଦ୍ରେ ଆମାବ ଅପରାଧେ ମାନଦା ଟାଟା ଥେତେ ନା, ରାତିମତ ପୁରୁଷାବ ପେତୋ ।

ଉମା । ଯାକ, ଭବସା ପେନାମ । ମଦନ ତମ୍ଭେବ ପବ ଉମାକେ ଲଜ୍ଜିତ ହ୍ୟେ ଫିବେ ସେତେ ହ୍ୟେଛିଲ । ଏ ସୁଗେବ ଉମାକେ ମେ ଲଜ୍ଜା ପେତେ ହବେ ନା ।

ଅଛୀନ । ତୁ'ମ ଆମାର ଉପର ଆଖିଚାର କରଇ ଉମା !

ଉମା । ଅଖିଚାର ବୈ କି । ସଙ୍କୋ ଥେକେ ଗୁଣେବ ଗସନାୟ ମେଜେ ବମେ ବହାମ ଆବ ତୁମି ଏ ପଡ଼େ ଗାଗଲେ । ଆମାବ ହଞ୍ଚେ କର୍ବାଳ ଏଣ୍ଣଲୋ ଛିଂଡେ ଫେଲେ ଦି ।

ଅଛୀନ । (ଆଲୋଟା ନିଭାଇୟ ଦିନ) ଏ-ଏ ଏହବାବ, ଚାବଗନା ଦେଓସାଲେବ ମଧ୍ୟେ ଏମନ ମୁଁ ହିଟେ ପାବିବ ଆମାଦେବ ମିଳନ ! ଦେଖତୋ କେମନ ଜୋଙ୍ଗା ! କାଲିନ୍ଦୀବ ଓପାବେବ ଚବଟାବ ଦିକେ ତାଙ୍କିଯେ ଦେଖତୋ, କି ଶୁଦ୍ଧ ଦେଖାଇଁ ଥବଟା । ଏମ ଏଣ୍ଣାନେ ଏ ନା ।

ଉମା । ଆମାକେ କିନ୍ତୁ କାଣ ଚବେ ବେଚାତେ ନିଯେ ଯେତେ ହବେ ।

ଅଛୀନ । ଚନ୍ଦନା ଆଶ୍ରମ ଧାର୍ତ୍ତଚାପ-ଚାପ ।

ଉମା । ଉ ହଁ -ବାତ୍ରେ ନୟ, ମିଳେବ ବେଳା ବାବ, ନହଲେ ଭାଲ କରେ ଦେଖା ହବେ ନା ମେହ ମେହେଟାକେ ।

ଅଛୀନ । କାକେ ? କୋନ ମେହେଟାକେ ?

ଉମା । ଯେ ମେହେଟା ଆମାକେ ବିଦେ କରତେ ତୋମ କେ ଏବଳ କରେଛିଲ ! ତାକେ ଦେଖବ ଆମି । ହୟା ଗା—ସତ୍ୟ ?

ଅଛୀନ । ଆମାବ ପୂଜ୍ଞାବିର୍ଗୀଦିନେବ ନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତାର ନାମ ସାବୀ । ଚକ୍ରମ ମୁଖରା ! ମେହିନ ଚବେବ ଉପର ଅମଳ ବଲଲେ ତୋମାୟ ପଡ଼ାବାବ କଥା । ମେ ତାବଲେ ଅମଳ ଆମାକେ ତୋମାୟ ବିଦେ କରତେ ବନ୍ଦେ । ଏମଲେ—ନା ନା—ତୁମି ଓକେ ବିଦେ କରୋ ନା । ମେହ ତୋ ହ'ଙ୍ଗ ବିଦେର କଥାର ଶୁତ୍ରପାତ !

ଉମା । ମେଘେଟା ନିଶ୍ଚୟ ତୋମାକେ ଭାଲବାସେ । ନା ?

ଅହୀନ । ହୟ ତୋ ବାପେ ! (ହାସିଲ)

ଉମା । ଆର ତୁମି ?

ଅହୀନ । ଆମି ?

ଉମା । ହ୍ୟା ତୁମି ? ତୁମିଓ ଦାସ ? (ହାସିଲ)

ଅହୀନ । ସଦି ବଲି ବାସି ।

ଉମା । ଦ୍ୱା--ସାଯେଣ କି କଥନେ ସାଂଗ୍ରାମିକେ ଭାଲବାସତେ ପାରେ ?

ଅହୀନ । ସାରୌକେ ଆମି ମର୍ତ୍ତାଇ ମେହ କରି ଉମା । ତାର ଜୀବନେ କୋନ ଗୁଣେର ଗଞ୍ଜ ନେଇ, ବର୍ଦ୍ଧନ, ବହା, ଏଣ୍ଡ କାଳୋ, ମେ ତଳ ଅପବାଜିତା ଫୁଲ । ମର୍କଳ ଫୁନେର କାଢ଼େତ ପବାଜୟ ତାବ--ତବୁ ତାବ ନାମ ଅଗରାଜିତ ।

ଉମା । ଆବ ଆମି ? ଆମି ଶ୍ଵାଷିଶ୍ଵରି ଫୁଲ ?

ଅହୀନ । ନା । ତୁମି ଫୁଲ ନାହିଁ, ତୁମି ମାଳା । ଫଲେର ନୟ ମଣିମୁକ୍ତଶବ୍ଦି ନାହିଁ । ସମ୍ପଦଶ ବସନ୍ତେର ଏକଗାଛି ମାଳା । (ତାହାର ହାତ ଦୁଖାନି ଧବିଦୀ ନିଜେର ଶଳୀଯ ଡ୍ରାଇଟେ ଗିଷା) ବାଃ ଏ ଗହନାଟି ତୋ ଚମ୍ରକାର । ଏ ତୋ କଙ୍କଣ ?

ଉମା । ହୀ ।

ଅହୀନ । ଚମ୍ରକାର ଗଡ଼ନ ! ଏମନ ଗଡ଼ନ ଆଜକାଳ ତୋ ମେଥୋ ଯାଯି ନା ! (ଅପବ ହାତଥାନି ଦେଖିଯା) କହି ଏ ହାତେ କହି ? କଙ୍କଣ ତୋ ହୁ' ହାତେଇ ପରେ ।

ଉମା । ଓ ଏକଟାଇ । ଆର ଏକଟା ନେଇ । ମେହ କୁଣ୍ଡେ ମା ବଲେଛିଲେନ — ଓ ଦିତେ ହେ ନା । ଦେବେ ତୋ ଜୋଡ଼ା ଗଡ଼ିଯେ ଦାୟ । ବାଣୀ ବଳାନେ—ନା । ଜୋଡ଼ ଗଡ଼ାଲେ ଜୋଡ଼ ହୟ ତୋ ମିଳବେ—କିନ୍ତୁ ମେ ମିଳ ତୋ ସତିକାରେର ମିଳ ହବେ ନା !

ଅହିନ । (ଉମାର ମୁଖେ ଦିକେ ଚାହିଲ) ଉମା ତବେ କି—ତବେ କି—
ଉମା । ହୀ ।

ଅହିନ । ଏହ ମେଟ କଙ୍ଗଣ ଆମାର ବଡ଼ମାତ୍ରେ କହନ, କବିତ୍ବାଡାର
ବନ୍ଦବନଶେ ମାନ୍ଦିନିକ ଆଭବଣ ।

ଉମା । ହୀ । ବାବା କୁଠମେ ଗୋଧିଛିଲେନ ଚବେ । ବାବା ବାଟାନ—
ଓ ଏକଗାଢ଼ିଟ ଥାକ—ସାଦ କୋନାଦନ ଅଦୃତ ପ୍ରମଶ ହୁଏ ଓର ଜ୍ଞାନ
ଆପନି ହରିବେ ଆସବେ ।

ଅହିନ । (ଉମାର କଙ୍ଗଣଶୋଭିତ ହାତର୍ଦାନ କଲାଟୋଟେକାନ), ଏହ
ତୋ ପାଞ୍ଚବା ବାରେ ଚବେ ଆବ ଏକ ପ୍ରାତେ—ଶାରୀଳୀର ଗର୍ଭମାଟିର
ତଳାୟ, କାଲିନ୍ଦୀ ତାକ ଦୂରକ୍ଷୟ ବେଳିଛେ । ହୁ ତା ମୋଦୁ ଥିଲା ପାର
ପଲିମାଟିର କୁକେ ଆଏ । ତାର ପାମେର ଢାପ—ଘାସେର ତାବ ଦ୍ୱାରାରେ
ଆବବନେର ମଧ୍ୟେ ।

ଉମା । ଚୁପ କବ, ଓସବ କବ୍ ଅଜ ଥାକ ।

ଅହିନ “ଥାକବେ” ନା । ଶାଜ .୭ ମାତ୍ରକ ଆମାର ଡାକକ କବେ
କତକାନ ପବେ ଦାୟବାଢ଼ା ଚକ୍ରବିରୀଡାର ମିଳନ ହ । —ଶାଜ ବଡ଼ମାତ୍ରେ କଥାହ
ତୋ ବଡ କଥା । କୁଠ କତଦିନ ଆମାର ମନେ ହେଲେ—୪୩ ବସାନାର ମଧ୍ୟେ
ଥୁଣ୍ଡେ ପାବ ବଦନାମାର ସଙ୍କାନ । ଶର୍ମ ଧେ ଓର ଚବ୍ରଟାର ଦିକେ ଢୁଟାଟ ପାତ
ତାବ କାବଣ ଶୁଦ୍ଧ ଏବେ । ଚବ୍ରଟା ଯେନ ଟାନେ ଆମାର । ମିଥ୍ୟେ ଖୋଜା ଜାନାନ—ତବୁ
ଓଥାନେ ଗିଯେ ଖୁବି ନାହିଁରେବେ ପାମୋର ଢାପ ! ମା ବନେମ,—ତ ବ ମନେ ହୁଁ
ଚବ୍ରଟା ଯେନ ଘୋବେ—ଚକ୍ରବିରୀଡାକ ପାକ ଦିଯେ ଦିଯେ ଘୋବେ । ମାନୁମେର
ମନେର ଆବେଗକେ ଆଶ୍ରୟ କବେ ଏମି— କବନ୍ତ କହ ବିଶ୍ୱାସ ଗଡ଼େ ଓରି ।
ହୋକ ମିଥ୍ୟେ—ତବୁ ତାକେ ଅସ୍ଵାକାବ କାହାଯ ନା । ଦାଦା ଗେଲେନ ଦ୍ୱାପାରର
ଓରି ଚବେବ ଜନ୍ମେ । ଓରି ଚରହ ଅନିବାଧୀ—ବବେ ତୋମାର ଆମାର ମିଳନ ।
ନଇଲେ—

ଉମା । ନଇଲେ ?

ଅହିନ । ଥାକ ଉମା ; ମେ କଥା ଥାକ ।

ଡମା । ନା । ନହଲେ ବଲେ କି ବଳାହିଲେ ବଣ ତୁମି ।

ଅହିନ । ହସ ତୋ ଶୁଣେ ହାସବେ, ଅଥବା ଅଭିମାନ କବବେ ।

ଅହିନ । ତରୁ ବଳ ତୁମି ।

ଅହିନ । ନହଲେ ଆମାବତେ, ମୁ କଲ ଛିଣ ଉମା—ଫାବନେ ଆମ ଏକାଏ ଦ୍ୟାବନ । ବିବାହ କବବ ନା ।

ଅହିନ । କେନ ?

ଅହିନ । (ହାମିଦା) ଏହ ଦୈତ୍ୟ ବୋଟା ଗେଯେବ ମତ ଜଞ୍ଜାମା କଲେ ହେ । ହେବେଚିନୀମ— କନ୍ଦେବ, କିଥା ଚେଳନ୍ଦେବ, କି ଶବ୍ଦାଚୟା ମାନେ ଅଂଶୁଲଦେବ କି ଅଶ୍ଵାଚ୍ଛାଚ୍ୟା ଏଥାନ କିନ୍ତୁ ଏକଟା ତବ ଜାତ କାକ । ନିଦେନ ଏ ଗେବ ଶୁଭାଚନ୍ଦ୍ରନ ମତ ତୀର୍ଥୀବ ପ୍ରଥାକ—ସା ବା ନାଦେଶେବ ନାଶେ ପାଇଁ ଗର୍ବର୍ଷତା ହେଲେ ଭାବେ ।

ଅହିନ । (ମେ ଏବା ହାମିଦା) ହା । ପଥ ଦିଦ୍ୟେ ଚଲେ ଯାବେ ନବାନ ଶଶାମା , । ୨ । ବାବ ବାଜାରର ହୁପାଶେବ ଦୋତାନ ତେତନାର ହାନାନ ଥିଲେ । ୩ । ତରାଦେବ ଚୋଲେ ବାଟୁ ଡାଟିଲେ ମତ ଦେଖିଲ— ଏକେ ଜାଗରେ ଦେଖିଲାମ ଦ୍ୱାରା , ଶୁଣି ଏବା ବନାବେ— ତୀର୍ଥ .୧, କାନ .୩୩୩ ହୁଏ ତବ ବାନାବେ ଗାନ୍ଧି । ନା ଜାନିଲେବ ସର୍ବିଷକେ, ଅଶ୍ଵାଚ୍ଛାଚ୍ୟାନ ଏ ମାନ୍ଦେବ ନାଥୀବ ନାମକେ ହାତେ ଟୁକବୋବ ବନମାଣିଲତେ ହୁଲୋ । ତୋମରା ଏଯୁଦେବ ତକ୍ଷଣା ଦ୍ୱାରା ବଚେ । (ଚମାବା ଉଠିଲା) କେ ? କେ— ଓଦାଳେ ? ଓଦୋ ଦେଇ ହ— ଓଃ ଦେଇ— (ଅହିନକେ ଆପଣି ଦେଖାଇନା) ,

ଅହିନ । କେ ? ତାହାର ? କେ ଓଦାଳେ “ ବେ ”

(ଅଶ୍ଵମର ହିଂସା ଗେଣ

ଅହିନ । କେ ? କମଳ ?

କମଳ । (ଭଗ୍ନବେ) ରାଜାବାବୁ !

ଅହିନ । କି—କମଳ “ ଏହ ବାତେ ଏମନଭାବେ ଶୁକିବେ ଚୋଲେ ମତ ?

କମଳ । ବାଜୀବାବ !

ଅହାନ । ତୁ ମ କାହିଁ କମଳ ?

(କମଳ ପ୍ରବାବ ଅଥାନେର ପାଇଁ ପୁଟାଇବା ପତିଲ)

କମଳ । ବାଜୀବାବ ! ଆମି ଦେଖ ହେତୋଚାନ ବେଳଗେ । ଆମାର ସବରନୀଶ ହ'ନ ଗୋ ।

ଅହାନ । କମଳ । ପ୍ରଥମ କି ହେଲୁଛୁ ନାହିଁ ।

କମଳ । ଆମାର ମାବ—ଆମ ନା'ହ—ଅମର ମାବ ନାହିଁ ଗେ । ଆମାର ସବରନୀଶ ହ'ନ ।

ଅହାନ । ନାବା 'କନ , 'କରା , ' ମାବା କି ? ମାବା ଯାହୋଇ ?

କମଳ । ବୀବ ଗେ । ଯାହୋ ଠା ଆମ ବୁକ ଫାଟାଇ, କାନ୍ଦିତମ ଠାକୁବରେ ଟାକଟମ ଠା ମନେ ଗଲେ କିମ ହ'ନ । କିମ୍ବା ଠାନେ ଆମାର ମାବକେ । ତହ ଏ ଓହା । ପର ନା ଯେତେ ୨. ୮୧୧ ଏଣ୍ଟିକଟେ ବାଢାବାଏ ଯେ ଆମା 'ମାବକେ—ତାମାର ନାମତମ ର କେତେ ୧.୦୦ ।

ଅହାନ । କନ୍ତୁ ତାମାର ମାବକ କେବଳି ॥

କମଳ । ହାବା । ନାହେବା କାହାର ହୁଏ ତାମ ଗେ । ମାକିମଙ୍ଗେ ଡାକାଦିନ, ଯଦି ଦିନେ, ମାକିମ ତା ନାବା ନିଜେ ଗଲା କିମରେ ଦୋହାଟେ କି ? ନାବା ହେବାରେ ନା କିମି ? ତଥାତେ ମେଧେ ଗଲା ଗଲା ତୁଥା, ଆମ ନାଜେ ଆବାବେ ଆବାବେ ପି, ନାହୋ ଯେବି । ହାବ ଏ ବାବ ତୁମାକେ ଦେବନମ ବାଗାନେର ଧାର ଥକେ ତାହ ଏଣ୍ଟିପେନାମ ନବରତ ।

ଅହାନ । ଓଟ, ତାମାର ବାବେ, ତା ଆମାର ମନେ ।

କମଳ । ନା । ତା ଲାବବ । ତା । ତା ଲାବନ । ଉବା ଦୂରେ ମାବା ଗୋ ନିଜେ ଗଥନୀଁ ଲେଗେ କାପଦେବ ଲେଗେ—ହି ତା ନାବବ ।

ଅହାନ । କମଳ, ତାହିଁ ତୌର ବରୁକ - ଚାହିଁ ନିବେଚ—ଡଗକାକ ଡାକ, ଆମି ତୋଦେବ ମନେ ବାବ । ଉମା, ଉପବେବ ସବ ଥେକେ ବନ୍ଦୁକଟା ଆନ ତା । ଆନ ତେ ବନ୍ଦୁକଟା ।

ଉମା । କି ବଳଛ ତୁମି ? ନା ।

କମଳ । ନା ବାଙ୍ଗବାବୁ, ନା । ତୁ ପାବବି ନା, ଆମି ପାବବ ନା, ଡଗର
ପାରବେ ନା । ଉ ସାଥେଟୋ—ତୁ ଜ୍ଞାନିସ ନା ବାଙ୍ଗବାବ—ତୁ ଜ୍ଞାନିସ ନା—
ଉ ଏକଟୋ ଦାନୋ ବଟେ ଉ ଏକଟୋ ଦାତ୍ୟ ବଟେ ।

ଅଶୀନ । ତବେ ବୈବିଧ୍ୟେ ଯା—ବୈବିଧ୍ୟେ ଯା—ଆମାର ସମ୍ମୁଖ ଥିକେ ତୁହ
ବୈବିଧ୍ୟେ ଯା । କାନ୍ଦୁକଣ କୋଥାକାଣ କେନ ତୁହ କାଦତେ ଏମେହିସ ଆମାର
ସାମନେ ” ଯ, ଯା—ତୁ ଚଲେ ଯା—

କମ । (ମତଧେ) ଯାଇଛ ବାବ ଆମି ଯାଇଛ, ଚାହେ ସାର୍ବିଜିତ ଆମି ।
ଦୁକାନଦାରଙ୍କୋ ମିଛେ ଦୋବ ଦାଯେ ଜୀବ ନିଥେ ଲିନେ—ସାମେବ ସାବୀକେ
ଲିନେ—ମାନ୍ଦିବା ପ'ଠ କରି—ଆମି ଗାନ୍ଧି । ଆମ ଚଲେ ସାର୍ବିଜିତ ।

| ପ୍ରଥାନ

(ଅଶୀନ ହିସବ ହିସବ ଦାର୍ଢାଙ୍ଗ୍ୟ ବହିଲ)

ଉମା । ଓଗୋ । ତୁମି ଧରନ କବେ ଚର୍ଯ୍ୟ ଥିକୋ ନା । ବସ ତୁମି ବସ ।

ଅଶୀନ । ଆମାର ମନେ ତହେଇ ଉମା—ଆମାର ବକ୍ତେବ ମଧ୍ୟେ ଆମାର
ସର୍ବାଙ୍ଗେ ଦେବ ଆସନ ଦିଲାଗେ । ଏକ ଦେବ ଆମାର ଆଶ୍ରମ ଧବେ ଗେଲେ ।
ଉ.—ଟଃ ।

ଉମା । ଏବ ତୁମି—ତାମି ତୋମା ବାଣୀମ କରି ।

ଅଶୀନ । ବାଣୀମେ ଏ ଆଶ୍ରମ ନେଇନେ ନା ଉମା । ବାଣୀମେ ନେଇନେ ନା—
ଜଣେ ନେଇନେ ନ—ଟଃ ।

ଉମା । ମା—ମା । ଅଗସନ ଟଃ ।

ଦ୍ଵାନ । (ତାଙ୍କକେ ର୍ଯ୍ୟାମା ବାନୀମା) ନ । ମାକେ ତିକେ, ନ ।
ତୁମି ଉପର ଥିକେ ବନ୍ଦକଟା ଫେଲେ ଦାତ ଜାଣିନା ଦିଲୁ । ଆମି ଓହ
କଣ୍ଠ୍ୟା-ନାକେ ଶୁଣି କରେ ମାବବ ।

ଉମା । ନା—ନା । ଓଗୋ । ନା ।

ଅହୀନ । ଆମାବଟେ ଭୁଲ । ବନ୍ଦୁକ ତୋ ମେହଁ । ଦାଦା ନନୀପାନଙ୍କେ ଶୁଣି କବେ ମେବେଢିଲେନ, ପ୍ରଳିଖ ବନ୍ଦୁକ ସିଜ୍-କାର ନିଯେ ଗେଛେ । ବନ୍ଦୁକ ତୋ ମେହଁ ।

ବନ୍ଦୁକ

ଉମା । ତୁମି ଶାନ୍ତ ହୁଁ । ହିବ ହୁଁ । ତୁ ଆନବ ”

ଅହୀନ । ନା । ଉମା, ଅଞ୍ଚିକମା କବାତ ପାବନ ନା । ଭଗବାନେବ ଦତ ବାନ୍ଦାବ ଏସେ ବଳେ ଗୋଟିମା ଏ ବାଟ ମାନ୍ଦିଲକେ, ତା ବାସନ୍ତ ମାନ୍ଦିଲକେ ! ତୋଦେବ ନମଦାବ କବେ ବାଚି - ମାନ୍ତରେ ପାବିବ ନା ତୁମାଦେବ କଥା । ଯାରା ମାନ୍ଦିଲ ହେଁ ମାନ୍ଦିଲେ ସର୍ବିନାଶ ଏବେ, ଅମନ୍ତରା ହାତୋଟାଳ କବଲେ— ତୋଦେବ କୁମା କବଲେ ଖାମ ପାବନ ।

ଉମା । କି କବିଦେ ? ଏ ଅବାଳାବ - ୬ ଅଠୀବି

ଅହୀନ । ଏବ ପଥ ବୋବ ବାବ ଆମି ନାହାବ । ଉମା ଆମି ପଥ ପେଯେଛି । ଏବ ମହିନେ ଆମାଯ ବାବେ ।

ଉମା । କାଥାବ ?

ଅହୀନ । କିବ୍ୟେ ଆଠୀବି ଦିନାକଣେ—ପୁଣେ ଆନାତ ହବେ ଡଗଫକେ—ହାବପବ ଡାକ ଦେବ ହି ମାନ୍ଦିଲେ । ଓହ ମିଠ ତକ ତୀର ମାନ୍ଦିଲଦେବ ଜାଗିଲେ ହୁଏ ଦେବ, ମନେ ଫୋଟାତେ ହିଲେ ପ୍ରତିବାଦେର ଭାଷା— ଚୋଥେ ଫୋଟାତେ ହିଲେ ବୁକନ ଶାନ୍ତିନ । ଆମ ଯାବ ।

ଉମା । ମେ ଦି ?

ଅହୀନ । ତା ତାଟି । ଉମା ତୋମ ଯ ଆମ ବ'ାନି । ବନତେ ବନତେ ଶୋପନ କବେଛି । ଆମି କିଛି ଦିନ ଆଗେ ବିପନ୍ନାଦିଲେ ଯୋଗ ଦିଯେଛିଲାମ, ତାବ୍ଦିବ—(ଆମ ଚାସିଥା) ତୋମାମ ବିବାହ କରନାମ—ତାବନାମ, ଛେତେ ଦେବ ସବ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟିବ । କିନ୍ତୁ ନା—କମଳ ବଲେ ଗେଲ— ଓପାବେଳ ଚବ ତତେ ସାବୀର ବକେବ ବେଦନା ଆମାଯ ବଲଛେ, ବାନ୍ଦାବାନୁ—ବାନ୍ଦାବାବୁ—କି ହବେ—ଆମାଦେଇ

କି ହବେ ? ଆମାୟ ମେତେ ହବେ ଉମା - ଆମାଗ ଯେତେ ହବେ । ତୁମି ଆମାୟ ବିଦ୍ୟାୟ ଦାଓ ।

(ଉମା ସ୍ତର ୨୫ ॥ ୨୩୧-୩୧ ବଚିନ)

ତୁମି ଦିନିଶ ଶତାବ୍ଦୀର ନାମାବ ମେବେ ଉମା ।

ଉମା । ଧାଓ, ତବେ ତୁମି ଧାଓ । ଏଥା ଦେବ ନା ଧାରି ।

(ପ୍ରଣାମ କାଳିଲ)

ଅଛୀନ । ତୁମିରେ ଜା କର । ତୋମାର ଉର୍ଧ୍ଵର ମହାମ ମୃତ୍ୟୁର
ଆମାର ଜୟମାଳା ବଚିତ ତୋକ, ଆମାର ପ୍ରେମର ପ୍ରଦାପ ଆମା । ଅନ୍ଧକାର
ପଥ ଆମା କରକ । ଧାରିମାଟ । ୨- ଅଗ୍ରମର ତଇଲ)

ଉମା । ନା ।

ଅଛୀନ । ଉମା । (ଫିଲିନ)

ଉମା । ଓଗୋ ବାଦା ଦିତେ ଧାରି ଚାହ ନା । କିନ୍ତୁ-

ଅଛୀନ । ତୁ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କି ଉମ ।

ଉମା । ଆଜ ଯେ ଆମାଦେବ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗୋ । ଶୁଭବାରୀ- ଜୀବନେବ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାମନା ।—

ମେ ବୁକେ ଆସିଯା ମାଗ ବାଖିଲ

ଅଛୀନ । ଓ । ଆଜ ଦୂରଶ୍ୟରୀ ଶୁଭବାରୀ । ହ୍ୟ, ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆଜ
ନିର୍ବତେ ଶା ବେହେଚି । । ତାବ ବେଶ ଦେଇ ଏଥନ୍ତେ । । । । । । । । । । । । । । । । । । ।
ମାଥାଟି ବୁକେ ଚାପିଯା ପାବ । ତୋମାର ଅନ୍ଧଭାବରୀର ଆଭିରଣ ଥେକେ
ମନ୍ଦିର ଗଞ୍ଜ ଉଠିଛେ ! ଆଜ ଆମାଦେବ ନାଶ୍ୟା । ଶୁଭବାରୀ ।

ଉମା । ଆଜ ଯେଯୋ ନା ତୁମି । ଆଜ ବାତିଟି ଥାକ । ଓଗୋ—।

(କାଗକ ମୁହଁର୍ଦ୍ଦ ସ୍ତର ଧାରିବାର ପବ)

ଅଛୀନ । ବାତି ଯେ ଶେବ ହେଁ ଏଇ ଉମା । ଏଇବାବ ଆମାୟ ବିଦ୍ୟା
ଦାଓ । ଓହ ଦେଖ ଆକାଶର ଅଞ୍ଚଳକାଣେ ଥର ଥରକ କବେ ଜନ୍ମତେ ଜନ୍ମତେ

ଉଠେ ଆସଛେ ଶୁକତାବା । ଦେଖ ଉମା । ଆମୀଯ ବିଦ୍ୟା ଦୋଷ । ଆମାର
ସାତ୍ରାବ ନମ୍ବ ବୟେ ଯାଚେ ।

‘ଉମ, ତାହାକେ ଚାରିଗ୍ରୀ ସରିଗ୍ରା ଦ୍ୱାରା ଡାଳି,
ଶହୀନ ଅପ୍ରିନ ହଜନ

ଉମା । ଆମ ଏବଟା କଥା ବାବୋଧାଓ ନି ନାହିଁ ଆମି—

(ଅହୀନ ଧବା ଦ୍ୱାରା ।)

ଏବୋଧାଓ ଏହ ପାକାଣେ (ତାମାର ମା ଏଥିର ଆମୀର କାର୍ଯ୍ୟରେ
କରବେନ, ଆମାର ଯ, ଆମାର ବାବା, ଆମୀଯ ଜିଜ୍ଞାସା କରବେନ, କୃତିଥ୍ୱ
ଆୟ୍ୟୀ ସଥନ ପ୍ରଶ୍ନଭବା ନାହିଁ । ଆମାର ଦିକ ପାଇଁ ଏ କିମାର ଆମି—

ଆମାନ । ବବେ । ନ୍ୟ, ଆମାରେ କଲ କଥ ଗୋଧନ ରାଗହେ ଥିଲେ
ଉମା । କାହିଁକି ଏହିବ ?

ଅହୀନ । ଏହିବ ? ତାମା ବାବେ ଏମାର ସନ୍ଦେ ଲଗଡ଼ା କିନ୍ତୁ,
ବନ୍ଦେ ତୋମାର ଟୁପ । ହିତିମାନ ଏହି ଲାଗ କରୁ ଆମ ଦେଖିବାଣୀ
ହେବେ । | ପ୍ରପାନ

ଉମା । ଆମାର ଡିପର ଅଭିମାନ କରେ, ଆମାର ଉପର ବାଣ କରେ
ମେ ଦେଖିବାଣୀ ହେବେ । ଉଃ—ଏ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେଖିବ କେମନ କାବ ?
(ଦେବଶିଵାଏ ଆସାନ ପୃତୀତ୍ୟ ପରିଚାଳନ)

চতুর্থ অঙ্ক

প্রথম দৃশ্য

মুখাজ্জীর বাংলোর বারান্দা।

(উত্তেজিত মুখাজ্জী পায়চারী করিতেছেন । অচিন্ত্য শক্তি
মুখে দাঢ়াচ্য আছেন)

মুখাজ্জী । A curse ! A damnable curse—this labour movement ! Professional loaferএর দল, কুলিদেব ক্ষেপিযে
কিছু উপাঞ্জন করতে চায় !

অচিহ্য ! আঁকে না Sir, loafer নয়, অঙ্গীকৃত এদেব leader—
মুখাজ্জী । Shut up you buffoon ! Loafer নয় ? What is
অঙ্গীকৃত ? সর্বস্বালু জমিদাব—তাব তেলে, loafer নয় তো কি ? ওদেব
আৱ আছে কি ? আমাৰ সঙ্গে মামলা কৰাৰ ? They have already
been ruined ! মামলাৰ রায় বেঝবাৰ অপেক্ষা !

অচিহ্য ! No sir, তা হ'লেও অহঙ্কৃত loafer নয় ! He is a
brilliant boy with a big heart ! He has stood —

মুখাজ্জী । Will you stop ? তুমি জান এদেব demand কি ?
Did you ask your brilliant boy ?

অচিহ্য ! Yes Sir !

মুখাজ্জী । কি চায় ?

অচিন্ত্য ! সঁইওতান্দেৱ জমি ফিলে দিতে হবে ।

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ସଂଗ୍ରହାଳେର ଜ୍ଞମି କିବେ ଦିକ୍ତେ ହେ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆଜ୍ଞେ ହୋଇଥାଏ ।

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ତାବ ପବ "

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ତାବପବ Sir, ମେଟୋ ଏଡ ଲଙ୍ଜାବ କଥା—ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଙ୍ଜାବ କଥା—ଯଦିও ଆମି ଆପଣାର ଚାକବୀ କବି—ତ୍ୱାର ବନାତେ ବାଧ୍ୟ ହେଛୁ—
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଙ୍ଜାବ କଥା ।

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ଲଙ୍ଜାବ କଥା ? "What's that ? I see ସାମ୍ନେ
ମେଷେଟାବ କଥା ?"

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଆଜ୍ଞେ ଥା ।

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ॥ ୧୯୯ ତାବପବ ? ଅନ୍ତର ସଂଗ୍ରହାଳେର କୁଣ୍ଡଳ ? ତାବା
କି ପାଇ ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ପାଇ ବାପବେ । ତାବର ଦାଶର ତାବ ଅପାରିତ ଆବ ।
ଅନେକ । ହୟ ସ୍ଵା ଧିନିତି ।

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ତାବ ମାନ୍ଦିବ ? ଓଦେବ ଏ ଏ, ଓହ ମର କାକାତାବ ଗ୍ରାମେ
କଥାନ୍ ତୁମେ ଓଦେବ ପରିମାଣ ହେବ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଓର ମାନ୍ଦିବ ? ଶାବ

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ମାନ୍ଦିବ କି ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ନା ଆବ । ଓର ଥେପେଛ । ମେହେ ଭାବଗମନ କମଳମାର୍ମି
କିବେ ଏମେହେ

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । କମଳ ମାର୍ମି — ,

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ତାବ ଆବ । ଶୁଦ୍ଧ ମେହ ନ୍ୟ, ମେହ ଡଗନ୍, ଅଙ୍ଗଗର ମେ ରାହିଲ
ମାବୀର ମଙ୍ଗେ ବିମେବ କଥା ହେବିଲି, ମେ ଏମେହେ —

ମୁଖାଜ୍ଞୀ । ବିଚିତ୍ର ଯୋଗଯୋଗ—କେ ଫେବାଲେ ଏଦେର ' ଅହୀନ୍ତ୍ର, ନା !
ଦେ ଫିରେଛେ କାଳ ସନ୍ଧ୍ୟାଯ, ଆଜ ମକାଲେ ତୁମି ଥବବ ଦିଚ୍ଛ ଏବା କିବେଛେ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ତା ଜାନି ନା ଶ୍ରାବ, ତବେ ଅହୀନ୍ତ୍ରଇ ଓଦେବ ଗୀତାର ।

ମଧ୍ୟାଜୀ । ହୁମି ଥାନାଗ ଯାଉ ଏକୁନି—

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ତାବ ଚେଯେ ଶାବ ମିଟମାଟ କରି ଫେଲୁନ ।

ମଧ୍ୟାଜୀ । କି ?

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ମିଟମାଟ ସବୁ ଯାବ । ଅଛି କି ଧ୍ୟାନର ତେଜସ୍ଵି—

He is a brilliant boy. He is honest ମେ କଥନରେ ଅଳ୍ପାୟ
କବେ ନା—
(ଗୋପନୀୟ ପ୍ରବେଶ)

ଯୋଗେଶ । ଏକ ମାନ ॥ ୧ ମିନାବ ହେବେଳ । ଆମର ଜିତେଛି
ତରୁଳ । ନାମ ଇହ ଗୋଟିଏ । ଆମର ତୁ ଥାଜାବ ଟାକା ୧୦୦ର ଡିକ୍ରାଓ
ପୋମେଟି ।

ମଧ୍ୟାଜୀ । Good ! ଶାମ ଏ ଦିନତାମ ମଜ୍ଜମଦାବ ।

ଗୋପନୀୟ । କିନ୍ତୁ ଏହାକ ଶାବ ୨ ମିନ ଏହି କୁଳିବା ଚାହେ—

ମଧ୍ୟାଜୀ । ବଜାହି ତାବ ଆଗେ ଏହି ଗୋପଟାକ ଏହି Bafoon ଟାକ
ସମ୍ମତ ମାରନେ ମିଟିଯେ Mill area ଥେକେ ଦବ କବେ ଦିନ

ପ୍ରଦୀପ । ଆହଁ ଏହାମ ନାମ ପାଚାଗ । May you live long
ଏହି ଦୈଘ୍ୟାବିହୋନ ଆହଁନି । I have a real brilliant boy
ଅଛିକୁ—ତାବ ବିକଦ୍ବାରା କଣାଟ ଦତ । ଏହି ଥେବେ କିମି ମାଚନାମ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଗୋପନୀୟ ।

ମଧ୍ୟାଜୀ । ଏକଟି ପଦମ ମାଇନ ଏବେ ଦେଖେନ ନା ମଜ୍ଜମଦାବ । ଓକେ
ଶ୍ରୁଧୂ ଘାଡ଼ ଧାର ବେବ କରେ ଦିନ ।
(ପ୍ରଥାନ

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଭଗଦାନ ଆଗମାର ବିଜୀବ କକନ ଶାବ । ଆମ ତାଙ୍କୁ
କିଛି ବଲନ ନା ।

ମଜ୍ଜମଦାବ । ଆପଣି ଚବ ଥେକେ ଫଳେ ଯାନ ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାୟ—ଏକୁନି ଏହି
ମୁହଁରେ ।

(ଆଙ୍ଗଳ ଦେଖାଇଲେନ—ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାୟର ପିଛନ ପିଛନ ପ୍ରଥାନ କବିଲେନ)

দিতায় দৃশ্য

চৰ

সারী বসিয়া গান গাঁথিতেছে-- সে যেন কাঁদিতেছে ।

অঙ্গীন প্রবেশ করিয়া থমকিয়া দাঢ়াইল । চোখে তাহার ঝুঁক দৃষ্টি
ফটিয়া উঠিল । সারা গাঁথিতে গাঁথিতে ফিবিয়া চাঁচিল
এবং শঙ্খায় অক্ষপথে প্রায় গান এক করিয়া
সভয়ে তাহার দিকে চাঁচিয়া বহিল ।

অঙ্গীন । মরতে পারিস নি ? আজও বেচে আঁচিস ?

সারী । (সকাঁতরে) রাঙ্গাবাবু, বাঙ্গাবাবু গো !

অঙ্গীন ! তোরাও ছলনা কৰতে জানিস ? শেখ পর্যন্ত ছল ছল
করছে তোর ? নিলর্জন বেচায় মেদে, সরে যা—সরে যা আমার
স্মৃতি খেকে !

সারী । ওগো রাঙ্গাবাবু—ড়া আমাকে ফেলে চল্যা গেলো গো !

অঙ্গীন ! যাবে না ? তুই কলওয়ালার বাংলায় থাকিস ! তার
দেওয়া দামী কাপড় তোল পরনে । সে কেমন ক'রে মইবে এ
অপমান ?

সারী । আমি কি কৱব ? আমাকে ধরে লিয়ে গেলো । মাখিয়া
মদ খেয়ে পড়ে রঁটল । ঘরের ভিতর আমার বুকের কাছে—বন্দুকটো
ধরলে । আমি কাঁদলম । ডাকলম । কেউ এলি না তুরা । আমি
কি কৱব ?

অঙ্গীন ! তুই মরলিমে কেন ? গলায় দড়ি দিলি নে কেন ? বিষ
খেলিমে কেন ? তুই কলওয়ালার বুকে ছুরি বসিয়ে দিলি না কেন ?

ସାରୀ । ଭୟ ଲାଗେ, ଡର କରେ, ଓଗେ ବାବୁ—ମରତେ ଲାରଲମ, ଭୟ ଲାଗିଲ ! ସି ନୋକଟା ବାବୁ—ଆମାକେ କୀଡ଼ାର ଚାବୁକେ କ'ରେ ମାରେ, ବଳୁକଟୋ ପାଶେ ଲିଯେ ଦୂମାୟ—ଆମି ଲାରନମ ବାବୁ !

(ଅହୀନ ମାଗା ହେଟ କରିଯା ରହିଲ)

ଅହୀନ । ସଣିକେର ମାନଦଣ ପୋହାଲେ ଶର୍ଵରୀ, ଦେଖା ଦିଲ ରାଜଦଣ୍ଡକପେ !

ସାରୀ । (ଏବାର ତାହାର ପାଯେ ପଡ଼ିଲ) ରାଙ୍ଗାବାବୁ—ଆମାକେ ଇଥାନ ଥେକେ ଲିଯେ ଚଲ ଗୋ ଆପୁନି ! ଆପନାର ବୁଝେର କି ହେ ଗୋ ଆମି ! ରାଙ୍ଗାବାବୁ !

(ଅହୀନ ତାହାର ହାତ ଧିନ୍ୟା ତୁଳିଲ)

ଅହୀନ । ଓଟ ! ତୋର ଦୋଷ ନାହିଁ । ଦୋଷ ଆମାଦେଇ, କମଳେବ ଦୋଷ—ଆମାର—ନ । (ହଠାତ୍ ମେ ଚମକିଯା ଉଠିଲ—ସାରୀବ ହାତେ ମେହି କଷନେବ ଜୋଡ଼ା କଷନ ଦେଖିଯା) ଏ କି ? (ଭାଲ କରିଯା ଦେଖିଯା) ଏ କି ? ଏ ତୁଟ ପେଲି କୋଥାଯ ? ସାବୀ ! ଏ କାକନ ତୁଟ କୋଥାଯ ପେଲି ? ସାରୀ !

ସାରୀ । ଆମି ଚୁରି କବି ନାହିଁ ରାଙ୍ଗାବାବ ! ଇଟା ତୋଦେଇ ? ତଥେ ଆପୁନି ଲେ ।

ଅହୀନ । (ଦେଖିଯା) କୋଥାଯ ପେଲି ? ଏ କାକନ ତୁଟ କୋଥାଯ ପେଲି ?

ସାରୀ । ଆମି ଚୁରୀ କରି ନାହିଁ ରାଙ୍ଗାବାବ—କୁଡ଼ିଯେ ପେଗମ— ।

ଅହୀନ । କୋଥାଯ ? କୋଥାଯ କୁଡ଼ିଯେ ପେଲି ?

ସାବୀ । ଲଦୀବ ଭାଙ୍ଗନେର ଭିତର ପେଗମ, ମାଟିର ଭିତର ଝିକିମିକି କରଛିଲ—ମାଟି ପୁଡ଼ିନମ ଆମି— ।

ଅହୀନ । ମାଟିର ଭିତର ଝିକାମକ କରଛିଲ—ତୁଟ ବେଳ କବେହିଦ ?

ସାରୀ । ହ୍ୟା । ମରତେ ଆମି ଗିଯେହିଲମ ରାଙ୍ଗାବାବ ! କାଲିନ୍ଦୀ ବାନ

এল, ডুবে গেলম মরতে। উচু পাড়ের উপর দাঢ়ালম, ঝাঁপ খেতে
যেযে দেখলম—এইটো যিকিমিকি করছে, মাটি থুঁড়ে হাতে পড়লম।
রাঙ্গাবাবু—এই গযনাটো পৱৰার সাধে মরতে আঁ মন লিলে না।

অহীন। মরিস নি তুই, ভালট কবেছিস—। কিঞ্চিৎ—কিঞ্চিৎ—
সারী। ইটো তুদের বাবু—তুবা লে।

অহীন। এর বদলে তোকে আর্মি দু থাতে গযনা গাড়্যে দেব
সারী!

(মুখাজ্জীর প্রবেশ)

মুখাজ্জী। My Gu!! এ কি ? অগনবাবু ! সারী ! I See—
নিজের নদীপ্রাণে সারী এবং সানাব নানাবাবু। গাঁটী কাবা !

সারী। (সভয়ে শিহরিয়া উঠিল) বাঁড়াবাবু !

অহীন। ওব নেহ সারী, তোণ কোন ভয় নেই ! মিষ্টার মুখাজ্জী—
ওকে আর্মি আমাৰ বাড়ী নিয়ে ঘাঁচি।

মুখাজ্জী। বাড়ী নয়ে যাবেন ? do you like her ?

অহীন। Mr. Mookherjee !

মুখাজ্জী। এশী চেঁচাগে লোক জমব—অঙ্গনবাবু। তাতে
আপনাৰ কলক রাটিবে। আৰ্মাৰ অবশ্য ও ভয় নেই। আমবা হচ্ছি
চাই—ওটা আমাদেব ভূমণ। (শাশ্যা উঠিল)

অহীন অগ্রসৱ হইল—

অহীন। Mr. Mookherjee !

মুখাজ্জী। (এবাৰ একপা পিছাইল, ঈষৎ শক্তাৰ সঙ্গে বলিল)
অহীনবাবু !

(অহীন আবো অগ্রসৱ হইল)

মুখাজ্জী। (পকেট হাততে পিস্তল বাহিৱ কৰিয়া বলিল) অহীন
বাবু ! মিলে ধৰ্মৰূপট হয়েছে আমি 'নৱন্দু হয়ে বেব গঠনি।

(ସାବୀ ଚିତ୍କାର କବିଯା ଛୁଟିଯା ପିଛନ ହହତେ ମାଝଥାନେ ଦ୍ଵାଡ଼ାଇଲ)

ସାବୀ । ନା—ନା—ନା ।

ଅଣିନ । (ସାବୀକେ ସବିଯା ପିଛନେ ମୋଲିଯା ଦ୍ଵିଯା ବଲିଗ) ଆପଣି
ଗୁଣୀ କବେନ ମୁଖାଜୀ ସାମେବ ?

ମୁଖାଜୀ । ଏଣୁଠେଇ ଗୁଲି ଏବବ । ଆବ ଏଣୁବେନ ନା ଆପଣି ।

ଅଣିନ । ବାଗଟାଟେ । ଜନିଦାବ ବଣେବ ମଙ୍ଗେ ଚବେବ ଚିନିବ କଣେବ
ମାନିକେବ ଯୁଦ୍ଧ ଆମାକେ ମୋଗମୋବ ମଙ୍ଗେ ୧୦ବେଜେବ ଯୁଦ୍ଧେବ କଥା ମନେ କବିଯେ
ଦିଲାଇ ମୁଖାଜୀ ସାମେବ । (ହାସିନ) ମିଉଟିନିବ ଆଗେ ପଯାନ କରୁଣ
ଇବେଜେଓ ପୁତୁଳ ସଞ୍ଚାଟ ବଣେବ ଗାଯେ ଶାତ ଦିଲି ସାହମ କବେନି ।
ମିଦ । ମନ ପବ ଅବଶ୍ୟ ଦୟାଟେଇ ହେବେଦେନ ଗୁଣି କବେ ମେବଚି । ଦିଲ୍‌ହିବ
ପାଞ୍ଚଶାଖେ ପ୍ରକାଶେ । ଏ ଚବେବ ମଙ୍ଗେ ଏବନ୍ତ ମେ ଅବଶ୍ୟ ଆର୍ଦ୍ଦୀନ ।
ମଧୁନତ ଆସବେଓ ନା । କା । ଅନେକ ଏଗିବେ ଗେହେ । ଏ କାନ୍ଦୋଧାରୀ
ଆମାଦେବ ଛିତ୍ର ଫୋବେ—ତାବା ଆପନାକେଓ ବାଦ ଦେବେ ନା । ତାବା
୬୨ ମାତିବ ମାଞ୍ଚବେବ ଦଳ । ତାବା ଓହ ବୋଧ ତ୍ୟ ଆସଦେ ।

ଏଣ ଅଗ୍ରମନ ଇଚ୍ଛା ଗିମ୍ବା ମୁଖାଜୀବ ହାତ ଧାବା ।

ମୁଖାଜୀ । ଅଣିନବାବ ।

ଅଣିନ । ଖାମାକେ ଡାଳ କବଣେ ଓବା ଆଗନାକେ ଟୁକଣ୍ଗା ଟୁକଣ୍ଗା କବେ
ଡିଲେ ଫେନଦେ ।

ମୁଖାଜୀ । କି ଚାନ ଆପଣି ? What do you mean

ଅଣିନ । ତାମି ବା ଚାହି—ମିଳାମକଦେବ ଇଉନିଯନେ ନୋଟିଶେ
ଲେଖା ଆହେ । ନୋଟିଶ ନିଷ୍ପତ୍ୟ ପେଯେହେନ ।

ମୁଖାଜୀ । ଇଉନିଯନେବ ମଙ୍ଗେ ଆପନାବ ସମ୍ଭବ ? ମେ ଇଉନିଯନ
ଆ ନି ଗଢ଼େଇନ । ଯାନ ଏମେ ଏଥାନେ କାଙ୍ଗ ଏବଚେ—ତାବା ଆପନାବ
ଲୋକ “

ଅଣିନ । ଇଉନିଯନେବ ନୋଟିଶେବ ଦାବୀ ଛାଡ଼ା ଆବତ୍ ଏକଟା ଦାବୀ

ଆନାଛି ଆମି । ଏହି ସାବିକେ ଆପନାକେ କ୍ଷର୍ତ୍ତପବଣ ଦିତେ ଥିବେ ।
ଅକାଶ୍ତାବେ ମାର୍ଜନା ୮୩୦୭୦ ବେ । (ହାତ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା ପ୍ରସାନେବ ଦଶ
ଫିରିବି)

ମଥାର୍ଜୀ । ଅହୋନବାସୁ । ବଲ୍ଲଙ୍କ କହେ ଆପଣିମାତ୍ର ଦ୍ୱାତାବା ।

ଅହାନ । ଧୂମିଯା । ୨୫ମ ତାତି ୦ ତବ ଶିଠାବ ମୁଦାର୍ଜୀ, ମାଗିବେ
ଆୟାକେ ଆପଣି ଉପମାନ ହେବେ ।

(ଏକଟା ବାଡି ଅୟାନ୍ତିରେ ବେଳେ ଏହାକିମାନ ଖାଜାମ
ଶାଶ୍ଵତ ବାର୍ଷିକା ଗା ।

ମଧ୍ୟାର୍ହୀ । (ପାଇଁବା ବି ଗିଲ୍ଲା ମିସ୍ଟା ହାନ୍ତିନେ ଥେବ ଦ୍ୱାକେ)

ଆମାନି ଆମାକେ ହୋଇ ଯେ କବୋରନ ଅହାନଗାନ୍ତି ?

(ଅମାନ ଧୂମିଯା । ପରି ୫ କଟାଇ ହେ

କଟିନ , ୬ମା । ଏବା ।

(ତାବ ହେ ହାତେ ଥିବଣ କାହିଁ କବାନ ହେ ହେ)

୬୬ । ହ ଆମାବ ମାହାର ଦେଇ ହେବେ କୁହାଏ ହୋଇ ଜାନ
ନିବ । ହ ମାନେ ଏ ପାଇଁବାର ହୁହୁହୁ ।

ଅନ୍ଧାନ । ୦

ମାର୍ଜା । ୬ମା, ୬ାନ, ଉଦ୍‌ଦୟରେ, ତ ହକେ ଓହା ମାନବୀ । ଅନ୍ଧାନ ।

୬୬କ । ତାବ ତୁବ ଆହୋତି ଦିଲାମ । ତୁବ ଜାନ ବିବ ।

(ଦ୍ୱାକେ ତୀବ ଯୋଇନା, କରିବ ନାବା ଚାତିବା ପନାଙ୍ଗା)

ମାର୍ଜା । ନା- ନା -ନା -

ଡଣକ । କୁଥା ପାର୍ବାବି ହ -କୁଥା ପାର୍ବାବି ? (ଅନ୍ଧମନ୍ଦ କବି ।)

କଥା । ଡଗକ ଡଗକ । ଥିବିତେ ଚେଷ୍ଟା କବିବ କିନ୍ତୁ ତାଲ ଆଗେଟ
ମେ ଚାନ୍ଦୀ ଗିଯାଇଛିବା, ବାବତେ ନ ପାରିଯା ଦେଇ ତାହାର ଅନ୍ଧମନ୍ଦ କବିବା)

ହୁଙ୍ଗି । (ପିନ୍ତାଟା ତୁଲିଲ, ଓହା କବି । । ସାବିନ ଚାକାନାମନି
ଶେନା ଗେଲ ।)

ଡଗରୁ ଓ ଅହୀନ (ମେଃ) । ସାରୀ—ସାରୀ—

ମୁଖାଜି । ଡ୍ରାଇଭାର ! ଡ୍ରାଇଭାର !

[କଥେକ ମହିନ୍ଦ୍ର ସ୍ତନ୍ତିତ ଥାକିଯା ଜ୍ଞାତପଦେ ଚଲିଯା ଗେଲ
(ଅହୀନ ପ୍ରବେଶ-କରିଲ, ଚାରିଦିକେ ଚାହିଯା ମୁଖାଜିକେ ଥୁଣ୍ଡିଲ୍)

ଡଗରୁ କୋଳେ କରିଯା ସାରୀର ଦେହ ଲହିଥା ପ୍ରବେଶ-କରିଲ ।

ଚାଂକାର କରିଯା ଉଠିଲ ।

ଡଗରୁ । ବିସବା ମହାବାଜ— ବିରମା ମହାରାଜ ! ବାଙ୍ଗାଠକୁରେର ଲାତି—ରାଙ୍ଗାବାସୁ, ବୋଲ ଏକବାର ବୋଲ—ମଶାଲ ଜାଲି—ଆଶ୍ରମ ଜାଲାଇ—ମାଦଳ ବାଜାର । ବୋଲ ବାଙ୍ଗାବାସୁ ! ବୋଲ !

ଅହୀନ । (ହାତେ ତାମ ମେଟ କଥଣ) ଜାଲ—ଜାଲ—ଆଶ୍ରମ ଜାଲ !
ଜାଲ—ଆଶ୍ରମ ଜାଲା ! ଆମ ଆସିଛି— ଏଥୁନି କିବେ ଆସିଛି !

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ ବାଡ଼ୀର ଦରଦାଲାନ

ଶୁନୀତି ଓ ଉମା

ଶୁନୀତି । ଛି ! ଛି ! ଛି ! ଏ କଥା ଢମି ଆଗେ କେନ ବଲ ନି ମା,
ଆଗେ କେନ ବଲ ନି ? ଛି ! ଛି ! ଛି ! ସର୍ବନାଶ ଦଲେ ଧୋଗ ଦିଯେଛେ
ଅହୀନ ?

ଉମା । ହୟା ମା ।

ଶୁନୀତି । ତାହ କି ସେ ଏମନ ପାଗଦେର ମତ ଓପାବେର କଲେନର ଧର୍ମସ୍ତଟ
ନିଯେ ଯେତେ ଉଠେଛେ ? ଓହ ଧର୍ମସ୍ତଟ କି ତାନେର ଦଲେର କାଜ ?

ଉମା । ହୟା ମା ।

ଶୁନୀତି । (ଦୀଘ ନିଷ୍ଠାସ) ଆମାବ ଅହାନ—ସୋନାର ଅହୀନ, ମେଓ
ଶେୟେ ଏହ କରଲେ ? ଉମା ! ଆମି କି କରବ : ଅହୀନ ଆମାବ କେନ

ଏମନ ହିଲ ? (ନେପଥ୍ୟେ କୋଣାହଳ) ଉଃ ! କି ଚାଁକାବ କରଛେ ଓବା ! ଯେନ ପାଗଳ ହ'ଯେ ଗେଛେ । ସମସ୍ତ କଳ-କାବଗାନ ବୋଧ ହ୍ୟ ଭେଙେ ଫେଳବେ । ଅହିନ ଆମାବ ଏକି କବଲେ ? ମାହୁରେ ବିକନ୍ଦେ ମାହୁରକେ କ୍ଷେପିଯେ ତୁଲେ ଏକି କବଲେ ଅହିନ ? ସେ ତୋ ଏମନ ଟିଲ ନା ?

ଉମା । କୁନ୍ଶ୍ୟାବ ବାଧେ—ହୋଇ କମଳ ଘାବି ଏସେ ଡାବ ପାଯେ ଆହ୍ଵେ ପଡ଼ନ । ବଲ୍ଲେ—ସାବୀକେ—

ଶୁନୀତି । ମିଳନ୍ୟାଳା ପାଦାବ ସର୍ବନାଶ କବେଚେ ।

ଉମା । ତିନି ଯେନ ପାଗଳ ହ୍ୟ ମେନେନ । ପ୍ରତିକାଦେବ ଜନ୍ମ ତଣେ ଗେଲେନ ।

ଶୁନୀତ । କିଷ୍ଟ ତୁମି ଆମାୟ କେନ ବାଲେ ନା ମ ॥

ଉମା । ତିନି ବାହ କବଲେ—ଦାନ୍ତେନ—

ଶୁନୀତ । ତାହ ହତଳାହା—ହୁହ ଆମାଦେବ ବାହ—ଗେ ତୋବ ଉପର ଅଭିମାନ କବେ ବଗଡା କବେ ଚଲେ ଶେଚେ । ତୋବ ମା ତିବନ୍ଦାବ କବଲେ—ଆଉଁୟ ହୁହୁ ପ୍ରାତିଟି ଜନ ତୋବ ମିଳାୟ ପଞ୍ଚମ୍ୟ ହିଲ ତୁହ ପାଥରେ ମତ ସହ କରିଲ । ଆମାୟ କେନ ବନଲି ୦ ମ—ତୁହ ଆମାବ କେନ ବନଲି ନେ ।

(ଉମା ଶୁକ୍ର ହଇବା ମାଥା ନତ କବିଯା ରହିଲ)

ଅଚନ୍ତ୍ୟ । (ନେପଥ୍ୟେ) ଭୀବଳ କାଣ୍ଡ ! ଭ୍ୟାନକ ବ୍ୟାପାବ ! ଭ୍ୟକ୍ଷର ଧର୍ମଘଟ । ବାପବେ । ଧାପବେ । ଧାପବେ ।

(ଉମା ଜାନାଲାୟ ଗିଯା ଦେଖିଲ)

ଶୁନୀତ । କେ ବଡ଼ା ? କେ କି ବନ୍ଦେ ?

ଉମା । ଅଚିନ୍ତ୍ୟାବାହୁ ଚାଁକାବ କବତ୍ରେ କବତ୍ରେ ଯାଚେନ । ସର୍ପଟେର କଥାହି ବନ୍ଦେନ ।

ଅଚନ୍ତ୍ୟ । (ନେପଥ୍ୟେ) Long Live ଖହାଙ୍ଗ—! ହେ ଭଗବାନ—ଅକ୍ଷୀଜୁକେ ଜୟଯୁକ୍ତ କବ ! ହେ ଭଗବାନ !

ସୁନୀତି । ମାନଦା—ମାନଦା—ଓବେ ।

[ପ୍ରଥାନ]

(ବାହିବ ହଇତେ ଶୋନା ଗେଲ)

ଡାକ ତୋ—ଅଚିନ୍ତ୍ୟବାବୁକେ ଡାକ ତୋ ।

(ଉମା ହାସିଲ)

(ଅନ୍ତଦିକ ହଗତେ ଅର୍ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରବେଶ କରିବିଲ)

ଅର୍ହିନ । ଉମା—ଉମା ।

ଉମା । (ଘୁବିଯା ଦ୍ୱାରାଇଲ) ବଳ ।

ଅର୍ହିନ । ଏହ ନାଓ ଉମା—ଏହ ନାଓ । (ପକେଟ ହହତେ କଞ୍ଚନ ବାହିବ କରିଲ)

ଉମା । କି ?

ଅର୍ହିନ । କଞ୍ଚନ- ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ବାଡାବ ସବସବଣେବ କଞ୍ଚନ, ବଡ଼ମାବ କଞ୍ଚନ,
ଫିବେ ଏମେହେ ।

ଉମା । କୋଥାମ ପେଣେ ? ଓଗୋ କୋଥାମ ପେଣେ ?

ଅର୍ହିନ । ~~ସମ୍ମାନ~~ ଯେଗେହେ ତାମାକେ ।

ଉମା । ସାବୀ ?

ଅର୍ହିନ । ହ୍ୟା, ସାବୀ । ମେ ଏକଦିନ ମନେବ ଶୋଭେ ଗିରେଛିଲ ଓରା
କାଲିନ୍ଦୀବ ବୁକେ ଝାପ ଦିଯେ ମରିବେ । କୁଳେ ଦ୍ୱାରା ଝାପ ଦେତେ
ଗିଯେ ତାମ ଚୋଥେ ପଢ଼ିଲ ଏକଟା ଡାଖିଲେ ମଧ୍ୟେ ସମ୍ମର୍ଦ୍ଦ ବବଜେ ଏହ କଞ୍ଚନ ।
ମେ କଞ୍ଚନ ଦେଖେ ମରତେ ଭୂରୋ ଗେଲ—ହାତ ଗାବେ ଫିଲ ଏନ । ହ୍ୟ ତୋ କଞ୍ଚନ
ତାକେ ବୋଛିଲ— ଆମାବ ହାତେ ପୌଣେ ନ ଦିଲେ ତାବ ମୁକ୍ତି ନାହିଁ । ମେ
ଆଜ ଆମାବ ହାତେ କଞ୍ଚନ ଦିଯେ ମୁକ୍ତି ପୋଣେ ।

ଉମା । (ଏକ୍ଷେଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁକେ ଚାରିପଦ ସବିର୍ଯ୍ୟାଛିଲ କଞ୍ଚନଟି । ଏବାବ
ଚମାକଦା ଉଠିଲ) ମୁକ୍ତି ପୋଣେ ? କି ବଗା ?

ଅର୍ହିନ । ମୁକ୍ତି ପୋଣେ—ନନ୍ଦିତି ପୋଣେ— ଅବ୍ୟାହିତ ପୋଣେ ଚାରିପଦମ

লাঙ্ঘনা থেকে । সকল জালা থেকে মুক্তি পেয়ে জুড়িয়েছে মে হতভাগিনী !
উমা—ওই পাষণ্ড নৌতিঞ্জানহান—ব্যাভিচারী—ধনী—ওই কলওয়ালা
মুখাজী তাকে গুলি করে মেরেছে !

উমা । গুলি করে মেরেছে ?

অহান । হ্যাঁ ! এই বাব তাঁৰ পালা । সঁওতানেৱা থেপেছে ।
আগুণ ইলে উঠেছে ! তুমি - তুমি আমাৰ ছোট স্মৃতকেসটা দাও তো ।
বড় দৱকাব । শিগ্ৰগিব ।

[উমাৰ প্ৰস্থান

(স্বনীতিৰ প্ৰবেশ)

স্বনীতি । অহান ?

অহান । কি মা ? —মা ! মা মণি !

স্বনীতি । তুই এক সৰ্বনাশ কৰলি অহান ?

অহান । (চৰকিযা) কি মা ?

স্বনীতি । ওবে বড়মা আমাকে সব ব'লেছেন । তুই আৱ আমাৰ
কাছে যথে লুক্ত যাস নে ।

অহান । কি বলেছে ?

স্বনীতি । তুই ব'লনাশ দলে ধোগ দিবেছিস । এ বন্ধুদ্ব-
অহান । উমা ব'লেছে তোমাকে ? আৱ কাকে বলেছে মা ?

স্বনীতি । না, আৱ ক'উকে বলে নি । কিন্তু, আমাকে না বলে
বউমা বাঁচবে কি ক'বে বন ? ব'বে, এত দুঃখ শোক একা সংতো পাবে ?
আৱ আমাকেও তো তোব এনা ঊচৰ হিল বাবা ! ওৱে আমি যে তোব
মা ! কিন্তু, এ তুই কি কৰলি বাবা ?

অহান । দাদা যোদ্ধন হঠাৎ ননা পালকে গুলি ক'রেছিলেন মা,
সেইন তুমি দাদাৰ চেয়েও বেশী কেঁদেছিলেন ননীপালেৰ জন্তে । কেন
কেঁদেছিলেন মা ?

ସୁନ୍ନାତି । ଅହୀନ !

ଅହୀନ । ତୋମାଯ ତିବନ୍ଦାର କବି ନି ମା ! ତୋମାକେ କି ତିବନ୍ଦାର କରତେ ପାରି ଆମି ? ତୋମାର ସନ୍ଧାନ ଆମି—ସେଇ ତୋ ଆମାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାଗ୍ୟ । ତୋମାର ଆଶ୍ରୟ ଯେ ବଡ ଶତ୍ୟ—ତାହି ତୋ ଆମି ହିଁବ ଗାକତେ ପାବି ନି ମା , ଏହି ବ୍ରତ ବେହେ ନିଯୋଜି ।

(ଚୋଟ ଏକଟି ଝୁଟକେସ ଧର୍ଯ୍ୟା ଉମାର ପ୍ରବେଶ)

(ଅହୀନ ତାଣ୍ଡାତାଙ୍ଗି ଧର୍ଯ୍ୟା ଝୁଟକେସ ଥୁଲିବା ପିନ୍ତୁ । ବାହିଳ କବିଯା ପକେଟେ ଫୋନ୍‌ଗା)

ଉମା । ନା—ନା—ନା । (ଅହୀନେବ ହାତ ଧବିଲ)

ବାବଣ କବନ ମା—ବାବଣ କକଣ ! ପିନ୍ତୁଳ !

ସୁନ୍ନାତି । ପିନ୍ତୁଳ ?

ଅହୀନ । ହୟ ମା, ଆମ ଈ କୁଣ୍ଡାଳାକେ ଥିଲ କବବ । ମା—ଦେ ମାରୋକେ ଶୁଣି କାର ମେବେଚେ । “ଥ ଛାଡ—ମା—ପଥ ଛାଡ !

ସୁନ୍ନାତି । ତାବ ଆଗେ—ତୁହି ଆମାରେ ଶୁଣି କବ, (ଉମାର ସମ୍ମାଧ ଆସିଯା) ଏତୋମାକେ ଶୁଣି କବ ।

ଅହୀନ । ମା—ମା—

ସୁନ୍ନାତି । ଓଣେ ଅହୀନ—ଆମି ମା ହେଁ ତୋର ପାଣ୍ୟ—

ଉମା । (ଟୌଁରାଣ କବିଯା ସୁନ୍ନାତିକେ ଜଡାତ୍ୟା ମୁଖ ଚାପିମା ଧାବା)
ନା—ନା ମା—ନା ।

ଅହୀନ । (ପିଛାହ୍ୟା ଗେଲ) ମା—ମା ।

ସୁନ୍ନାତି । ନା—ନା—ବେ । ବଲିନି ଆମି ବାଣିନି ।

ଅହୀନ । ଚକ୍ରବତ୍ତୀ ନାଡୀର ତିନୁକୁମ ପୂର୍ବେବ ବଜ—

ସୁନ୍ନାତି । ଉମା ବନ୍ଦା କରେଛେ ବାବା । ମା—ତୁହି ଯା ଥୁମୀ କବ ଗିଯେ—
ଆମି କିଛୁ ବାବ ନା ।

(ଅହୀନ ପିନ୍ତୁଳ ଫେଲିଯା ନିଲ)

ଅହିନ । ପିଣ୍ଡଳ ଆବ ଛୋବ ନା ମା । ତୋମାର କାହେ କଥା ଦିଲାମ !
ସୁନୌତି । ଆବ ତୋବ ପଥ ଆଟକାବ ନା ।

ପ୍ରଥାନ

ଅହିନ । ଉମା ।

ଉମା । (ମାନ ହାସିଯା) ବଲ ?

ଅହିନ । କିନ୍ତୁହ କି ବାବାବ ନେଇ ତୋମାର ?

ଉମା । ନା ।

ଅହିନ । ତିବନ୍ଦାବ ?

ଉମା । ଛିଃ । (ପ୍ରଗାମ କବିଳ)

ଅହିନ । ବିଶ ଶତାବ୍ଦୀର ର୍ଦ୍ଧାଶେ ବାଙ୍ଗଲୀନୀର ନାମ ଅକ୍ଷୟ ହୟେ
ଥାଏବେ ।

[ପ୍ରଥାନ

ଉମା । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅକ୍ଷୟ ହୈ ଥାକିବ ଏମାର ନାମ । (ଅହିନେ
ଛବିଟା ଏଣ୍ଟା , ତୁମି ନନ୍ଦବ—ହର୍ମି ପାଦଳ । ଅକ୍ଷୟ ନାମ ନିଯେ କି କବବ
ଆଗି— ଦ୍ୱାମାର ଶତ ଜୀବନ ନାମର ଫଁଳ ଦମେ କେମନ କବେ ପୂର୍ବ କରବ
ଆଗି)

ଇନ୍ଦ୍ର । (ନେପଥ୍ୟ) ସୁର୍ବାତ ସୁନୌତି ଠକେ ପୁଲିଶ ଏମେହେ ଶୁଳି
ନେହେ । ଅହାନ କହି “ ସୁନୌତି ”

‘ ସୁନୌତି । ଦାଦା । • • •

ଉମା । ଉଃ ମା—ଗୋ— । (ମଶଦେ ପଡ଼ିଯା ଗେଲା ।

(ମାନଦା ପ୍ରବେଶ କଲିଲ)

ମାନଦା । ବଟ ଦି । ଏ କି—ବଟ ଦି ଅଜ୍ଞାନ ହୟେ ଗେଲେନ ?

(ବାମେଶ୍ଵର ପ୍ରବେଶ)

ବାମେଶ୍ଵର । କି ହ'ଲ ? କିମେବ ଶବ୍ଦ ?

ମାନଦା । ବଟ ଦି ଅଜ୍ଞାନ ହୟେ ଗେଚେନ ବାବା ।

ବାମେଶ୍ଵର । ଅଞ୍ଜାନ ? ଉମା—ଉମା—ମା ! ଉମା ।

[ହାତ ଦୁଟି ଧିରୀ ଡାକିତେ ଗେଲେନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚମକିଯା
ଟୁଟ୍ଟିନେନ, ପିପ୍ପଟିନା ଏସିନେନ]

ଏ କି ? ଏ କି ? ଏ କହଣ ? (ଅଗ୍ରମର ହତ୍ୟା ଦେଖିଲେନ) ସେଇ
କଙ୍କଣ —ସେଇ କଙ୍କଣ । କୋଥାଯ ପେଲେ—ଉମା—ଏ କଙ୍କଣ କୋଥାଯ ପେଲେ ?
କେ ଦିନେ ତାକେ ? କାନ୍ଦିନୀର ଚୌବାବାନ୍ତିବ ଗର୍ଭ ଥେକେ—ତବେ କି ସେ
ଉଠେଛେ ଆଜ ? ଉଠେ କି ମେ ଏ-ବାଡ଼ିତେ ଏମେହିନ ? ନା ଏନୋ ତୋ କେ
ଦିଯେ ଗେଲ ଏ କଙ୍କଣ ? ତବେ—କି—ହା—ହା । ମେ କି ବଧୁବଣ କରେ
ଗେଲ ? ଏଳ ସଦି ତବେ କୋଥାଯ ଗେଲ ? ମେ କୋଥାଯ ଗେଲ ? କୋଥାଯ
ଗେଲ ମେ ? କୋଥାଯ ? (ଚାବିଦିକେ ଚାହିଲେନ ଉଦ୍‌ଦାନ୍ତେବ ମତ)

ମାନଦା । (ସଭ୍ୟେ) କାବ କଥା ବଲଛେନ ? ମା—?

ବାମେଶ୍ଵର । ହ୍ୟା । ହା—କୋଥାଯ ଗେଲ ?

ମାନଦା । ଚବେନ ଉପର ଦାଦାବାବକେ

ବାମେଶ୍ଵର । କାକେ ? ଅହାନକେ ? କି ? ଆଶୀର୍ବାଦ ଏବତେ ଗେଛେ ?
ଆଃ—ବାଂଧେର ଦବଜା କହ ? ବାଂଧେର ଦବଜା କହ ? କୋନଦିକେ ବାବ ?
ଆଃ—ଭୁଲେ ଶିଯେତି ଯେ,—ମା-ଦ- -ଓରେ ଏ-ବେଳ ଦବଜ ଏହି ।

[ପ୍ରଥାନ]

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

ମୁଖାଜିକୁ ବଂଝୋର ସମ୍ମାନ

। ଉତେଜିତ ଜନତାର ସମ୍ମାନ ଅଗ୍ରନ କମଳର ଶଥବୋଧ କରିବା ଆଛେ ।

ଅଗ୍ରଦିନଙ୍କ ପୁଲିଶ ଅଫିସାବ, କନ୍ଟ୍ରିବଲଗଣ ଓ ମୁଖାଜି ହତ୍ଯାର୍ଡି)

କମ ।। ମାନବ ନା—ଆମି ମାନବ ନା । ପଥ ଛାଡ଼ ବାଢ଼ାବାବୁ ।
ଆମାବ ଆତିନକେ ଶିଳେ—ଜମି ଶିଳେ—ଆମି ଛାଡ଼ବ ନା ଉକେ ।

ଅଛୀନ । ତୋବା ଆବ ଶ୍ରୋଦେ, ଏବାବ ଏଣିଶ ମନ୍ତ୍ର ଶୁଣି ଛୁଡ଼ବେ ।

ଜନତା । ଆମବା ମରବ, ଆମବା ମରବ !

ଅଛୀନ । କିନ୍ତୁ, ତାଦ ଧାରେ ଆମାକେ ମରାତ ହବେ । ଆମି ଏଥାନ
ଥେକେ ଏକ ପା ନାଦବ ନା ।

ଆଫସାବ । ଶୋମବା ଶଥାନ ଥେକେ ଚଲେ ବାତ—ଆମି ପାଠ ମିନିଟ
ମମ୍ଯ ଦିର୍ଚ୍ଚ ।

କମନ । ବାଢ଼ାବାବୁ । ଆମୁଣ, ପଥ ଛାଡ଼ ବାବ ବାଢ଼ାବାବୁ—

ଅଫିସାବ । Read—

‘ପିଲିଶବା ବଳକ ଶୁଣିନ

Blank line — five ’

(ବନ୍ଦକେବ ଆଓନ୍ତାଙ୍କ, ଜନତା ପଲାଟିଲ ।

ଗମାଇ ନା ଡଗକ ଏବଂ କମଳ)

For organization; the strike consider yourself under
arrest Also you are wanted in a conspiracy case

(ଅଛୀନ ଆହୁସମର୍ପଣ କବିଲ)

(ଡଗକ ଓ କମଳକେ ଦେଖାଇଯା)—ପାକଡୋ ଇ ଲୋଗକୋ !

(କନ୍ଟ୍ରିବଲ ତାହାଦେବ ଧରିଲ)

କମଳ । ଧରବି ନା—ଉ ସାଯେବଟୋକେ ଧରବି ନା—ଉ ଆମାର ସାରୀକେ
ଶୁଣି କବଲେ—ଧରବି ନା ଉକେ ?

ডগর । হায় ঠাকুর—হায় ভগোবান—বিচার তু কতদিনে করবি ?

(ইঞ্জুরায় ও-সুনীতির প্রবেশ—সঙ্গে নবীন)

সুনীতি । অহীন ! (তাহাকে বজ্জী দেখিয়া) এ কি করলি বাবা ?

(অফিসার ইঙ্গিত করিতেই ডগর ও কম্বলকে লইয়া

কনেষ্টদণ্ডগণের প্রস্থান)

অহীন । প্রায়শিক্ষিত মা !

সুনীতি । ওরে বল, বল, তুই—

অহীন । কি মা ?

সুনীতি । রক্ত ! রক্তে তুহ হাত কলঙ্কিত করিস নি—বল ?

অহীন । না—মা । তোমার—উমার কাতর যুগ, চোখের জল, আমার রক্তের আশুন নিভিয়ে দিয়েছে । আমি রক্তপাত নিবারণ করেছি ।

সুনীতি । আঃ ! ভগবান !

অফিসার । অহীনবাবু !

অহীন । আর একটু হন্মস্পেষ্টরণ না । আর একটু ! (সুনীতকে প্রমাণ করিল) দুঃখ তুমি ক'রো না মা, অচ্ছায় পাপ আমি করিন ; যুগ যুগ ধরে পুরুষাশুক্রমে যে পাপ করেছি আমদা, এ আমার তা'রই প্রায়শিক্ষিত । (হাসিল) উমা রহিল মা ! তাকে দেখো ! বিংশতাব্দীর বাঙালীর মেয়ে সে, হাসিমুথেই সে সব সহ করবে জানি ! তব তুমি তাকে দেখো ! (অগ্রসর হচ্ছায় ইঞ্জুরায়কে প্রণাম করিল) আপনি এদের সকলকে দেখবেন । বাবা—মা—উমা

ইঞ্জু । দেখব—দেখব—

অহীন । না—না । আপনি বিচলিত হবেন না ।

ইঞ্জু । বিচলিত—আমি কি বিচলিত হয়েছি অহীন ? না—না—না, আমি বিচলিত হই নি—আমি বিচলিত হই নি । তুমি কিছু বলে

ଆମାଯ ବିଚାଳୁତ କବେ ଢଳୋ ନା ଅହୀନ । ତୁମି ସାଓ ତୋମାର ପଥେ
ଆମାର ପଥେ ଆମି ଚନ୍ଦ ।—ଆମାର ପଥେ ଆମି ଚନ୍ଦ । ତାବା—
ତାବା—ମା ।

ଅହୀନ । Office ! I am ready !

ଆଫ୍ସାର । ଚଲୁନ ।

[କଞ୍ଜ, ସୁନୀତ, ଡୁମ୍ବ ଓ ନରୀନ ବ୍ୟତୀତ ସକଳୋର ପ୍ରଥାନ
ହୁଏ । ବାଡି ସାଓ ବୋଲୁ । ଆମି ଚଲନ୍ତମ ସଦବେ— ଅହୀନେର ମାମଳାର
ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତେ । ନରୀନ, ତୁମି ଏଦେବ ନିଷେ ସାଓ । ତୁମିତେବ ନା ସୁନୀତ
ଦ୍ରବ୍ୟର ପ୍ରଥାନ

ନରୀନ । ମା ।

ସୁନୀତ । ଆମି ଏକଟୁ ଏହାନେ ଦାକବ ।

[ନରୀନେର ଅନ୍ଦବାଲ ଗମନ
ସୁନୀତ । ମନ୍ଦନାଶାଳେ । ଆମି ତାବେ ଅତିମନ୍ଦିର ଦେବ, ତୋମ
ବକେ ବସେ କାନ୍ଦବ । ଆମ ଯ ଚାହେନ ଜାଣ କାଲିନ୍ଦୀର ଦୂରେ ବନ୍ଦା ଏସେ
ତୋକେ ଧ୍ୱନି କରନ ଏବ ଭାସିଯେ ନିକ ଝାମିଯେ ଦିକ । ଆମାର ମହୀନ—
ଆମାର ଅଛୀନ -

(ଅନ୍ଧକାରେ ମଧ୍ୟେ ଢାଯାଇଁ ଓ ମାନେଶ୍ଵର ପ୍ରବେଶ କରିବା ।)

ବାମେଶ୍ଵର । ଅହୀନକେଓ ବବେ ନଯେ ଗେଣ । ଆମାର ପ୍ରାୟର୍ଚନ୍ଦ କି ମଞ୍ଚର୍ମ
ହ'ଲ ? ତାଙ୍କି ମୁଣ୍ଡି ତ । ” ମେକି ଉଠେଛେ ଅତିଥିର ଚାବଳ ଅଭିଶାପ
କାଟିଥେ ” କଞ୍ଚଗଟା କି ମାଟି ଠେଲ ଉଠେଛେ ”

ସୁନୀତ । ତୁମି ” ତୁମି ଏଥାନେ ଏମେଛ ”

ବାମେଶ୍ଵର । (ଥମକିଯା ଦ୍ଵାରାହାତୋନ) କେ ” ତୁମି—” ନା । ତୁମି ତୋ
କନ୍ଧାଳ ନାହିଁ—। ସେ ତୋ ନାହିଁ ତୁମି ”

ସୁନୀତ । ଆମି ସୁନୀତି—ଆମି ସୁନୀତି ।

ବାମେଶ୍ଵର । ହୟା ତୁମି ସୁନୀତି ।

ସୁନ୍ମିତି । ବସ, ତୁମি ଏହିଥାନେ ବସ ।

ରାମେଶର । 'ଆମାଯ ଜ୍ଞାନ କରତେ ହେ ସୁନ୍ମିତି । ମୁକ୍ତି ଜ୍ଞାନ, କାଲିନ୍ଦୀର ଜଳେ ଆମି ଜ୍ଞାନ କନବ । ମହିନ ଗେଛେ --ଅହିନ ଗେଲ --ଆମାର ଦୁଟିଦିକେର ବଞ୍ଚପଞ୍ଜର ଖମିଯେ ଦିଲାମ --ପ୍ରାୟ ଶିତ୍ତ ଆମାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହ'ଲ ଆଜ ! ହ୍ୟା-- ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ--ଶୈୟ ! ହ୍ୟ ନି ? ସୁନ୍ମିତି--ହ୍ୟ ନି ?

ସୁନ୍ମିତି । କି ବଲଛ ତୁମି ?

ରାମେଶର । ବୁଝତେ ପାରଛ ନା ?

ସୁନ୍ମିତି । ନା । ବୁଝତେ ପାରଛ ନା । ସମସ୍ତ ଜୀବନ ହେୟାଣ୍ଡି କରେ କଥା ବଲଲେ—ବୁଝଲାମ ନା-- ଶୁଦ୍ଧ ମନେର ଉଦେଗେ ସାରା ହଲାମ ! ବଲ--ଆଜ ତୋମାର ପାଯେ ଧରି—ବି ବଲଛ ସ୍ପଷ୍ଟ କ'ରେ ବଲ ତୁମି !

ରାମେଶର । ବଲସ । ବଲସ ! ଆର ଆମି ସହ କରତେ ପାରଛି ନା । ବୁକେର ଦୁଇକେର ପାଜର ଖେଲେ ଗେଲ—କଥା ଆର ଲୁକ୍କୁସ ଥାକବେ କେମନ କରେ ? ଆପନି ବେରିଯେ ଆସବେ ଯେ ! ଆଃ--ଆମାର ବୁକେର ପାଜର ଖେଲେ ଗେଛେ ।

ସୁନ୍ମିତି । ଉଃ--ଆମାର ଜନ୍ମେହି ତୋମାର ଏତ କଷ ! ଆମାର ଗର୍ଭେର ଦୋସ—ଆମାର ଭାଗ୍ୟେର ଦୋସ—ଆମାର ଜଞ୍ଚାନ୍ତରେର ପାପେର ଶାନ୍ତି—

ରାମେଶର । ନା । (ଓହ ଏକଟିବାର ନା ବଲିଯା ସାଡ ନାଡ଼ିତେ ଲାଗିଲେନ, କମ୍ବେକବାର ସାଡ ନାଡ଼ିଯା ଆବାର ବଲିଲେନ) ନା—ତୋମାର ଗର୍ଭେର ଦୋସ ନୟ—ଆମାର ରଜ୍ନେର ଦୋସ ; ତୋମାର ଭାଗ୍ୟେର ଦୋସ ନୟ—ଏ ଭାଗ୍ୟଫଳ ଆମାର, ତୋମାର ଜଞ୍ଚାନ୍ତରେର ପାପେର ଶାନ୍ତି ନୟ, ଆମାରହ—ଆମାରହ ଏହି ଜମ୍ବେର ପାପେର ପ୍ରାୟଶିତ୍ତ ! ଶିଖୁହତା—ନାରୀହତାରୁ ପ୍ରତିଫଳ !

ସୁନ୍ମିତି । ଶିଖୁହତା ! ନାରୀହତା ! ନା—ନା—ନା—

ରାମେଶର । ହ୍ୟ—ହ୍ୟ—ହ୍ୟ ! । ଆମି—ଆମି—ଆମି କରେଛି—
ସୁନ୍ମିତି । ଆମି ! :

ସୁନ୍ନିତି । ନା—ନା—ନା—ଆମି ଶୁଣତେ ପାରବ ନା । ବ'ଲୋ ନା ତୁମି ! ବ'ଲୋ ନା !

ବାମେଶ୍ୱର । ବଳତେ ତବେ ଆମାକେ ଶୁନ୍ନିତ ତୋମାୟ ଶୁଣତେ ହବେ । ଆମି ଆମାବ ନିଜେବ ସନ୍ଧାନକେ ବାଧାବାଣୀବ ଗତେବ ସନ୍ଧାନକେ—ବାଧବାଣୀକେ—ନିଜେବ ହାତେ ହତ୍ୟା କରେଛି । ଦୁଇ ହାତେ ଶ୍ଵାସବୋଧ କବେ ଶିଖାଇଚବ ମତ ହତ୍ୟା କରୋଛ ।

ସୁନ୍ନିତି । ଭଗବାନ ଭଗବାନ ତୁମି ଆମାୟ ପାଥର କ'ବେ ଦାଉ । ଆମାୟ ପାଥର କବେ ଦାଠ ତୁମି ।

ବାମେଶ୍ୱର । (ନିଜେବ ଆବେଗେତ ବରିଯା ଗେଲନ) ଅଥବା ଦାସ ଆମାବାବ ନମ । ଦେ—ଶର୍ମିନାଶୀଳ ଚନ୍ଦ୍ର । ଶାନ୍ତିକ ବଶେବ ଟିଟ୍ଟଦେନୀ ଯେ ବଂଶ ମନ୍ତ୍ରପ୍ରତି ଜମିଦାବ ମେଳିଶବ୍ଦକ ପ୍ରାଚ୍ୟା କବିର୍ଯ୍ୟାଚନୋନ ସାଂଗ୍ରହତା ଦେବ ମନ୍ତ୍ରେ ନାଚିବେ ଚିନ୍ମନ ତାମତ ଚାନ୍ଦ । ନହଲେ ସଂକ୍ଷତ-ଶାସ୍ତ୍ର ପାଦ ଆମ ଚବିତ୍ରିନ ଓ ଯମ କରି ମନ୍ତ୍ରାବଳେ ଦ୍ୟାତ୍ତିଚାବେ ଉତ୍ସତ ଆମି ବାଧାବାଣୀବ ଦିକେ ଫିରି ମାହୀମ ନା କେନ ? ଦେ ତୋ ଛିଲ ଅପରୁପ ମୁନ୍ଦରୀ । ଦିନବାତ ପାତ୍ର ପାକତାମ ନାଗାନେ । ଏକଦିନ ବାଧାବାଣୀ ଅଭିମାନ କଲେ ଚଲେ । ଏବାପେବ ବାଡି ବାୟ ବାର୍ଜିତ । ସଂବାଦ ପେବେ ଗେନୋମ ତାକେ ଫେରାତେ । ଗମେ ଲଥାମ । ବନ୍ଦବ ସୁନ୍ନିତ ସହ କବତେ ପାରିଲେ “

ସୁନ୍ନିତି । (ହାସିଗା) କା । ସବ ସହ କବତେ ପାରବ ଆମି ବନ । ଆମି ପାଗବ ତୟେଗେଛି । ବଳ ତୁମି—ସତ୍ୟେବ ଦେବତାବ କାହେ—ଆଜି ଉଚ୍ଚକଟ୍ଟେ ପ୍ରକାଶ କବ ତୋମାବ ଅପବାଧ , ବଳ ।

ବାମେଶ୍ୱର । ବାୟବାଜିତେ ଦେଖନାମ—ବାଧାବାଣୀବ ଶିଥରେ ବସେ ଏକଟି ଶ୍ରୀ ଶ୍ରାମବର୍ଣ୍ଣ ଯୁବକ — ତାବ କପାଳେ ହାତ ବୁଲିଯେ ଦିଛେ । ପବିହାସ କରେ ପବଞ୍ଚରେ ହାସଛେ । ଚବିତ୍ରିନ ଆମି—ଆମାର ଭଣ୍ଡ କଲୁମିତ ଚିନ୍ତ ମୁହଁରେ ବିଷାକ୍ତ ହୟେ ଉଠିଲ । ଛଲନାମର୍ଯ୍ୟାବ ଛଲନା ! ଛେଡେ ଦିଲେ ମେ ଅନ୍ତରେ କାଳ-

ସାପକେ ! ବାଧାରାଣୀକେ ଫିରିଯେ ଆନଳାମ ! ତୀବର ହଲ ଓହ ସନ୍ତାନ । ଛେଲେଟି ହଲ କାଳ । ଅଗ୍ନିବର୍ଷ—ଏହି ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବଂଶେବ ସନ୍ତାନ ହଲ କାଳ ! କାଳସାପ ମାଥା ଢାଙ୍ଗ ଦିଯେ ଉଠିଲ ସନ୍ତାନକେ ହତ୍ୟା କବଳାମ ।

ଶୁଣୀତ । ହେ ଦେବତା ତୁମି ମାଜନା କବ । ତୁମି ଆମାର ହାତୀକେ ମାଜନା କର !

ବାମେଶ୍ଵର । (ଦୀର୍ଘନିଷ୍ଠାସ) ବାଧାବାଣୀ ବୁଝତେ ପେବେଚିଲ—ହ୍ୟା, ବୁଝତେ ପେବେଚିଲ । ତେଜିଷ୍ଵନା ଛିଲ ସେ—ଦୁରକ୍ଷଳ ଛିଲ ତାବ ଅଭିମାନ । ସେ ଆମାର ସାମନେ ଦିବେଇ ବାଡି ଛେଡେ ଚଲେ ଗେଲ । ଏକଟି କଥା ଓ ବଜଲେ ନା । (ଶୁଦ୍ଧତା) ମନେର ଆବେଗେ ମେ ବାଜିଥିକେ ଟେଟ୍‌ଗିଗେଛି । ଏକା ଏକ ବନ୍ଦ ! ଆମାର ସନ୍ଦେହ ଟାଟେ ବେଡେ ଗେଲ । ଆମି ସୋଡାଯ କବେ ଗିମେ ଷ୍ଟେଶନେବ ପଥ ଥିକେ ଫିରିବିବେ ଏଣେ ନଦୀର ଏହ ପାବେ—ହ୍ୟା, ଏହ ପାବେ—ଏହି ଚବେ— ଏଠ କାଲିନ୍ଦୀର ଚଲେ ତାକେ ହ୍ୟା କବଳାମ । (ଶୁଦ୍ଧତା) ସଥି ତାମ ଗଲା ଟିପେ ଧୀରାମ ଗେ ଶ୍ରୀ ପୋଶେ ନା । ଯବତେ ମେ ଶ୍ରୀ ପୋଶେ ନା ! ଆମାକେ ଅଭିଶାପ ଦିଲୋ—ଯେ ଖେଳିବ ଦୃଷ୍ଟିତେ ତୁମି ଏମନ କୁ ଦେଖେଛ ମେ ଦାଟି ତୋମାର ଥାକବେ ନା, ଆବ ତୋମାର ହୁତ ହାତେ ହବେ କୁଠ ମହାବ୍ୟାରି ।

ଶୁଣୀତ । ନା—ନା ନା । ମେ ଅଶ୍ରାପ କଥନଓ ତିନି ଅଗ୍ରବ-
ଶୁଦ୍ଧ ଦେନ ନି । ବ୍ୟାଧ ତୋମ ଏହି ନା, ଥକ ତୁମି ନାହିଁ ।

ବାମେଶ୍ଵର । ହ୍ୟେଚିନ । ଶୁଣୀତ ହ୍ୟେଚିନ । ଆଜି ମର ଭାଲ ହ୍ୟେ ଗେଲ । ହ୍ୟା—ଶୁଣୀତ ଆଜ ଆମାର ପାପମୁକ୍ତିବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପେଲାମ ଦୁର୍ଭ ଆବୋଗ୍ୟ । ମହିନ ଆବ ଅହିନ ଆମାର ୨ ଏ ପ୍ରାୟକିଞ୍ଚ କବେ ହାତାଳ କରେ ଦିଯେ ଗେଲ । (ହାତ ଦେଖାଇଯା) ଏହିଟେ ମହିନ ଏହିଟେ ଅହିନ । (ଚୋଥ ଦେଖାଇଯା) ଏହିଟେ ମହିନ—ଏହିଟେ ଅହିନ । ସବ ଭାଲ ହ୍ୟେ ଗେଛେ । ଦେଖ ଶୁଦ୍ଧ ଅକ୍ଷତ ହାତ—କୋନ କଲସ ନାଟି—କୋନ ସନ୍ତ୍ରଗ୍ନ ନାଇ—ଦେଖ ଚୋଥ, ନିର୍ଭୟ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଦୃଷ୍ଟି ! ଛଗନ୍ମାମ୍ୟା ଆଜି ପ୍ରସଙ୍ଗ ହ୍ୟେଛେ ।

ବାଧାବାନୀ ଆଜି ମୁକ୍ତି ପେଯେଛେ । ମେ ଆଜି କଙ୍ଗ ଫିରିଯେ ଦିଯେ ବ୍ୟୁବସ୍ଥ
କବେ ଗେଛେ ସୁନ୍ନାତି । ଦେଖେ ? ଜାନ ?

ସୁନ୍ନାତି । ଜାନି । ତୋମାବ ମନେବ ଅନ୍ଧକାବ ଗହନ ଥେକେ ତିନି
ଆଜି ମୁକ୍ତ ପେଯେଛେ । ଏଠା ଅଭିଶାପ ମୁକ୍ତ ହୈଯେଛେ ।

(ସ୍ଵର୍ଗ ଉଠିତେଛିଲ)

ବାମେଶ୍ଵର । ସୁନ୍ନାତ ସ୍ଵନ୍ନାତ ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଉଠିଛେ ଶୁଭନ ଦିନେବ ଶୂର୍ଯ୍ୟ ।
ଆଃ—ଦେଖ—ଦେଖ ଆକାଶେବ ବାତା ଏହନ କବେ—ଦ୍ୟାଚଳ ଥେକେ—
ପୃଥିବୀବ ବୁକେ—ଆମାବ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଅର୍ଥବିକ୍ରି କଲେ ବାବାବ ଧାବାଯ ଛୁଟେ
ଆସଛେ ଆଲୋକେବ ବଞ୍ଚା ।

(ଦନ୍ତ ହାତ ପ୍ରସାରତ କରିଥା)

ନାଃ ଦାନ ଆଗୋଗା । ଶୁଦ୍ଧ ନନ୍ଦପ ହାତ ଆ । ସୁନ୍ନାତି
ପ୍ରଣାମ କବ । ଦନ୍ତଶି ନ ହେବେ ଓ ପ୍ରାଚିନ ଗମ ଶୁଦ୍ଧମୁକୁ ଭାବୀ ଆକାଶ
ସର୍ବପାପର ଦ୍ୱାରା ମହାଦ୍ୱାରା ଓ ମନ୍ମାନ କ'ହେ ପରମ କବ ।

(ସୁନ୍ନାତ ହାତଜୋଥ କରିପାରେ । ଏମ ପରମ କରିଲେନ)

ଜ୍ଵାବୁ ଦମ ସଂକାଶ ବାଶ ପରମ ମହାଶାନି

ବାତାବିଂ ସର୍ବପାପର ପ୍ରଗତୋଶ୍ଚିଦିବାକବମ ॥

ସବନିକା

— ২০৩৮ কর্ণওয়ালিস ট্রাট “কাত্যায়নী বুক ফেন হইতে—শ্রাদ্ধিরাজ্ঞিচন্দ্ৰ
সোম কর্তৃক প্রকাশিত ও ১৪বি, শক্তি ঘোষ খেন, তাৱা প্ৰেস
হইতে শ্রীমনীগোপাল নিংহ রায় কর্তৃক মুদ্রিত।

